

**ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА»**

**Факультет суспільних та прикладних наук
Кафедра права та публічного управління**

на правах рукопису

РОМАНИШИН ВАСИЛЬ РОМАНОВИЧ

УДК 351

**ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Наукова робота на здобуття кваліфікації магістра

Науковий керівник:
доцент кафедри права та
публічного управління
к.держ.упр. Гамалюк Б.М.

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА»

Факультет суспільних та прикладних наук

Кафедра права та публічного управління

Освітній ступінь: «магістр»

Спеціальність: «281 Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

в. о. завідувач кафедри права та
публічного управління

к.ю.н., Ходак С. М.

С. Ходак
«29» серпня 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Романишин Василь Романович

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Державна підтримка сільськогосподарських виробників: європейський досвід та українські реалії»
2. Керівник роботи Гамалюк Богдан Михайлович, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права та публічного управління
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ректора університету від «30» серпня 2023 року № 59/1 с

3. Строк подання студентом роботи 16 лютого 2024 року
4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)
1. Науково-теоретичні аспекти формування державної політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки в доктрині публічного управління. 2. Європейський досвід державної підтримки сільськогосподарських виробників. 3. Державна підтримка сільськогосподарських виробників в Україні в умовах воєнної економіки.
5. Дата видачі завдання: 30 серпня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

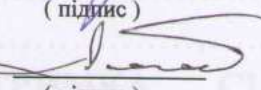
№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та вивчення джерел інформації для написання кваліфікаційної роботи	до 22 вересня 2023 року	виконано
2	Складання плану кваліфікаційної роботи та затвердження керівником	до 29 вересня 2023 року	виконано
3	Написання розділу 1 <i>«Науково-теоретичні аспекти формування державної політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки в доктрині публічного управління»</i>	до 27 жовтня 2023 року	виконано
4	Написання розділу 2 <i>«Європейський досвід державної підтримки сільськогосподарських виробників»</i>	до 24 листопада 2023 року	виконано
5	Написання розділу 3 <i>«Державна підтримка сільськогосподарських виробників в Україні в умовах воєнної економіки»</i>	до 22 грудня 2023 року	виконано
6	Написання вступу, висновків та формування списку використаних джерел	до 29 грудня 2023 року	виконано

Студент


(підпис)

Романенко В.Р.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи


(підпис)

Г. М. Гончарова
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано та узагальнено теоретико-методологічні засади формування державної політики підтримки сільськогосподарських виробників в Україні, порівняння її з політикою в європейському Союзі та удосконалення державної політики України щодо підтримки сільськогосподарських виробників, зокрема в умовах воєнної економіки, з використанням кращих практик європейських країн. В першому розділі роботи досліджено науково-теоретичні аспекти формування державної політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки в доктрині публічного управління. У другому розділі роботи проаналізовано європейський досвід державної підтримки сільськогосподарських виробників. За результатами проведеного аналізу в третьому розділі розкрито напрями державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні в умовах воєнної економіки.

Ключові слова: державна підтримка, сільськогосподарський виробник, продовольча безпека, державна політика, воєнна економіка, публічне управління.

ANNOTATION

The qualification work substantiates and summarizes the theoretical and methodological principles of the formation of the state policy of supporting agricultural producers in Ukraine, comparing it with the policy in the European Union and improving the state policy of Ukraine regarding the support of agricultural producers, in particular in the conditions of the war economy, using the best practices of European countries. In the first chapter of the work, the scientific and theoretical aspects of the formation of state policy in the field of agriculture and food security in the doctrine of public administration are investigated. The second section of the paper analyzes the European experience of state support for agricultural producers. Based on the results of the analysis, the third section reveals the directions of state support for agricultural producers in Ukraine in the conditions of the war economy.

Key words: state support, agricultural producer, food security, state policy, military economy, public administration.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА З ПИТАНЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В ДОКТРИНІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	6
1.1 Науково-теоретичні засади формування державної політики з питань продовольчої безпеки в науці публічного управління.....	6
1.2 Поняття, статус, характеристика сільськогосподарського виробника як суб'єкта правових відносин.....	16
1.3 Державно-регуляторні засади підтримки сільськогосподарських виробників..	23
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ.....	33
2.1 Державна політика підтримки сільськогосподарських виробників у Європейському Союзі.....	33
2.2 Особливості інституційно-організаційної побудови системи підтримки сільськогосподарських виробників у Європейському Союзі.....	44
2.3 Механізми державної підтримки, що застосовуються в ЄС для підтримки сільськогосподарських виробників.....	53
Висновки до розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ.....	69
3.1 Формування державної політики України в сфері сільського господарства в умовах воєнної економіки.....	69
3.2 Інституційно-організаційні аспекти сфери державного управління із підтримки сільськогосподарських виробників в Україні.....	83
3.3 Шляхи вдосконалення державної політики України щодо підтримки сільськогосподарських виробників з використанням кращих практик	

європейських країн.....	
95	
Висновки до розділу 3.....	
106	
ВИСНОВКИ.....	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
111	
ДОДАТКИ.....	119

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сільське господарство є однією з основних галузей економіки багатьох країн, включаючи Україну. Воно забезпечує населення продовольством та інші галузі промисловості сировиною. Питання державної підтримки та розвитку сільськогосподарських виробників завжди були актуальними, адже вони впливають на продовольчу безпеку та економічний розвиток країни. Особливо актуальними ці питання постають у період різних катаклізмів, геополітичних конфліктів та воєн.

У теперішніх умовах світової економічної нестабільності та війни в Україні система публічного управління зіткнулась із значними проблемами та викликами в економіці, і особливо у сфері сільського господарства.

Нам важливо проаналізувати, які методи та практики державної підтримки сільськогосподарських виробників використовуються в інших країнах, зокрема в країнах Європейського Союзу, і які з них можуть бути застосовані в Україні для підтримки українських сільськогосподарських виробників. Також необхідно дослідити питання більш ефективної державної політики України у сфері сільського господарства та вдосконалення державної підтримки українських сільськогосподарських виробників в умовах воєнної економіки.

Мета та завдання дослідження. Метою даної кваліфікаційної роботи є формування державної політики підтримки сільськогосподарських виробників в Україні, порівняння її з політикою в Європейському Союзі та удосконалення державної політики України щодо підтримки сільськогосподарських виробників, зокрема в умовах воєнної економіки, з використанням кращих практик європейських країн.

Завдання дослідження включають:

- аналіз та узагальнення існуючих наукових джерел щодо державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні та Європейському Союзі;
- вивчення та порівняння законодавчого та інституційно-організаційного

базису, який регулює державну підтримку сільського господарства в обох контекстах;

– характеристика та аналіз ефективності інструментів і механізмів державної підтримки сільськогосподарських виробників та їхнього впливу на сільське господарство і продовольчу безпеку;

– визначення можливих шляхів удосконалення державної політики України у сфері сільського господарства, з урахуванням європейського досвіду, поліпшення державної підтримки українських сільськогосподарських виробників в період їх діяльності в умовах воєнної економіки.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження даної роботи є державна політика підтримки сільськогосподарських виробників, що є актуальною в контексті сучасних економічних викликів та воєнного стану.

Предметом дослідження є система державної підтримки сільськогосподарських виробників, включаючи її основні інструменти, та механізми.

Наукова новизна. Науковою новизною даного дослідження є спроба глибокого порівняння державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні та в Європейському Союзі на основі останніх наукових досліджень та доступних даних, комплексний аналіз підходів до сільського господарства та продовольчої безпеки з урахуванням сучасних реалій і викликів, та пошук шляхів удосконалення державної підтримки українських сільськогосподарських виробників в умовах воєнної економіки.

Робота ставить за мету ідентифікацію успішних практик та можливих напрямків державної підтримки сільського господарства в Україні з урахуванням європейського досвіду.

Методи дослідження. Під час виконання кваліфікаційної роботи були використані наукові методи аналізу та синтезу, порівняльного та системного аналізу, дедукції та індукції. Були використані методи вивчення і обробки статистичних даних та економічних показників, аналізу літератури, законодавчих актів та нормативно-правових документів.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення даного дослідження полягає у можливості використання його результатів для удосконалення

державної політики України у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки, а також для поліпшення системи державної підтримки сільськогосподарських виробників. Рекомендації та висновки, отримані в ході роботи, можуть бути використані органами влади, які відповідають за державну підтримку сільського господарства та продовольчу безпеку, а також спеціалізованими установами та організаціями, які займаються питаннями розвитку сільського господарства в Україні.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Результати кваліфікаційної роботи були апробовані на X Міжнародній науково-практичній конференції Львівського наукового форуму, яка проходила в м. Львів 19-20 січня 2024 року [54], на науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми правового регулювання економічного відновлення України», який проводився Інститутом права Львівського державного університету внутрішніх справ 20 жовтня 2023 року [4], крім того були обговорені під час зустрічей та дискусій з представниками галузі сільського господарства.

Кваліфікаційна робота може бути корисною для науковців, дослідників, викладачів та студентів, які вивчають питання публічного управління та сільського господарства, цікавляться питаннями продовольчої безпеки, державної підтримки сільськогосподарських виробників і бажають провести подальші дослідження у цій галузі.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи викладено на 126 сторінках комп'ютерного тексту, в тому числі основна частина роботи на 108 сторінках. Робота містить 4 таблиці, 17 графіків, 8 додатків. Список використаних джерел містить 87 найменувань.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА З ПИТАНЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В ДОКТРИНІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1 Науково-теоретичні засади формування державної політики з питань продовольчої безпеки в науці публічного управління

Науково-теоретичні аспекти формування державної політики у сфері продовольчої безпеки широко дебатуються в науці публічного управління і лежать в основі досліджень багатьох науковців та експертів. Наукові концепції та дослідження в цій сфері визначають напрямки державної політики та допомагають розробляти стратегії забезпечення продовольчої безпеки на рівні держави.

Дослідження наукових підходів до управління сільським господарством та продовольчою безпекою є важливим аспектом для розуміння сучасних тенденцій у цій галузі. Воно допомагає визначити, які практики та методи мають найбільший потенціал для досягнення стабільності та розвитку у сільському господарстві, і забезпеченні продовольчої безпеки.

У цьому підрозділі ми проаналізуємо поняття, цілі та завдання, які визначаються в науці публічного управління щодо формування державної політики з питань продовольчої безпеки. Висвітлимо методи та підходи, які використовуються для аналізу та управління продовольчою безпекою на державному рівні, а також роль держави у забезпеченні продовольчої безпеки.

Продовольча безпека є однією з найважливіших складових національної безпеки кожної країни. У світі існують різні підходи до визначення поняття «продовольча безпека», але в загальному розумінні це означає, що населення має стабільний доступ до достатньої кількості безпечних харчових продуктів для задоволення своїх основних потреб у харчуванні.

Згідно з визначенням Всесвітнього продовольчого саміту 1996 року, продовольча безпека означає, що «всі люди в будь-який час мають фізичний та економічний доступ

до достатньої кількості безпечної та поживної їжі, яка відповідає їхнім дієтичним потребам та харчовим уподобанням для активного і здорового способу життя» [85].

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО, англ. FAO – Food and Agriculture Organization) у 2001 році уточнила визначення продовольчої безпеки: «Продовольча безпека – це ситуація, за якої всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі, яка відповідає їхнім дієтичним потребам та харчовим уподобанням для активного і здорового життя» [86, Р. 49].

Порівнюючи ці визначення зі світовими стандартами, можемо виділити основні аспекти продовольчої безпеки, такі як фізична та економічна доступність до їжі, відповідність харчового споживання потребам організму та забезпечення здорового способу життя.

Важливо підкреслити, що продовольча безпека не обмежується лише доступністю до продуктів, а також включає в себе питання безпеки та якості продуктів харчування, стабільності виробництва та постачання. Нерівновага в одній з цих складових може призвести до порушення продовольчої безпеки.

Згідно з визначенням М. Заходим [12, с. 33] продовольчою безпекою є стабільна та гарантована доступність населення до продуктів харчування у достатній кількості, що дозволяє підтримувати активний та здоровий спосіб життя людини, і, таким чином, сприяти відсутності соціальної напруги в суспільстві.

Український науковець А. Мостова зазначає, що продовольча безпека – це одна із важливих складових економічної політики держави, яка проявляється у гарантованому задоволенні останньою платоспроможного попиту на продовольство на рівні, що є достатнім для забезпечення нормального фізіологічного і інтелектуального рівня життєдіяльності населення, при цьому всі громадяни в будь-який час повинні бути забезпечені фізичним та економічним доступом до безпечних та поживних харчових продуктів з метою задоволення власних потреб у їжі для здорового і активного способу життя [16, с. 28].

Відповідно до положень Римської декларації про всесвітню продовольчу безпеку, глави держав і урядів, які зібралися на Всесвітній продовольчій саміт на

запрошення Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), проголосили підтвердження права кожного на доступ до безпечної та поживної їжі. Досягнення продовольчої безпеки є складним завданням, за яке основна відповідальність лежить на урядах окремих країн. Вони повинні створити сприятливе середовище і проводити політику, яка забезпечить мир, а також соціальну, політичну та економічну стабільність, справедливість і гендерну рівність. У глобальному контексті уряди повинні активно співпрацювати один з одним, а також з організаціями системи ООН, фінансовими установами, міжурядовими та неурядовими організаціями, державним і приватним секторами в рамках програм, спрямованих на досягнення продовольчої безпеки для всіх. Багатогранний характер продовольчої безпеки вимагає узгоджених національних дій, а також ефективних міжнародних зусиль, спрямованих на доповнення та посилення національних дій.

Держави, згідно з Римською декларацією про всесвітню продовольчу безпеку, взяли на себе зобов'язання:

1. Забезпечити сприятливе політичне, соціальне та економічне середовище, покликане створити найкращі умови для викорінення бідності та встановлення тривалого миру на основі повної та рівноправної участі жінок і чоловіків, що є найбільш сприятливим для досягнення стійкої продовольчої безпеки для всіх.

2. Впроваджувати політику, спрямовану на викорінення бідності та нерівності і поліпшення фізичного та економічного доступу для всіх і в будь-який час до достатнього, повноцінного і безпечного продовольства та його ефективного використання.

3. Впроваджувати політику і практику сталого розвитку продовольства, сільського господарства, рибальства, лісового господарства та сільських територій з високим і низьким потенціалом на основі широкої участі, що є необхідною умовою адекватного і надійного постачання продовольства на рівні домогосподарств, національному, регіональному та глобальному рівнях, а також боротися зі шкідниками, посухою та опустелюванням, враховуючи багатофункціональний характер сільського господарства.

4. Прагнути до того, щоб продовольча, сільськогосподарська торгівля та

загальна торговельна політика сприяли зміцненню продовольчої безпеки для всіх за допомогою справедливої та ринково орієнтованої світової торговельної системи.

5. Намагатися запобігати стихійним лихам і техногенним катастрофам та бути готовими до них, а також задовольняти тимчасові та надзвичайні потреби в продовольстві таким чином, щоб сприяти відновленню, реабілітації, розвитку та здатності задовольняти майбутні потреби.

6. Сприяти оптимальному розподілу та використанню державних і приватних інвестицій для розвитку людських ресурсів, сталого продовольства, сільського, рибного та лісового господарства, а також розвитку сільських територій, як з високим, так і з низьким потенціалом.

7. Впроваджувати, моніторити і контролювати виконання Плану дій Всесвітнього продовольчого саміту на всіх рівнях у співпраці з міжнародним співтовариством.

Римська декларація про всесвітню продовольчу безпеку та План дій Всесвітнього продовольчого саміту заклали підвалини для досягнення продовольчої безпеки на індивідуальному, домогосподарському, національному, регіональному та глобальному рівнях [85].

Науковцями С. Івановим та С. Юдіною проведено системне дослідження науково-теоретичних аспектів продовольчої безпеки, її об'єктів та суб'єктів, системи, основних складових, ризиків, загроз продовольчої безпеки і механізму її забезпечення [13, с. 9-10].

Детальну класифікацію принципів формування продовольчої безпеки, систематизація яких покликана забезпечити якісний моніторинг та діагностику продовольчої безпеки на усіх рівнях пропонують О. Вараксіна та А. Титатренко [3].

Об'єктами продовольчої безпеки, за визначеннями С. Іванова та С. Юдіної, є продовольча безпека національного та регіонального рівнів, продовольча безпека груп населення та домашніх господарств, яким повинно бути гарантовано задоволення потреб у продовольстві на рівні, що забезпечує нормальну життєдіяльність. Суб'єктами продовольчої безпеки є організації, державні інститути, служби, що забезпечують дію механізму забезпечення продовольчої безпеки. В загальному,

система продовольчої безпеки включає агропромисловий комплекс; збут і розподіл; продовольчий резерв; споживання; управління; кадрове, інформаційне, фінансове, матеріально-технічне, технологічне, наукове забезпечення.

Автори сформулювали такі основні характеристики продовольчої безпеки (див. рис. 1.1):

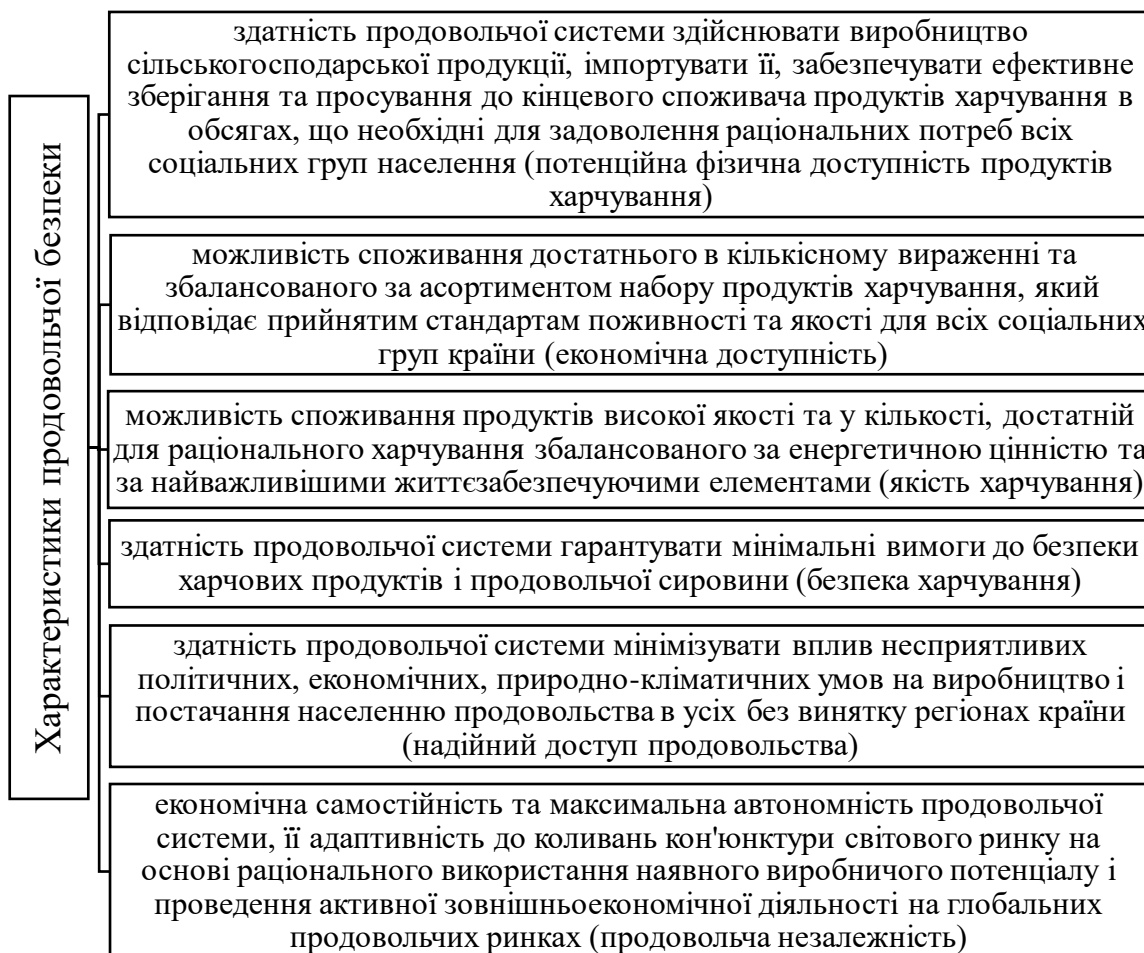


Рис. 1.1. Характеристики продовольчої безпеки.

Джерело: сформовано автором на основі [13, с. 9-10].

До загроз продовольчої безпеки науковці С. Іванов та С. Юдіна відносять явища і процеси, які негативно впливають на систему продовольчої безпеки країни та означають зменшення чи відсутність головного ресурсу життя – їжі, або погіршення її якості. Існують такі ризики забезпечення продовольчої безпеки: макроекономічні, природно-кліматичні, соціальні, зовнішньоекономічні. Механізмом забезпечення продовольчої безпеки є система правових та організаційно-економічних заходів, яка забезпечує збалансоване функціонування продуктових ринків і запобігання загрозам

продовольчої безпеки [13, с. 9-10].

Систематизацію усіх можливих загроз, що можуть призвести до погіршення стану продовольчої безпеки держави провела А. Мостова [16, с. 37-41]. Автор класифікувала ймовірні загрози та ризики погіршення продовольчої безпеки в залежності від того, на якому рівні вони можуть виникнути.

Так, на рівні державного управління такими загрозами, на думку автора, є недосконала державна аграрна політика та відсутність реформ; відсутність загальнодержавного стратегічного планування та прогнозування розвитку продовольчого ринку і продовольчої безпеки загалом; неефективна фінансово-бюджетна та грошово-кредитна політика, нестабільність державного фінансування сільського господарства; низька ефективність податкової, митної та цінової політики, неефективне регулювання державою продовольчого ринку; недосконала нормативно-правова база у сфері регулювання діяльності та підтримки сільськогосподарських виробників; неефективна зовнішньоекономічна політика та залежність держави від політичної і економічної стабільності інших країн-імпортерів та країн-експортерів; низьке інформаційне забезпечення суб'єктів ринку, відсутність системного моніторингу продовольчої безпеки, відсутність аналітичних баз для оцінки загроз, недостатня організація інформаційної взаємодії учасників аграрного сектора.

На рівні сільськогосподарських виробників загрозами є зниження рівня конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому або зовнішньому ринках через недостатнє впровадження нових технологій та інновацій, і технологічну відсталість виробництва; нестабільність постачання необхідної сировини та продовольства у випадку зміни ситуації на внутрішньому або зовнішньому ринках; зростання собівартості виробництва продукції.

На рівні зовнішнього ринку загрозами продовольчій безпеці держави є зміна кон'юнктури світових цін, підвищення цін на імпортні товари та падіння цін на окремі товари українського експорту; неефективна зовнішньоекономічна політика, що може призвести до послаблення позицій на світовому продовольчому ринку; орієнтація на експорт сільськогосподарської сировини та на імпорт готової продукції; втрата окремих експортних ринків збуту сировини і продовольства, збільшення залежності

від імпорту продовольства.

На рівні внутрішнього ринку найбільшими загрозами продовольчій безпеці є слаборозвинена інфраструктура продовольчої сфери; насичення національного продовольчого ринку дешевими імпортними товарами, та відповідно витіснення вітчизняних виробників; відсутність ефективного цінового регулювання.

До соціальних загроз продовольчій безпеці автор відносить зростання безробіття, невідповідність росту цін на продукти харчування росту доходам населення; низьку платоспроможність окремих соціальних груп населення; низький рівень життя сільського населення і суттєвий розрив між рівнем життя міського та сільського населення; низьку якість продуктів харчування у зв'язку з недостатнім використанням міжнародних стандартів оцінки якості на всіх етапах виробництва та постачання продовольства.

До природних загроз продовольчій безпеці відносить руйнування ґрунтів, втрату врожаїв від небезпечних явищ і природних процесів; небезпечні техногенні фактори; погіршення стану навколишнього середовища через збільшення промислових викидів у процесі господарської діяльності [16, с. 37-41].

А. Мостова у своїй іншій праці [15, с. 15] систематизувала сучасні методики із світової практики, які дають можливість провести оцінку і моніторинг стану продовольчої безпеки. На рис. 1.2 зображено ключові методи оцінки продовольчої безпеки на рівні домогосподарств та на рівні держави.

Методи оцінки продовольчої безпеки на рівні домогосподарств	Методи оцінки продовольчої безпеки на загальнодержавному рівні
<ul style="list-style-type: none"> • дослідження споживання продуктів харчування – дослідження індивідуального раціону харчування • антропометричні дослідження • обстеження витрат домогосподарства • аліментарні базисні дослідження 	<ul style="list-style-type: none"> • секторальний аналіз • демографічне обстеження та обстеження стану здоров'я (англ. DHS - Demographic and Health Surveys) • обстеження витрат домогосподарств (англ. HES - Household Expenditure Survey) • обстеження рівня життя (англ. LSMS - Living Standards Measurement Study) • методу рахунку використання поставок (англ. SUA - Single Use Accounts) • продовольчі баланси (англ. FBS -Food Balance Sheet) • індекс багатовимірної продовольчої безпеки (англ. FIMI - Food Insecurity Multidimensional Index) • європейської методика • японської методика • інші

Рис. 1.2. Методи оцінки продовольчої безпеки на рівні домогосподарств та на загальнодержавному рівні.

Джерело: сформовано автором на основі [15, с. 15].

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) розробила базову методіку міжнародної оцінки продовольчої безпеки, яка базується на моніторингу загроз продовольчій безпеці і впливу їх на якість життя населення країн світу. Оцінка стану продовольчої безпеки відповідно до даної методики проводиться з використанням чотирьох груп індикаторів (див. рис. 1.3):

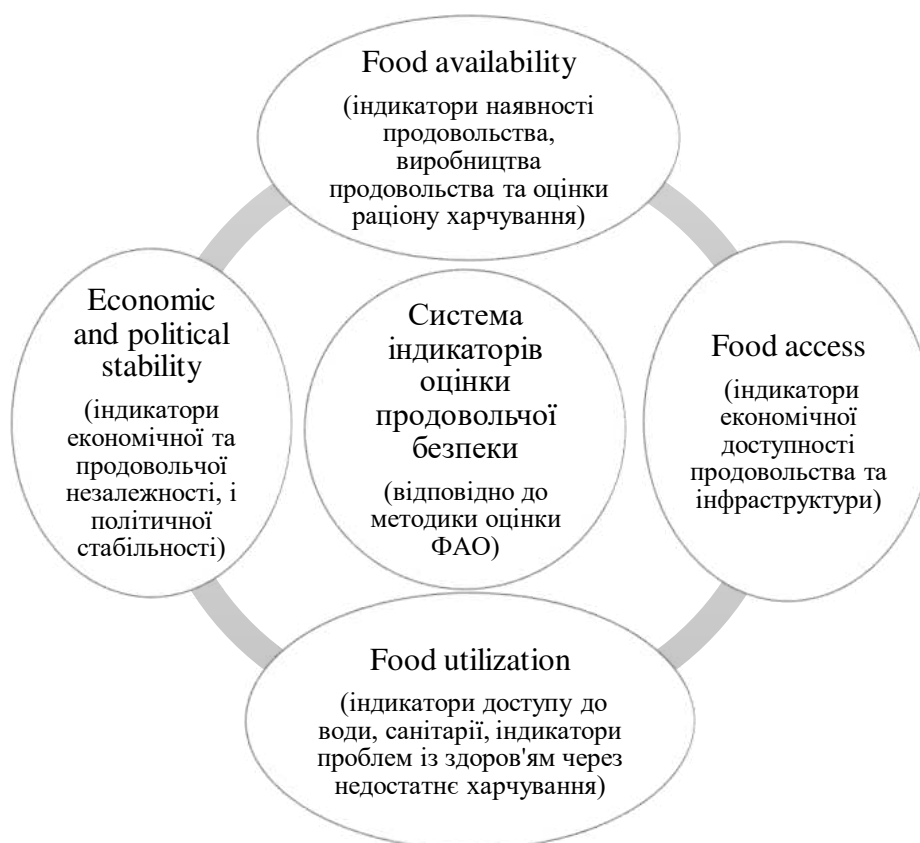


Рис. 1.3. Система індикаторів оцінки продовольчої безпеки (відповідно до методики оцінки ФАО).

Джерело: сформовано автором.

Продовольча безпека є важливим аспектом публічного управління. Публічне управління охоплює формування та реалізацію ефективних стратегій і програм, розробку та впровадження законодавчих актів, що регулюють продовольчу сферу і сільське господарство, створення систем моніторингу та аналізу, які допомагають відстежувати стан продовольчої безпеки та вчасно реагувати на потенційні загрози, систем регулювання та координації дій, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки, виділення бюджетних коштів для реалізації програм та заходів щодо підтримки сільськогосподарських виробників та гарантування продовольчої безпеки, взаємодію із сільськогосподарськими виробниками, громадськими організаціями, громадянським суспільством, міжнародними організаціями.

У Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України», який є одним із основних законодавчих актів, що регулюють сферу сільського господарства та продовольчої безпеки, поняття продовольчої безпеки трактується як

захищеність життєвих інтересів людини, що виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [28].

Держава виступає в ролі основного регулятора і відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки свого населення через державне регулювання та підтримку сільського господарства. З позиції продовольчої безпеки основною метою держави є гарантування безпеки продуктів харчування та створення таких умов, за яких громадяни можуть мати постійний та безпечний доступ до якісної та здорової їжі.

Державна політика з питань продовольчої безпеки передбачає встановлення стратегічних цілей, які визначають напрямок розвитку сільського господарства та продовольчої безпеки. Стратегічні цілі можуть включати забезпечення сталого виробництва сільськогосподарської продукції, збільшення продуктивності, зменшення втрат та відходів у продовольчому ланцюзі, покращення якості харчових продуктів, встановлення високих стандартів якості і безпеки та контроль за їх дотриманням, а також підтримку сільськогосподарських виробників, які є ключовими гравцями у забезпеченні продовольчої безпеки.

В умовах глобалізації та світової торгівлі питання стабільності продовольчої галузі стають складнішими, і вони потребують науково обґрунтованих підходів до їх регулювання. Тому вивчення науково-теоретичних аспектів формування державної політики з питань продовольчої безпеки є доволі важливим завданням.

Забезпечення якості та безпеки продуктів є ключовим аспектом продовольчої безпеки. Аналіз цього аспекту допомагає зрозуміти, як публічне управління впливає на продовольчу безпеку, і як воно реагує на виклики і загрози у цій сфері. В Україні, як і в Європейському Союзі, діють відповідні закони і стандарти щодо безпеки продуктів, які регулюють виробництво та обіг харчової продукції. Зокрема, в українському законодавстві питання безпеки та якості продуктів регулюються нормами Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [45]. Роль держави полягає у встановленні і регулюванні стандартів якості та безпеки продуктів, а також контролю за їх виробництвом та

обігом. Крім того, особливо важливим засобом забезпечення якості та безпеки продуктів харчування є дотримання усіх відповідних міжнародних стандартів та угод.

Важливим аспектом продовольчої безпеки є також стійкість продовольчого ланцюга до зовнішніх впливів, таких як природні катастрофи, війни чи економічні кризи, і забезпечення стабільності постачання харчових продуктів.

Державна політика повинна сприяти доступності продуктів харчування для всіх соціальних груп населення. Забезпечення доступності може здійснюватися як через регулювання цін, так і через соціальні програми та інші інструменти.

Тема продовольчої безпеки на сьогоднішній день є надзвичайно актуальною. У цілому світі це питання стає все більш важливим у зв'язку з різноманітними викликами, які постають перед глобальною системою продовольства. Зокрема, на продовольчу безпеку впливають такі чинники, як зростання населення світу, зміни клімату, руйнування екологічного балансу, торгівельні конфлікти та угоди, економічна нестабільність, фінансові кризи, пандемії, геополітичні конфлікти, війни та інше. Наприклад, зміна клімату може призвести до зменшення врожаю та збільшення ризику природних катастроф, що може вплинути на доступність продуктів харчування та їхню ціну. Торгівельні угоди чи конфлікти можуть мати важливе значення для імпорту чи експорту продуктів харчування, і таким чином можуть впливати на національні ринки окремих держав. Економічні і фінансові кризи, пандемії та війни, також можуть мати великий вплив на продовольчу безпеку через зміни в економіці та доступності ресурсів. Це все підкреслює актуальність формування та реалізації державної політики у сфері продовольчої безпеки та робить питання продовольчої безпеки особливо важливим для держав та міжнародних організацій.

З 2012 року у світі почав розраховуватися Глобальний індекс продовольчої безпеки (англ. GFSI). Він показує стан продовольчої безпеки у різних країнах світу за допомогою індексу, який був розроблений організацією Economist Intelligence Unit при підтримці сільськогосподарської компанії Corteva Agriscience.

До бази індексу входять такі чотири складові компоненти, як: економічна доступність, фізична доступність (наявність), якість та безпечність, сталість та

адаптація.

Економічна доступність вимірює здатність споживачів купувати продукти харчування, їхню вразливість до цінових стрибків та наявність державних програм і політик підтримки споживачів у разі виникнення таких стрибків. Фізична доступність (наявність) вимірює сільськогосподарське виробництво та можливості сільськогосподарських виробників, ризики перебоїв у постачанні, національну спроможність розповсюджувати продукти харчування та дослідницькі зусилля, спрямовані на розширення сільськогосподарського виробництва. Якість та безпечність вимірює різноманітність та поживну якість середньостатистичного раціону харчування, а також безпечність продуктів харчування. І останній компонент, який тільки з 2020 року був включений до розрахунку Глобального індексу – це сталість та адаптація. Він оцінює вразливість країни до наслідків зміни клімату, її вразливість до ризиків, пов'язаних з природними ресурсами, а також те, як країна адаптується до цих ризиків.

Глобальний індекс розраховується для 113 країн світу і його метою є визначення країн, найменш вразливих і найбільш вразливих до ризиків, пов'язаних із продовольчою безпекою [81].

У розділі 3 ми детально розглянемо підсумки 11-го щорічного звіту Глобального індексу продовольчої безпеки 2022, рейтинг України в Глобальному індексі та причини його падіння за підсумками 2022 року, проаналізуємо також слабкі місця та ризики в продовольчій безпеці України.

Україна, як і країни ЄС та світу, постійно стикається з новими викликами у сільському господарстві та ризиками продовольчої безпеки. Тому важливо сформулювати сучасну науково обґрунтовану державну політику для ефективного управління та розвитку цієї сфери.

1.2 Поняття, статус, характеристика сільськогосподарського виробника, як суб'єкта правових відносин

У даному підрозділі ми детально розглянемо поняття сільськогосподарського виробника як суб'єкта сільського господарства, вивчимо правовий статус сільськогосподарських виробників в Україні, а також їх функції та роль у забезпеченні

продовольчої безпеки та розвитку сільських регіонів.

Сільськогосподарські виробники є одними із ключових суб'єктів в аграрному секторі держави. Розуміння їх ролі і особливостей, статусу, прав та обов'язків дозволяє зрозуміти, яким чином держава може підтримувати та регулювати їх діяльність та є важливим для розроблення стратегій підтримки аграрного сектора та для формування ефективної державної політики.

Сільськогосподарські виробники в сучасному світі виконують ключову роль у забезпеченні населення продовольством і різноманітними сільськогосподарськими продуктами. Вони є активними учасниками продовольчого ланцюга, починаючи з вирощування рослин і розведення тварин до переробки і реалізації продукції на ринку.

Сільськогосподарський виробник – це фізична або юридична особа, яка займається вирощуванням сільськогосподарських культур, тваринництвом, а також іншими видами сільськогосподарської діяльності з метою отримання сільськогосподарської продукції. За розміром сільськогосподарські виробники можуть бути як невеликими сімейними фермами або фермерами-одноосібниками, так і великими агропромисловими підприємствами. Їх спеціалізація також може варіюватися, включаючи вирощування певних видів культур, тваринництво або змішану діяльність.

В Україні, згідно з чинним законодавством, сільськогосподарським виробником є фізична особа або юридична особа, яка здійснює господарську діяльність у сфері сільського господарства та відповідає вимогам, встановленим законодавством. Вони займаються вирощуванням рослин, тваринництвом, а також іншими сільськогосподарськими видами діяльності.

У Європейському Союзі визначення сільськогосподарського виробника може відрізнятися в залежності від країни-члена. Однак загальний підхід полягає в тому, що сільськогосподарські виробники використовують сільськогосподарські землі для вирощування і виробництва сільськогосподарських продуктів, таких як зерно, овочі, фрукти, молоко, м'ясо тощо.

Статус сільськогосподарського виробника визначається не лише поняттям, а й правовим статусом цієї категорії суб'єктів. В Україні сільськогосподарські виробники

мають спеціальний статус, який надає їм певні переваги і пільги у сфері оподаткування та доступу до державної підтримки, а також визначені законодавством права та обов'язки, пов'язані із земельною власністю та іншими аспектами.

У Європейському Союзі статус сільськогосподарського виробника також має свої особливості, і він, зокрема, ще й пов'язаний з участю у різних програмах підтримки, не тільки зі сторони окремої держави, а і з Європейського Союзу. Цей статус може надавати додаткові переваги, такі як фінансову підтримку, субсидії та інші форми допомоги.

Характеристика сільськогосподарських виробників включає в себе різні аспекти. Для кожного сільськогосподарського виробника властиві такі основні характеристики:

– Земельні ресурси. Сільгоспвиробники володіють або мають в оренді земельні ділянки для вирощування сільськогосподарських культур і утримання тварин.

– Виробничі потужності. Це обладнання, інфраструктура та ресурси, необхідні для виробництва сільськогосподарської продукції. До них можуть входити трактори, комбайни, сільськогосподарські споруди та інше обладнання.

– Робоча сила. Сільськогосподарська діяльність часто потребує великої кількості робочої сили, включаючи фермерів, сільських працівників та сезонних робітників.

– Соціальний аспект. Сільгоспвиробники є основним джерелом зайнятості в сільських регіонах, де нерідко немає альтернативних робочих місць. Окрім того, вони забезпечують населення продовольством і сприяють розвитку сільських територій.

– Фінансові аспект. Він є важливим для сільськогосподарських виробників, оскільки їм потрібні кошти для закупівлі насіння, добрив, кормів для тварин, оплати праці, утримання обладнання та інших витрат. Більшість сільськогосподарських підприємств мають складну фінансову структуру, включаючи позики, інвестиції та оборотний капітал.

Україна має необхідну кількість законів і нормативно-правових актів, які визначають правові основи сільського господарства та регулюють правовий статус сільськогосподарських виробників. Чинним законодавством визначаються два

поняття – сільськогосподарський виробник (виробник сільськогосподарської продукції) та сільськогосподарський товаровиробник (виробник товарної сільськогосподарської продукції).

Основним законом у сфері сільського господарства є Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», який визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній і інших сферах державного управління стосовно стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення. У Законі дано визначення виробникам сільськогосподарської продукції – це сільськогосподарські товаровиробники, фізичні особи (у т.ч. домогосподарства, фізичні особи, що здійснюють діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, самозайняті особи у сфері сільського господарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю. Також визначено поняття сільськогосподарського товаровиробника. Сільськогосподарський товаровиробник – це юридична особа (незалежно від організаційно-правової форми) або фізична особа – підприємець, основною діяльністю яких є виробництво сільськогосподарської продукції та/або розведення, вирощування, вилов риби у внутрішніх водоймах та її переробка на власних чи орендованих потужностях, у т.ч. власної сировини, виробленої на давальницьких умовах, а також здійснення операцій з її постачання, при цьому питома вага вартості сільськогосподарських товарів/послуг у такій діяльності повинна становити не менше 75 відсотків вартості всіх товарів/послуг, поставлених сукупно протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів [28].

Подібне визначення сільськогосподарського товаровиробника наведено також і в п. 14.1.235. Податкового кодексу України (ПКУ): це юридична особа незалежно від організаційно-правової форми чи фізична особа – підприємець, яка зайнята виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у т.ч. власної сировини, виробленої на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання [23].

Сільськогосподарський виробник та сільськогосподарський товаровиробник мають багато спільних ознак, але є між ними і відмінності. Поняття сільськогосподарського виробника є значно ширшим за функціями та змістом. Сільськогосподарським виробником може бути будь-яка фізична або юридична особа, яка здійснює виробництво та/або переробку власновиробленої сільськогосподарської продукції рослинництва чи тваринництва. Це поняття пов'язане лише з виробництвом і переробкою продукції, незалежно від її подальшого спрямування – чи використання у власних потребах, чи реалізації. Діяльність сільськогосподарського товаровиробника пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції як товарної, і кінцевою метою такої діяльності є реалізація сільськогосподарської продукції власного виробництва, чи продуктів її переробки. Кожен сільськогосподарський товаровиробник є водночас і сільськогосподарським виробником, але не завжди сільськогосподарський виробник є сільськогосподарським товаровиробником.

У навчальному посібнику «Аграрне право України» колективом авторів О. Антоненко, С. Гоштинар, І. Григорєцька, В. Дришлюк, А. Журавель, І. Кострицький та О. Пащенко виділяються дві категорії виробників сільськогосподарської продукції:

1. Сільськогосподарські товаровиробники, які є юридичними особами незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, або іншими підприємницькими структурами без статусу юридичної особи, головною метою діяльності яких є виробництво продуктів харчування, продовольства та сировини у товарній масі.

Кваліфікуючими ознаками таких сільськогосподарських товаровиробників є предмет діяльності – виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка на власних або орендованих потужностях, у тому числі на давальницьких умовах, а також здійснення операцій з постачання сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки; відсоток валового доходу – відсоток доходу, одержаний від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва і продуктів її переробки за попередній рік, має дорівнювати або перевищувати 75%; наявність у власності,

користуванні, у тому числі на умовах оренди, сільськогосподарських угідь та/або поголів'я сільськогосподарських тварин.

2. Фізичні особи (домогосподарства, самозайняті особи, особисті селянські господарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю [2, с. 18-20].

Сільськогосподарськими виробниками в Україні можуть бути суб'єкти будь-яких форм власності та різних організаційно-правових форм.

Поняття «сільськогосподарське підприємство» визначено в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» і трактується як юридична особа, яка є сільськогосподарським товаровиробником.

Законодавством України передбачені наступні організаційно-правові форми сільгоспвиробників: колективне сільськогосподарське підприємство, фермерське господарство, сільськогосподарський кооператив та особисте селянське господарство.

Правовий статус колективного сільськогосподарського підприємства, економічні, соціальні та організаційні умови його діяльності регулює Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство». У Законі передбачено, що колективне сільськогосподарське підприємство є добровільним об'єднанням громадян у самостійне підприємство з метою спільного виробництва сільськогосподарської продукції та товарів і яке діє на засадах підприємництва та самоврядування [43].

Правові та економічні засади створення і діяльності фермерських господарств регулюються Законом України «Про фермерське господарство». Даним законом визначено поняття фермерського господарства, його правовий статус та умови діяльності. Фермерським господарством, згідно із Законом, є форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства. Фермерське господарство, відповідно до Закону, може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї. Фермерське господарство може бути зареєстроване як юридична особа, і мати статус сімейного фермерського

господарства за умови, що в його діяльності використовується праця членів такого фермерського господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї. Також фермерське господарство може бути організоване без статусу юридичної особи, на основі діяльності фізичної особи – підприємця, і також може мати статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа – підприємець та члени її сім'ї [51].

Особливості утворення та діяльності сільськогосподарських кооперативів, і їх об'єднань, регулюються Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію». Законом визначено, що сільськогосподарський кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і які добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб. А сільськогосподарським кооперативним об'єднанням є юридична особа, утворена сільськогосподарськими кооперативами, що добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб [48].

Найдрібнішою організаційно-правовою формою сільськогосподарського виробника є особисте селянське господарство. Це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або фізичними особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і які спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Дана діяльність не відноситься до підприємницької діяльності. Правові, організаційні, економічні та соціальні засади ведення особистого селянського господарства регулює Закон України «Про особисте селянське господарство», який поширюється на усіх фізичних осіб, яким у встановленому законом порядку передано у власність або оренду земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства [46].

Сільськогосподарські виробники можуть виконувати різні ролі в продовольчому ланцюгу, починаючи від вирощування сільськогосподарських культур або тварин до їх переробки та постачання на ринок. У процесі своєї діяльності сільськогосподарські виробники взаємодіють з іншими ланками продовольчого ланцюга, такими як посередники, переробники та роздрібні торговці.

Робота сільськогосподарських виробників має значний соціальний і економічний вплив на регіони та країну. Вона забезпечує робочі місця, особливо в сільських регіонах, впливає на рівень доходів і якість життя сільського населення, а також впливає на експорт та імпорт сільськогосподарської продукції.

Сільськогосподарські виробники у процесі своєї діяльності піддаються впливу різних факторів, таких як погодні умови, ринкові коливання, екологічні проблеми і багато інших. Їх стійкість та здатність адаптуватися до умов, що змінюються, відіграють ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Тому держава повинна обрати дієву державну політику для регулювання сфери сільського господарства та продовольчої безпеки, одним із аспектів якої повинна бути ефективна державна підтримка сільськогосподарських виробників.

1.3 Державно-регуляторні засади підтримки сільськогосподарських виробників

У світі уряди багатьох країн надають підтримку своїм сільськогосподарським виробникам через різноманітні програми та заходи. Зокрема, така підтримка включає в себе фінансову підтримку для сільськогосподарських виробників, державні субсидії та гранти сільськогосподарським виробникам для фінансування різних проектів та програм, субсидії для компенсації витрат на паливо, добрива та інші ресурси, що використовуються в сільському господарстві, пільгове кредитування на розвиток виробництва, закупівлю обладнання, поповнення оборотних коштів та компенсацію відсоткових ставок за кредитами, програми страхування сільськогосподарських культур, а також програми розвитку і модернізації сільського господарства. Також політика з підтримки сільського господарства включає в себе заходи щодо підвищення ефективності виробництва та якості продукції, програми розвитку

інфраструктури в сільських районах, будівництво доріг, комунікацій, сучасних фермерських ринків та інших об'єктів, тощо. Дана підтримка сільського господарства має на меті досягнення стійкого розвитку сільських територій та забезпечення продовольчої безпеки.

У цьому підрозділі ми проаналізуємо основні державно-регуляторні засади, які визначають політику у сфері сільського господарства та підтримки сільськогосподарських виробників. Розглянемо законодавчі акти, що регулюють відносини у цій галузі, а також існуючі програми і заходи підтримки сільськогосподарського сектора та забезпечення продовольчої безпеки.

Сільське господарство є важливим сектором для економіки будь-якої країни. Забезпечення ефективної державної підтримки сільськогосподарських виробників вимагає належного регулювання та правильної державної політики.

Розглянемо детальніше поняття державної підтримки сільського господарства та її визначення. Державну підтримку сільського господарства в загальному можна охарактеризувати як комплекс заходів, реалізованих державою з метою створення сприятливих умов для розвитку аграрного сектора, забезпечення стабільності його функціонування, а також досягнення стратегічних цілей у сфері продовольства, екології та соціального розвитку.

З економічної точки зору державна підтримка сільського господарства та сільськогосподарських виробників — це система фінансових, податкових та економічних інструментів, що використовуються урядом для стимулювання розвитку сільськогосподарського сектора економіки, зменшення ризиків та забезпечення стійкого економічного зростання в сільських територіях.

Із соціальної точки зору державна підтримка може розглядатися як комплекс соціальних програм, спрямованих на забезпечення якісного життєвого рівня для сільського населення, підтримку соціальної інфраструктури та забезпечення доступу сільського населення до освіти та медичних послуг.

З погляду сталого розвитку державна підтримка сільського господарства є інструментом для досягнення сталого розвитку, враховуючи економічні, соціальні та екологічні вимоги. Це включає в себе створення умов для ведення

сільськогосподарської діяльності, яка б не завдавала шкоди природним ресурсам та сприяла регенерації екосистем.

З точки зору публічного управління державна підтримка визначається комплексом законодавчих, фінансових та адміністративних заходів, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку сільських територій, забезпечення продовольчої безпеки та утримання сільського населення. Державна підтримка сільського господарства є важливим інструментом публічного управління, що передбачає розробку та впровадження комплексу стратегій і заходів для ефективного управління аграрним сектором. Це здійснюється через впровадження різноманітних програм, політик та механізмів регулювання, що спрямовані на підтримку сільськогосподарських виробників та розвиток сільських територій.

Варто виділити такі аспекти державної підтримки сільськогосподарських виробників в контексті публічного управління:

– *Законодавчий аспект.* Державна підтримка включає у себе прийняття та впровадження законодавчих та інших нормативно-правових актів, які регулюють різні аспекти сільського господарства. Це можуть бути закони, спрямовані на встановлення податкових пільг, фінансову підтримку, земельні відносини, аграрну політику, тощо.

– *Фінансова підтримка.* Публічні фінанси відіграють ключову роль у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства. Це включає в себе виділення коштів на субсидії, кредитування, програми страхування, гранти для сільськогосподарських підприємств.

– *Регуляторні механізми.* Держава встановлює регуляторні норми та стандарти для забезпечення якості та безпеки аграрної продукції. Крім того, регулювання ринків, встановлення квот, контроль за використанням земельних ресурсів — усе це частини системи державного впливу.

– *Програми розвитку.* Державні програми підтримки спрямовані на розвиток сільських територій, підтримку малих і середніх фермерських господарств, впровадження сучасних технологій у виробництво, а також розвиток інфраструктури (дороги, системи зрошення, тощо).

– *Моніторинг та аналіз*. Публічні установи відповідають за систематичний моніторинг аграрного сектора. Це включає в себе збір статистичних даних, аналіз ефективності заходів підтримки та розробку нових стратегій у відповідності до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

– *Участь громадськості*. Публічне управління сільським господарством та його підтримкою враховує думку громадськості через публічні консультації, участь громадських організацій у прийнятті рішень та забезпечення прозорості в процесі управління.

За визначенням Х. Григор'євої, під державною підтримкою сільського господарства розуміється закріплена в законодавстві система заходів організаційного, фінансового та інформаційно-консультативного характеру, яка здійснюється уповноваженими державними органами і іншими суб'єктами відносно суб'єктів аграрного господарювання на виконання основних завдань аграрної політики з метою гарантування продовольчої безпеки, утворення стабільного середовища існування товарних виробників сільськогосподарської продукції, охорони навколишнього природного середовища під час здійснення сільськогосподарської діяльності, соціального розвитку села [5, с. 40].

Аналізуючи форми державної підтримки сільського господарства, їх класифікацію на пряму, непрямую та опосередковану форми, Х. Григор'єва пропонує таке оновлене визначення даних форм державної підтримки.

Так, згідно з баченням автора, під прямою державною підтримкою сільського господарства слід розуміти всю підтримку, що надається безпосередньо виробникам сільськогосподарської продукції. Пряма підтримка може бути різною, але її головним об'єднуючим критерієм виступає суб'єкт отримання – виробник сільськогосподарської продукції. Таким чином, пряма державна підтримка сільського господарства – це державна підтримка безпосередньо сільськогосподарського виробництва.

Під непрямую державною підтримкою сільського господарства автор розуміє всю підтримку, що спрямована на інших суб'єктів аграрного господарювання, крім виробників сільськогосподарської продукції. Дане розуміння непрямой підтримки

відображає сутність усієї підтримки сільського господарства – агропротекційний вплив має поширюватися не лише безпосередньо на сільськогосподарських виробників, але має охоплювати також і інших суб'єктів, функціонування і стабільний розвиток яких позитивно відображається на сільськогосподарському виробництві, оскільки вони надають необхідні послуги, виконують роботи, забезпечують нормальне існування виробників. Таким чином, непряма державна підтримка розповсюджується на оптові ринки сільськогосподарської продукції, сільськогосподарську кооперацію, аграрний біржовий ринок, систему сільськогосподарського дорадництва, науково-дослідні підприємства, аграрні кластери, та ін.

Під опосередкованою підтримкою, на думку автора, розуміється така форма підтримки, коли під час надання прямої чи непрямой підтримки супутньо стимулюється інший вид сільськогосподарської діяльності чи певні групи суб'єктів аграрного господарювання. Переважно це відбувається за рахунок установлення критеріїв відповідності. Для прикладу, під час проведення конкурсу на надання поворотної підтримки фермерським господарствам необхідною умовою для отримання було членство в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі, у такий спосіб підтримка фермерства (пряма форма підтримки) має додатковий агропротекційний ефект для розвитку кооперації (опосередкована форма підтримки) [5, с. 78-79].

Також державну підтримку сільського господарства за її спрямуванням можна класифікувати на такі групи (див. рис. 1.4):

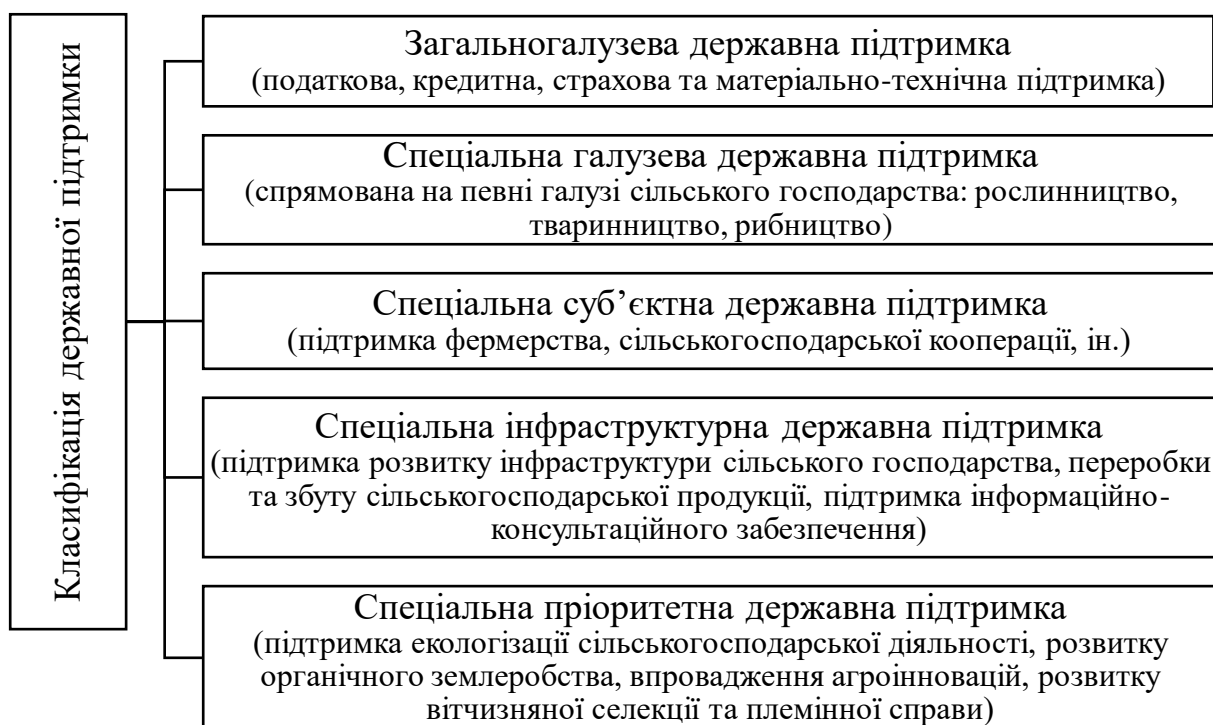


Рис. 1.4. Класифікація державної підтримки сільського господарства.

Джерело: сформовано автором на основі [5, с. 89].

Аналіз державної підтримки сільського господарства показує, що основою загальної системи державної підтримки сільськогосподарських виробників є саме фінансова підтримка, яка є також ефективним важелем регулювання аграрного сектора економіки. Необхідність фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств підтверджується досвідом західних країн [20, с. 56].

Фінансова підтримка є інструментом державного регулювання сільського господарства, який включає заходи із стимулювання розвитку сільського господарства, підтримки сільгоспвиробників та підвищення їх конкурентоспроможності.

Комплексний аналіз показує, що підтримка сільськогосподарських виробників має багатогранний характер, що охоплює економічні, соціальні, екологічні, наукові та інші аспекти. Інтеграція цих підходів дозволяє розробити ефективні та збалансовані стратегії державної підтримки для розвитку сільського господарства.

Перейдемо до огляду державно-регуляторних засад державної підтримки сільськогосподарських виробників. Державно-регуляторні засади підтримки

сільськогосподарських виробників є системою, що включає в себе законодавчі, програмні та фінансові інструменти. Їхній аналіз виявляє ключові виклики та можливості для розвитку сільськогосподарського сектора економіки країн.

В Європейському Союзі державно-регуляторні засади підтримки сільськогосподарських виробників ґрунтуються на складній системі законів, регуляцій та програм, спрямованих на забезпечення стабільності та конкурентоспроможності аграрного сектора. Основою європейської системи підтримки сільськогосподарських виробників є Спільна аграрна політика (САП), яка базується на комплексному підході, охоплюючи різні аспекти, що включають фінансову підтримку, регулювання ринків, програми розвитку та участь громадськості. ЄС надає суттєву фінансову підтримку сільськогосподарським виробникам через різноманітні інструменти, такі як прямі платежі, субсидії та програми кредитування. Механізми регулювання ринків включають в себе встановлення квот, контроль за виробництвом та експортом, а також механізми стабілізації цін, що дозволяє забезпечити стабільність на ринках та уникнути різких коливань цін. Програми розвитку спрямовані на підтримку сільських територій, стимулювання інновацій та впровадження сучасних технологій, включаючи інвестиції у сільське господарство, розвиток інфраструктури та надання освітніх ресурсів. Європейська система підтримки встановлює строгі стандарти щодо якості та безпеки сільськогосподарської продукції. Це включає в себе систему ідентифікації та відстеження продуктів, аудити та сертифікацію виробників. Система постійно оцінюється та піддається моніторингу для забезпечення ефективності заходів.

Уряди країн-членів ЄС здійснюють соціальну підтримку сільськогосподарських виробників через різні заходи, такі як програми соціального страхування, пільги для сімейних ферм та інші заходи для покращення якості життя сільського населення. Європейська система підтримки також враховує думку громадськості через проведення консультацій та діалогу з різними стейкхолдерами, включаючи фермерські асоціації та громадські організації. Дана система є важливим елементом забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Європейському Союзі та гарантує його конкурентоспроможність на світовому ринку.

Підсумовуючи, зазначимо, що ці державно-регуляторні засади формують фундаментальну основу для забезпечення ефективної підтримки та розвитку сільськогосподарського сектора в Євросоюзі. У розділі 2 ми детально розглянемо Спільну аграрну політику (САП) та систему підтримки сільгоспвиробників в ЄС, інституції ЄС та їх роль в підтримці сільськогосподарського сектора, діючі програми, інструменти та механізми підтримки сільського господарства країн-членів ЄС.

Тепер перейдемо до розгляду державно-регуляторних засад підтримки сільськогосподарських виробників в Україні. За словами науковця Мостової А.Д., європейські стандарти у продовольчій сфері є прикладом для модернізації механізмів державного управління і розвитку сільського господарства України. Саме досвід ЄС є показовим для реформування вітчизняного аграрного сектора і вирішення стратегічних питань забезпечення продовольчої безпеки держави. [16, с. 251].

В Україні система державної підтримки сільського господарства базується на ряді законів, програм та регуляцій, спрямованих на забезпечення стабільності та розвитку аграрного сектора. Державна підтримка охоплює різні аспекти, включаючи фінансову підтримку, регулювання ринків, розвиток інфраструктури, соціальні заходи та екологічні ініціативи. Ключовим інструментом державної підтримки сільського господарства в Україні є прямі виплати та субсидії для сільгоспвиробників. Ці заходи спрямовані на стимулювання виробництва та підтримку сільгоспвиробників. Уряд також встановлює механізми ціноутворення для сільськогосподарської продукції та регулює ринки, щоб уникнути різких коливань цін. Це допомагає гарантувати адекватні доходи сільгоспвиробників та підтримує стабільність ринку. Існують програми розвитку, спрямовані на впровадження сучасних технологій та інновацій в аграрному секторі, придбання сучасної техніки та обладнання, що сприяє підвищенню продуктивності та конкурентоспроможності галузі. Уряд України надає гарантії та пільгові кредити для сільгоспвиробників і цим сприяє забезпеченню їх доступу до фінансових ресурсів для розширення виробництва та вдосконалення технологій. Система державної підтримки включає в себе заходи в галузі ветеринарії та контролю якості сільськогосподарської продукції, що забезпечує якість і безпеку харчових продуктів, та здоров'я тварин. Уряд також впроваджує екологічні стандарти в

аграрному секторі, сприяючи сталому розвитку та збереженню природних ресурсів. Система підтримки враховує і соціальні аспекти, надаючи допомогу сільському населенню у вирішенні їх соціальних проблем.

Ефективна державна підтримка сільського господарства та сільгоспвиробників базується на чітких законодавчих та регуляторних засадах. Основним законодавчим актом, що визначає державну політику України щодо підтримки сільського господарства, є Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV. У статті 2¹ Закону наведено основні принципи державної підтримки сільського господарства України:

– прозорість та публічність державної підтримки, які забезпечуються шляхом формування, ведення та надання відкритого доступу до державних реєстрів;

– прогнозованість та послідовність державної підтримки, які забезпечуються шляхом створення стабільної законодавчої та нормативно-правової бази з питань стимулювання розвитку агропромислового комплексу;

– справедливість державної підтримки, яка забезпечується шляхом пропорційності розподілу підтримки і обмеження максимального розміру підтримки на одного виробника сільськогосподарської продукції (передбачено обмеження суми державної підтримки, яку може отримати один сільгоспвиробник (з урахуванням пов'язаних з ним осіб) щорічно за кожним видом державної підтримки – не більше ніж 10 тисяч розмірів мінімальної зарплати, встановленої на 1 січня відповідного року);

– ефективність державної підтримки, яка забезпечується шляхом створення сприятливих умов для здійснення сільськогосподарської діяльності, підвищення якості і конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції з метою мінімізації природно-кліматичних та економічних ризиків сільськогосподарського виробництва та гарантування продовольчої безпеки держави;

– цільове спрямування державної підтримки, яке забезпечується пріоритетним наданням державної підтримки малим фермерським господарствам, у т.ч. сімейним фермерським господарствам, що мають у власності та/або користуванні не більше 100 га земель сільськогосподарського призначення та річний дохід яких від реалізації

продукції не перевищує 5 мільйонів гривень [28].

Державна підтримка сільськогосподарських виробників охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток сільського господарства, пільговий режим оподаткування сільгоспвиробників, часткову компенсацію процентних ставок за користування кредитами, і є одним з основних механізмів реалізації державної політики у сфері сільського господарства, сприяючи забезпеченню його необхідними фінансовими ресурсами з метою створення сприятливих умов для його розвитку. Усі аспекти державної підтримки сільського господарства в Україні, державну політику у цій сфері, інституційно-організаційну систему управління, нормативно-правову базу, програми та інструменти підтримки ми детально розглянемо у розділі 3. Також розглянемо слабкі місця державної підтримки, питання формування державної політики України у сфері сільського господарства в теперішніх умовах воєнної економіки, та шляхи і способи її вдосконалення.

Підсумовуючи, зазначимо, що державно-регуляторні засади підтримки сільськогосподарських виробників відіграють ключову роль у сучасному аграрному секторі. Вони визначають принципи та правила ефективної взаємодії між державою та аграрним сектором, забезпечуючи його сталість, розвиток, рентабельність та відповідність сучасним вимогам суспільства. Такий підхід дозволяє досягати балансу між економічною ефективністю, соціальною відповідальністю і екологічною стійкістю у розвитку сільського господарства та забезпечити продовольчу безпеку держави.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі ми детально розглянули науково-теоретичні аспекти формування державної політики у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки, визначили статус сільськогосподарських виробників та їх роль у сільському господарстві, і дослідили основні законодавчі та регуляторні засади, які визначають дану політику.

Сільгоспвиробники відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої

безпеки та розвитку сільських регіонів. Розуміння їхньої ролі і особливостей є важливим для розроблення ефективних стратегій підтримки аграрного сектора.

Державно-регуляторні засади становлять основу для підтримки сільськогосподарських виробників. Державна підтримка сільськогосподарських виробників та продовольча безпека держави є взаємопов'язаними аспектами. Підтримка сільськогосподарських виробників відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства та продовольчої безпеки країни. Система підтримки сільського господарства базується на законодавчому забезпеченні та програмах, спрямованих на розвиток аграрного сектора.

У даному розділі розглянуто основні аспекти, які визначають політику держави у сфері підтримки сільського господарства і допомагають аграрному сектору та сільськогосподарським виробникам розвиватися і забезпечувати продовольчу безпеку.

Аналіз цих аспектів є важливим для подальшого розуміння і розробки ефективної державної політики з питань продовольчої безпеки і підтримки сільського господарства.

Існує потреба у постійному вдосконаленні цієї системи для забезпечення конкурентоспроможності та розвитку сільськогосподарських виробників.

Необхідно систематизувати та удосконалити законодавчу базу підтримки, затвердити основні положення державної політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки, розробити стратегію галузі та напрями її розвитку.

Також є необхідність у розширенні фінансових інструментів та механізмів підтримки, підвищенні прозорості та доступності державних програм підтримки, підвищенні доступності кредитів і інвестицій для сільгоспвиробників, та врахуванні регіональних особливостей під час розробки та впровадження програм підтримки.

Далі робота буде присвячена детальному аналізу європейського та українського досвіду у сфері державної підтримки сільськогосподарських виробників.

РОЗДІЛ 2

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ

2.1 Державна політика підтримки сільськогосподарських виробників у Європейському Союзі

У цьому підрозділі ми детально розглянемо політику Європейського Союзу у сфері державної підтримки сільськогосподарських виробників, її цілі та завдання. Основна увага буде приділена вивченню досвіду Європейського Союзу та аналізу ключових стратегій і програм, які спрямовані на підтримку європейського сільськогосподарського сектора, на забезпечення стійкості та конкурентоспроможності сільського господарства, та в цілому на забезпечення продовольчої безпеки в ЄС.

Сільське господарство займає унікальне місце в центрі суспільства, навколишнього середовища та економіки Європейського Союзу.

Державна політика підтримки сільськогосподарських виробників у Європейському Союзі є однією з найрозвинутіших та найефективніших у світі. Вона базується на різних інструментах та програмах, спрямованих на стимулювання сільськогосподарського виробництва та підтримку фермерських господарств.

Основними складовими політики ЄС з підтримки аграрного сектора є:

Спільна аграрна політика: ця політика має на меті забезпечення стабільності у виробництві сільськогосподарської продукції, підтримку доходів сільських господарств та забезпечення доступу до харчових продуктів для населення. Вона включає в себе систему прямих платежів для сільських господарств, фінансову підтримку для розвитку сільськогосподарської інфраструктури та заходи щодо збереження природних ресурсів.

Регулювання ринку: ЄС активно регулює ринок сільськогосподарської продукції через встановлення квот, тарифів та інших обмежень на ввезення та вивезення продукції. Це допомагає зберегти стабільні ціни та запобігти різким коливанням на ринку.

Розвиток сільських територій: ЄС інвестує в розвиток інфраструктури та послуг на сільських територіях, сприяючи залученню інвестицій та підтримці сільських громад.

Екологічні стандарти та підтримка сталого виробництва: Європейський Союз надає підтримку сільськогосподарським виробникам, які використовують екологічно чисті методи виробництва та сприяє впровадженню сталого землеробства.

Європейська система сільського господарства та продовольства, що підтримується Спільною аграрною політикою, є світовим стандартом з точки зору безпеки, надійності поставок, харчування та якості.

Спільна аграрна політика (САП, англ. CAP) ЄС була започаткована у 1962 році як партнерство між сільським господарством і суспільством, а також між Європою та її фермерами. Вона була спрямована на підтримку фермерів та підвищення продуктивності сільського господарства, а також забезпечення стабільного постачання доступного продовольства; на гарантування фермерам Європейського Союзу гідного рівня життя; на допомогу у боротьбі зі зміною клімату та сталому управлінні природними ресурсами; на підтримку сільських районів та ландшафтів по всьому ЄС; на підтримку сільської економіки шляхом сприяння створенню робочих місць у сільському господарстві та суміжних галузях. САП є спільною політикою для всіх країн ЄС, вона управляється і фінансується з ресурсів бюджету ЄС. САП розвивалася протягом багатьох років, щоб відповідати перемінним економічним обставинам, а також вимогам і потребам громадян з метою зміцнення ролі європейського сільського господарства в майбутньому. САП підтримує активність та економічну життєздатність сільських територій шляхом фінансування заходів, спрямованих на розвиток сільських територій. Це партнерство між суспільством і сільським господарством, яке забезпечує стабільне постачання продовольства, гарантує доходи фермерів, захищає навколишнє середовище та підтримує сільські райони.

На сьогодні європейська система сільського господарства та продовольства націлена на те, щоб стати світовим стандартом сталості. Перехід до сталої продовольчої системи забезпечує доступність і наявність продовольства, приносить

більш справедливі економічні, соціальні та екологічні вигоди. Стійкі продовольчі системи закладені в основі Європейського зеленого курсу – стратегії сталого та інклюзивного зростання ЄС, яка покликана стимулювати економіку, покращувати здоров'я та якість життя людей, а також дбайливо ставитися до природи.

Спільна аграрна політика побудована навколо трьох основних аспектів, необхідних для досягнення сталої системи сільського господарства в ЄС – економічної стійкості, екологічної стійкості та соціальної стійкості фермерських господарств.

Для досягнення цього країни ЄС використовують широкий спектр цілеспрямованих заходів, які спрямовані на задоволення конкретних потреб кожної країни і складають Стратегічні плани САП, за допомогою яких країни ЄС забезпечують підтримку доходів фермерів, підтримують їх у переході до сталого виробництва та сприяють досягненню амбіцій Європейського зеленого курсу.

У грудні 2021 року було офіційно ухвалено угоду про реформу САП. Оновлена САП 2023-27 набула чинності 1 січня 2023 року. На сьогоднішній день підтримка фермерів та осіб, які займаються сільським господарством у 27 країнах ЄС базується на правовій базі САП 2023-27 та рішеннях, детально викладених у Стратегічних планах САП, затверджених Єврокомісією. Сільське господарство та сільські території займають центральне місце в Європейському зеленому курсі і затверджені плани САП 2023-27 покликані зробити значний внесок у досягнення цілей Європейського зеленого курсу, Стратегії «Від лану до столу» та Стратегії біорізноманіття [70].

На період 2023-2027 рр. Спільна аграрна політика будується навколо десяти ключових цілей (див. рис. 2.1).



Рис. 2.1. Ключові цілі Спільної аграрної політики (САП) 2023-27.

Джерело: взято автором з [70].

Ключовими цілями САП 2023-27 є: забезпечення справедливого доходу для фермерів; підвищення конкурентоспроможності фермерів; покращення позиції фермерів у продовольчому ланцюгу; боротьба зі зміною клімату; турбота про навколишнє середовище; збереження ландшафтів та біорізноманіття; підтримка зміни поколінь; жваві сільські території; захист якості продуктів харчування та здоров'я; сприяння розвитку знань та інновацій.

Зосереджені на соціальних, екологічних та економічних цілях, ці цілі є основою, на якій країни ЄС розробили свої Стратегічні плани САП. Кожна країна ЄС розробила національний Стратегічний план САП, який поєднує фінансування підтримки доходів, розвитку сільських територій та ринкових заходів. Загалом було затверджено 28 Стратегічних планів САП у 27 країнах ЄС (усі члени ЄС мають по одному Стратегічному плану, за винятком Бельгії, яка має один для Фландрії та один для Валлонії). При розробці своїх Стратегічних планів країни ЄС сприяли досягненню десяти конкретних цілей САП за допомогою інструментарію широких політичних заходів, наданих Європейською комісією, які можна було формувати відповідно до національних потреб і можливостей країн.

Війна в Україні та різке зростання цін на сировинні товари посилили і без того очевидний тиск, спричинений зміною клімату, підкресливши невід'ємний зв'язок у

вирішенні питань довкілля, кліматичних дій та продовольчої безпеки. Держави-члени ЄС використовують свої Стратегічні плани САП як інструмент для посилення стійкості сільськогосподарського сектора ЄС, зменшення залежності від синтетичних добрив, трансформації своїх виробничих потужностей відповідно до більш сталих методів виробництва та сприяння виробництву відновлюваної енергії. І хоча розробка Стратегічних планів ґрунтується на правовій базі САП, плани визначають конкретні стратегічні рішення, пов'язані з розподілом фінансових ресурсів, специфічними вимогами та пріоритетами, які пов'язані зі структурою сільського господарства, екологічними викликами та іншими специфічними для кожної країни потребами і факторами, що потребують індивідуальних інструментів та рішень. Відповідно при переході до реалізації політики, що базується на результатах, плани також включають набір індикаторів з відповідними цілями, які відображають очікуваний ефект від втручання у відповідь на конкретні потреби кожної країни-члена ЄС [65].

Відповідно до висновків САП сільське господарство відрізняється від більшості інших видів бізнесу, оскільки воно більше залежить від погоди та клімату, на відміну від багатьох інших секторів; незважаючи на важливість виробництва продуктів харчування, доходи фермерів приблизно на 40% нижчі порівняно з доходами від іншої, несільськогосподарської діяльності; існує часовий розрив між споживчим попитом і здатністю фермерів забезпечити його задоволення (наприклад, вирощування більших обсягів зерна або виробництво більших обсягів м'яса чи молока неминуче потребує достатнього часу). Фермери повинні бути економічно ефективними, працювати у сталий та екологічно безпечний спосіб, зберігати ґрунти та біорізноманіття. Невизначеність у багатьох аспектах бізнесу та вплив сільського господарства на навколишнє середовище виправдовують ту важливу роль, яку відіграє САП для європейських фермерів.

САП передбачає наступні заходи:

– *підтримку доходів* через прямі виплати, що забезпечує стабільність доходів та винагороджує фермерів за екологічно чисте сільське господарство і надання суспільних послуг, які не приносять доходів (як приклад – догляд за сільською місцевістю);

– *ринкові заходи* для вирішення складних ринкових ситуацій, таких як раптове

падіння попиту або падіння цін внаслідок тимчасового надлишку пропозиції на ринку;

– *заходи з розвитку сільських територій* у рамках національних і регіональних програм, спрямованих на вирішення проблем, з якими стикаються сільські райони.

Спільна аграрна політика 2023-27 характеризується низкою політичних реформ, спрямованих на підтримку переходу до сталого сільського господарства в ЄС.

1. САП 2023-27 має більше екологічне спрямування. Вона підтримує сільське господарство, роблячи набагато більший внесок у досягнення цілей Європейського зеленого курсу. У цьому контексті її характеристиками є:

– *вищі зелені амбіції*: плани САП відповідають екологічному та кліматичному законодавству. У своєму Стратегічному плані САП кожна країна ЄС зобов'язана демонструвати більш високі амбіції щодо охорони довкілля та клімату порівняно з попереднім періодом, оцінювати відповідність своїх планів САП законодавству ЄС у сфері довкілля та клімату і зобов'язана оновлювати план у разі внесення змін до кліматичного та екологічного законодавства ЄС. Єврокомісія має оцінювати відповідність запропонованих Стратегічних планів САП законодавству та їх внесок зобов'язанням ЄС у сфері охорони довкілля та клімату;

– *сприяння досягненню цілей Зеленого курсу*: національні Стратегічні плани САП мають сприяти досягненню цілей Зеленого курсу;

– *посилення вимог*: виплати всім бенефіціарам САП і надалі будуть пов'язані з набором обов'язкових вимог, що включають вимоги до управління (англ. SMR) та належні сільськогосподарські та екологічні умови (англ. GAEC);

– *екосхеми*: щонайменше 25% бюджету прямих виплат виділяється на екосхеми, забезпечуючи сильніші стимули для кліматично та екологічно безпечних сільськогосподарських практик і підходів. Екосхеми зосереджуватимуться на загальному переліку сфер діяльності, визначених на рівні ЄС, і можуть бути використані для підтримки таких практик, як органічне землеробство, агроекологічні практики, агролісомеліорація, та покращення добробуту тварин. Екосхеми будуть обов'язковими для країн ЄС для включення у свої плани, але добровільними для фермерів. Екосхеми підтримуватимуть річні або багаторічні зобов'язання, відповідно до потреб, визначених у планах САП. Виплати можуть бути встановлені як

«компенсаційні» платежі (за додаткові витрати та втрату доходу, що виникають внаслідок відповідних заходів) або як платежі, що виходять за рамки компенсації – за умови дотримання відповідних правил «зеленої скриньки» Світової організації торгівлі (СОТ). Країни ЄС використовуватимуть для забезпечення ефективності екосхем системи оцінювання або інші методи на вибір;

– *розвиток сільських територій*: щонайменше 35% коштів виділяється на заходи з підтримки клімату, біорізноманіття, навколишнього середовища та добробуту тварин. Сюди включають 50% платежів для територій з природними обмеженнями;

– *операційні програми*: щонайменше 15% коштів, які країни ЄС виділяють на галузеві інтервенції в секторі фруктів та овочів, повинні будуть витратитися на види діяльності, що відповідають конкретним цілям САП у сфері навколишнього середовища та клімату. САП запроваджує також кілька нових видів підтримки для тих самих цілей у сфері довкілля та клімату; країни ЄС повинні теж будуть виділяти щонайменше 5% асигнувань для сектора виноробства для досягнення цих цілей;

– *клімат та біорізноманіття*: нова САП включатиме кліматичний моніторинг. 40% бюджету САП має бути пов'язано з кліматом і рішуче підтримувати загальне зобов'язання виділити 10% бюджету ЄС на цілі біорізноманіття до кінця періоду Багаторічної фінансової програми ЄС (MFF). Щоб забезпечити правильне вимірювання та облік внеску САП у боротьбу з кліматичними змінами, Єврокомісія запропонує вдосконалену методологію для застосування після 2025 року.

2. САП 2023-27 є більш справедливою для фермерів і спрямовує підтримку тим, хто її найбільше потребує. Ключовими її аспектами в цьому контексті є:

– *перерозподіл підтримки доходів*: Країни ЄС повинні виділяти щонайменше 10% своїх прямих виплат на інструмент перерозподільчої підтримки доходів, щоб краще задовольнити потреби малих та середніх фермерських господарств у доходах. Країни ЄС можуть відступити від цього зобов'язання, якщо перерозподіл підтримки забезпечується за допомогою інших засобів. Обмеження прямих виплат для фермерських господарств, які отримують великі суми, буде необов'язковим для країн ЄС. Попри це, Єврокомісія закликає всі країни включити до своїх Стратегічних планів

скорочення та обмеження підтримки для великих господарств. Підтримка малих фермерських господарств буде посилена можливістю заміни різних прямих виплат єдиною субсидією для малих фермерів. Крім того, країни ЄС можуть продовжувати надавати частину своїх прямих виплат для підтримки деяких секторів або типів фермерських господарств з підвищеною ефективністю. Така підтримка буде спрямована на подолання труднощів, яких вони зазнають, шляхом підвищення їхньої якості, стійкості та конкурентоспроможності;

– *активні фермери*: нове законодавство містить обов'язкове, але гнучке визначення активного фермера, яке має бути встановлене країнами ЄС, враховуючи рівень здійснюваної діяльності: мінімальний рівень сільськогосподарської діяльності (він базуватиметься на таких критеріях, як аналіз доходу (наприклад, порівняння доходу від сільського господарства з доходом від інших видів діяльності), трудові затрати, включення до реєстру, тощо); перелік неприйнятних видів економічної діяльності (країни ЄС можуть встановлювати перелік видів економічної діяльності, які не можуть отримувати пряму підтримку в рамках САП); фермери, які працюють за сумісництвом та на умовах неповної зайнятості (країни ЄС повинні забезпечити, щоб фермери, які працюють за сумісництвом, тобто фермери, які також займаються іншою професійною діяльністю, та фермери, які працюють неповний робочий день, не були виключені з-під дії підтримки); зменшення адміністративного навантаження (країни ЄС можуть вважати, що фермери, які отримують прямі виплати до 5000 євро, є активними фермерами). Тільки активні фермери можуть отримувати певну підтримку;

– *соціальні вимоги*: виплати в рамках САП будуть пов'язані з дотриманням певних положень європейського трудового законодавства, а бенефіціари будуть заохочуватися до покращення умов праці на фермах. Згідно з цим новим механізмом, органи праці в країнах ЄС повинні будуть щонайменше раз на рік інформувати сільськогосподарські платіжні агентства про результати власних перевірок, і, у разі необхідності, платіжне агентство зменшуватиме розмір виплат фермеру. Новий механізм поширюватиметься також на директиви про прозорі та передбачувані умови зайнятості. Роботодавці повинні також забезпечити безпеку та захист працівників фермерських господарств. Крім того, Стратегічні плани САП підтримуватимуть

фермерів у покращенні умов праці на фермах через систему фермерських дорадчих служб та в рамках різних галузевих програм;

– *конвергенція виплат*: у рамках САП 2023-27 рівні підтримки доходів більше зближуються як всередині окремих країн ЄС, так і між країнами ЄС. Країни ЄС повинні будуть продовжувати зменшувати різницю між прямими виплатами на гектар у своїх країнах. Цей процес називається внутрішньою конвергенцією. Країни, які отримують рівень прямих виплат на гектар сільськогосподарських угідь, нижчий за 90% від середнього показника в ЄС, побачать збільшення свого бюджету до половини різниці до 90% від середнього показника. Платежі становитимуть щонайменше 200 євро/га у 2022 році та зростуть до 215 євро/га у 2027 році. Цей процес називається зовнішньою конвергенцією і продовжує тенденцію до зближення середніх рівнів виплат у країнах ЄС;

– *підтримка молодих фермерів*: нова САП передбачатиме сильнішу підтримку молодих фермерів. Країни ЄС мають розподіляти щонайменше 3% свого бюджету прямих виплат на підтримку молодих фермерів, які створюють фермерське господарство. Ця підтримка може бути надана у вигляді підтримки доходів, інвестиційної підтримки або стартової допомоги молодим фермерам;

– *покращення гендерного балансу*: гендерна рівність та збільшення участі жінок у сільському господарстві вперше є частиною цілей Стратегічних планів САП. Країни ЄС повинні оцінювати ці питання та вирішувати виявлені проблеми.

3. САП 2023-27 посилить позиції фермерів у ланцюгу постачання та підвищить конкурентоспроможність аграрного сектора:

– *зміцнення позицій фермерів*: нові правила посилюють кооперацію виробників, заохочуючи фермерів до спільної роботи та надаючи їм можливість створювати противагу на ринку. Підтримка конкурентоспроможності посилиться за допомогою секторальних інтервенцій. Всі галузеві програми підтримки, які зараз реалізуються в рамках Організації спільного ринку (англ. СМО), стануть частиною Стратегічних планів САП і будуть регулюватися новим підходом, що базується на результатах нової моделі надання допомоги. Також були розширені деякі винятки з антимонопольного законодавства, що дозволяє фермерам працювати разом та/або з

іншими учасниками продовольчого ланцюга з метою забезпечення вищих стандартів сталого розвитку;

– *ринкова орієнтація*: САП 2023-27 зберігає загальну ринкову орієнтацію попередніх реформ, узгоджуючи пропозицію з боку фермерських господарств ЄС з попитом в Європі та за її межами. За підтримки нових Стратегічних планів САП та правил Організації спільного ринку, фермерські господарства ЄС продовжуватимуть працювати відповідно до ринкової поведінки та будуть добре оснащені. Щоб впоратися з майбутніми кризами, САП включатиме новий фінансовий резерв, який становитиме щонайменше 450 млн. євро щороку і може бути спрямований на такі заходи, як екстрені закупівлі та допомога приватному зберіганню. Європейська Рада, Європейський Парламент та Єврокомісія ухвалили спільну заяву, в якій визнали необхідність активної участі на багатосторонньому рівні у підвищенні амбіцій щодо міжнародних екологічних цілей при застосуванні та вдосконаленні правил міжнародної торгівлі. У заяві також зазначено, що Євросоюзу доцільно вимагати, щоб імпортована сільськогосподарська продукція відповідала певним виробничим вимогам ЄС, щоб забезпечити ефективність стандартів охорони здоров'я, добробуту тварин та охорони навколишнього середовища, які застосовуються до сільськогосподарської продукції в ЄС, і сприяти повному виконанню комунікацій Європейського зеленого курсу;

– *підтримка виноробного сектора*: узгоджено конкретні правила для покращення підтримки виноробного сектора [71].

САП 2023-27 покликана створити для фермерів необхідні умови, які дозволять їм виконувати своє призначення в суспільстві:

– *виробництво продуктів харчування*. В ЄС налічується близько 10 мільйонів фермерських господарств і 22 мільйони людей регулярно працюють у цьому секторі. Вони виробляють різноманітну, доступну за ціною, безпечну та якісну продукцію. ЄС є одним з провідних світових виробників та експортерів агропродовольчої продукції. Завдяки своїм винятковим сільськогосподарським ресурсам ЄС може і повинен відігравати ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки для всього світу;

– *розвиток сільських громад*. У сільській місцевості існує багато робочих місць, пов'язаних із сільським господарством. Люди зайняті в секторі переробки та збуту,

наприклад, у підготовці, переробці та пакуванні продуктів харчування, а також у зберіганні, транспортуванні та роздрібній торгівлі. Крім того, фермерам потрібні машини, будівлі, паливо, добрива та медичні послуги для тварин. Сільське господарство та харчова промисловість разом забезпечують майже 40 мільйонів робочих місць в ЄС. Щоб працювати ефективно, залишатися сучасними та продуктивними, фермери та переробні підприємства потребують постійного доступу до найновішої інформації з питань сільського господарства, методів ведення сільського господарства та розвитку ринку. Ресурси САП спрямовуються зокрема на забезпечення високошвидкісних технологій, покращення інтернет-послуг та інфраструктури для 18 мільйонів сільських жителів, що еквівалентно 6,4% сільського населення ЄС;

– *формування екологічно сталого сільського господарства*. Перед фермерами стоїть подвійне завдання – виробляти продукти харчування і водночас захищати природу та зберігати біорізноманіття. Розумне використання природних ресурсів має важливе значення як для виробництва продуктів харчування, так і для якості життя.

Правові основи Спільної аграрної політики (САП) закладені в Договорі про функціонування Європейського Союзу. Діяльність САП 2023-27 регулюється Регламентами ЄС, основними з яких є Регламенти ЄС 2021/2115, 2021/2116 та 2021/2117 від 02 грудня 2021 року (додаток А).

Для перевірки ефективності САП та досягнення нею передбачених цілей Єврокомісія регулярно проводить її моніторинг та оцінку. Оцінку САП на період 2014–2020 рр. Єврокомісія проводила за допомогою спільної системи моніторингу та оцінки (англ. SMEF). Метою SMEF була демонстрація досягнень САП протягом періоду 2014–2020 рр. та підвищення її ефективності за допомогою індикаторів САП.

Для оцінки САП 2023-27 Єврокомісія, відповідно до вимог щодо прозорості та моніторингу, створила онлайн-панель, на якій представлені цілі, встановлені на національному рівні кожною країною ЄС у затвердженому нею Стратегічному плані САП: https://agridata.ec.europa.eu/extensions/DashboardCapPlan/result_indicators.html. Законодавство САП встановлює загальний набір індикаторів як частину нової системи показників, моніторингу та оцінки, це 44 індикатори результатів, пов'язані з

конкретними цілями. Всі вони не повинні бути включені до кожного Стратегічного плану САП, лише ті, що відображають заплановані заходи, прийняті на національному рівні. Моніторинг індикаторів здійснюється за допомогою щорічних звітів про результати діяльності та піврічного огляду виконання Стратегічних планів САП з метою оцінки прогресу країн ЄС у досягненні поставлених цілей та завдань САП [77]. Для моніторингу та оцінки САП 2023-27 також застосовуються Рамки моніторингу та оцінки ефективності (англ. PMEF), які зміщують фокус політики від дотримання правил до ефективності та результатів. Ця нова модель реалізації, що базується на результативності, використовує набір загальних індикаторів результативності, який включає індикатори результатів, які будуть використовуватися для моніторингу виконання САП; індикатори результатів, які будуть використовуватися для моніторингу прогресу країн у досягненні попередньо встановлених цілей; та індикатори контексту та впливу, які будуть використовуватися для оцінки загальної ефективності політики щодо досягнення цілей САП. Рамки моніторингу та оцінки ефективності (PMEF) регулюються наступними правилами: стаття 128 Регламенту (ЄС) 2021/2115 регулює створення системи моніторингу та оцінки ефективності; Імплементацийний Регламент Єврокомісії (ЄС) 2021/2290 регулює розрахунок показників результатів та індикаторів результатів; Імплементацийний Регламент Комісії (ЄС) 2022/1475 регулює оцінку Стратегічних планів САП і надання інформації для моніторингу та оцінки [68].

Єврокомісія регулярно консультиється з групами громадянського діалогу та аграрними комітетами, щоб найкращим чином сформувавши законодавство та політику, що регулює сільське господарство. Експертні групи надають їй інформацію, потрібну для аналізу. Єврокомісія проводить оцінки впливу при плануванні, підготовці та внесенні пропозицій щодо нового європейського законодавства, вивчаючи потребу в діях ЄС та можливі наслідки рішень. Вони є ключовою частиною порядку денного ЄС щодо вдосконалення регулювання. Оцінки впливу на сільське господарство та розвиток сільських територій проводилися у 2003 році (проводився середньостроковий огляд), в 2008 році (проводилась перевірка стану здоров'я), в 2011 році (аналізувалась САП до 2020 року) та у 2018 році (як підтримка Стратегічних планів після 2020 року). Єврокомісія регулярно публікує звіти про громадську думку

щодо поглядів європейців на сільське господарство та САП (відомі як «Євробарометр»). Опитування Євробарометру, що проводяться в усіх країнах ЄС, надають цінну інформацію про сприйняття громадянами САП, сюди входить обізнаність про САП, її ефективність, питання якості, навколишнього середовища, важливість САП та багато іншого.

Варто ще звернути увагу на таку складову політики Євросоюзу щодо підтримки сільськогосподарського сектора як передвступні програми підтримки розвитку сільських територій окремих країн перед їх вступом до ЄС (англ. IPARD). Останньою затвердженою програмою у даному напрямку є програма IPARD III 2021-27, яка охоплює період 2021–2027 років і зосереджується на підтримці сільської місцевості та агропродовольчого сектора країн, які перебувають у процесі вступу до Європейського Союзу [73]. Допомога в рамках програми IPARD III у розвитку сільських територій країн на етапі їх підготовки до вступу в ЄС сприяє поступовому приведенню державних аграрних політик даних країн у відповідність до правил САП ЄС (додаток Б).

2.2 Особливості інституційно-організаційної побудови системи підтримки сільськогосподарських виробників у Європейському Союзі

У цьому підрозділі ми розглянемо інституційні та організаційні особливості системи державної підтримки сільськогосподарських виробників у ЄС, визначимо основні інституції та органи, що забезпечують цю підтримку, та проаналізуємо, як вони функціонують та співпрацюють між собою для досягнення загальних цілей.

Інституційно-організаційна система підтримки сільськогосподарських виробників в Європейському Союзі базується на прозорих процедурах та діалозі між різними рівнями влади. Ця система дозволяє забезпечити ефективну роботу сільськогосподарського сектора та досягнення стратегічних цілей, таких як сталість виробництва, збереження природних ресурсів та підтримка сільських громад.

Європейський Союз має складну систему інституцій, які відповідають за формування та реалізацію політики у галузі сільського господарства та підтримки сільськогосподарських виробників. Ключовими з них є:

– *Європейська Комісія (англ. European Commission)*: Європейська Комісія є виконавчим органом Європейського Союзу, відповідальним за виконання рішень та політик, прийнятих Європейським Парламентом та Радою ЄС. Єврокомісія розробляє законопроекти та регуляторні акти, формує та реалізовує програми і політики, вносить пропозиції до законодавства та забезпечує його дотримання, формує бюджети ЄС і забезпечує їхнє виконання. В галузі сільського господарства вона відповідає за розробку та виконання САП, формує бюджети і видатки на сільське господарство, здійснює підтримку аграрного сектора та сільськогосподарських виробників, і має значний вплив на політику у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки.

До складу Європейської Комісії входять Європейські Комісари, які відповідають за різні напрямки. Кожна із 27 країн-членів ЄС має квоту на призначення одного Єврокомісара. Портфель Єврокомісара з питань сільського господарства Європейської Комісії з 2019 року має Януш Войцеховський, представник Польщі. У структурі Європейської Комісії питаннями сільського господарства та розвитку сільських територій займається Генеральний Директорат Європейської Комісії з питань сільського господарства та розвитку сільських територій (англ. DG AGRI – Directorate-General for Agriculture and Rural Development). Питаннями якості та безпеки продуктів харчування, питаннями здоров'я населення займається Генеральний Директорат Європейської Комісії з питань охорони здоров'я та безпеки харчових продуктів (англ. DG SANTE – Directorate-General for Health and Food Safety).

– *Європейський Парламент (англ. European Parliament)*: Європейський Парламент разом із Радою Європейського Союзу діє як законодавчий орган ЄС. До його функцій належить ухвалення законів, прийняття бюджету та контроль над його виконанням, контроль за діяльністю різних інституцій Євросоюзу. Європейський Парламент відіграє важливу роль для функціонування аграрного сектора ЄС. Спільно з Радою ЄС він затверджує бюджети та приймає закони, пов'язані із сільським господарством, бере участь у формуванні стратегії сільського господарства та прийняття важливих рішень з питань його діяльності. Підготовкою законодавчих пропозицій займається Комітет Європарламенту з питань сільського господарства та

розвитку сільських територій (AGRI), який також здійснює моніторинг імплементації прийнятого законодавства, тісно співпрацюючи з Єврокомісією, Радою ЄС та іншими інституціями ЄС.

– *Рада Європейського Союзу (англ. Council of the European Union)*: Рада ЄС спільно із Європейським Парламентом є законодавчим органом ЄС. Вона спільно з Парламентом приймає закони та бюджети, координує політику країн-членів ЄС, розробляє спільну зовнішню політику та політику безпеки ЄС, укладає міжнародні договори. Рада ЄС представляє уряди країн-членів ЄС, вона складається із 27-ми міністрів урядів країн ЄС певної галузі та Єврокомісара, відповідального за цю галузь. Загалом існує 10 конфігурацій Ради ЄС. Для прикладу, при обговоренні питань сільськогосподарської політики на засіданні присутні всі 27 міністрів країн-членів ЄС, які очолюють національні міністерства з питань аграрної політики чи сільського господарства, а також Єврокомісар (без права голосу), відповідальний за сільськогосподарську політику ЄС. У галузі сільського господарства Рада ЄС разом із Європейським Парламентом беруть участь у формуванні багаторічної стратегії та політики з питань сільського господарства.

– *Рада ЄС (конфігурація Ради) з питань сільського господарства та рибальства (англ. AGRIFISH)*: Це рада міністрів країн-членів ЄС, яка відповідає за сільське господарство та рибальство. До складу даної конфігурації Ради ЄС входять усі міністри країн-членів ЄС, відповідальні за напрям сільського господарства та рибальства. Більшість країн-членів представлені одним міністром для обох секторів, хоча деякі представлені двома міністрами – одним для сільського господарства, а іншим для рибальства. У засіданнях також беруть участь Європейський комісар з питань сільського господарства та розвитку сільських територій, Європейський комісар з питань охорони здоров'я та безпеки харчових продуктів або Європейський комісар з питань морських справ та рибальства. Рада ЄС з питань сільського господарства та рибальства ухвалює законодавство у низці сфер, пов'язаних з виробництвом продуктів харчування, розвитком сільських територій та управлінням рибальством, розглядає та ухвалює стратегічні рішення в галузі сільського господарства та визначає загальну спрямованість аграрної політики. Сфера діяльності Ради ЄС з питань сільського

господарства та рибальства охоплює також САП, правила внутрішнього ринку для сільського господарства, лісового господарства, органічного виробництва, якості продукції та безпеки харчових продуктів і кормів для тварин. Рада також ухвалює законодавство щодо політики у сфері рибальства, встановлення щорічних загальних допустимих уловів та квот для кожного виду риби, а також щодо розподілу рибпромислових ділянок [63].

– *Європейська Рада (англ. European Council)*: Європейська Рада є вищим політичним органом Європейського Союзу, який складається із керівників країн та урядів країн-членів ЄС. До її складу також входить Президент Європейської Комісії. Європейська Рада не відноситься до органів виконавчої чи законодавчої влади ЄС. Це регулярні зустрічі на вищому рівні керівників чи урядів країн-членів ЄС, Голови Європейської Ради і Президента Європейської Комісії. Рада встановлює загальні цілі та пріоритети ЄС та дає необхідний стимул для його політичного та економічного розвитку.

– *Європейський Суд Аудиторів (англ. European Court of Auditors) або Рахункова палата ЄС*: це інституція ЄС, яка перевіряє законність і правильність доходів та видатків Європейського Союзу згідно із затвердженим бюджетом. Рахункова палата ЄС відіграє важливу роль у здійсненні нагляду за витратами в сільському господарстві.

Усі ці інституції разом формують і реалізують політику з питань сільського господарства та продовольчої безпеки ЄС, забезпечуючи стійкий та ефективний розвиток даної галузі.

Європейський Союз має також ряд спеціалізованих агентств, які мають вплив на діяльність сільського господарства, зокрема:

– *Європейське агентство з безпеки харчових продуктів (англ. EFSA – European Food Safety Authority)*, яке займається питаннями безпеки харчових продуктів, забезпечуючи безпеку харчових продуктів як основу здорового харчування та стійких продовольчих систем, надає зацікавленим сторонам наукові висновки з питань, що стосуються безпеки харчових продуктів, надає наукові рекомендації для менеджерів з управління ризиками та інформує про ризики, пов'язані з продовольчим ланцюгом,

забезпечує наукову основу для законів і нормативних актів, щоб захистити споживачів ЄС від будь-яких ризиків, пов'язаних з харчовими продуктами [64].

– *Європейський комітет зі стандартизації* (англ. *CEN – European Committee for Standardization*), який займається розробкою та впровадженням європейських стандартів (EN) на основі міжнародних стандартів ISO та ІЕС. У сфері сільського господарства Комітет проводить стандартизацію сільськогосподарських продуктів і процесів, та сприяє спільному застосуванню їх в країнах-членах ЄС.

– *Європейське агентство з навколишнього середовища* (англ. *EEA – European Environment Agency*) – це агентство Європейського Союзу, яке надає інформацію та дані для підтримки екологічних та кліматичних цілей Європи. Також однією із його функцій є моніторинг та аналіз впливу сільського господарства на навколишнє середовище.

У кожній країні, яка є членом ЄС, існують свої національні органи та міністерства сільського господарства, що відповідають за реалізацію європейських політик у сфері сільського господарства на національному рівні. Форма та ієрархія цих органів можуть відрізнятися в різних країнах, але вони зазвичай включають міністерство сільського господарства, агентства та служби, що надають підтримку сільському господарству та розвитку сільських територій. В окремих країнах ЄС, в яких сільськогосподарський сектор відіграє важливу роль, регіональні та місцеві органи влади також можуть брати участь у реалізації сільськогосподарської політики на спільному рівні. Вони можуть впроваджувати додаткові програми підтримки для сільгоспвиробників на своїх територіях та сприяти розвитку місцевих ініціатив.

Інституції ЄС співпрацюють над розробкою, впровадженням, моніторингом та оцінкою політики у сфері продовольчої безпеки та сільського господарства. Національні та місцеві органи влади виконують закони, узгоджені на рівні ЄС. Через бюджет Євросоюзу країнам-членам виділяються кошти відповідно до правил, встановлених на рівні ЄС. Європейський Союз також стежить за тим, як застосовуються закони, наскільки вони ефективні, і координує внесення поправок.

У формуванні Спільної аграрної політики Європейського Союзу визначальну роль також відіграють значна кількість різних аграрних комітетів та експертних груп.

Насамперед, це *Аграрні комітети*. Вони складаються з представників країн ЄС і очолюються представником Єврокомісії. Аграрні комітети забезпечують прийняття Єврокомісією імплементаційних актів під контролем країн ЄС. Ключовими з них є: Комітет з питань спільної організації сільськогосподарських ринків; Комітет з питань політики якості сільськогосподарської продукції; Комітет з питань органічного виробництва; Комітет з питань сільськогосподарських фондів; Комітет з питань прямих виплат; Комітет з питань інформаційної мережі сталого розвитку фермерських господарств; Комітет з питань розвитку сільських територій; Комітет з питань сільськогосподарських структур та розвитку сільських територій; Імплементаційний комітет з ароматизованих напоїв на основі вина; Комітет з питань спиртних напоїв; Комітет з питань збереження, характеристики, збору та використання генетичних ресурсів у сільському господарстві.

Європейська Комісія також проводить регулярний діалог із зацікавленими сторонами з усіх питань, що стосуються Спільної аграрної політики та її реалізації.

Створені *Групи громадянського діалогу (англ. CDGs)* – експертні групи Єврокомісії, які працюють при Генеральному директораті з питань сільського господарства та розвитку сільських територій. Вони забезпечують єдині правові та процедурні рамки для консультацій з неурядовими організаціями, допомагають Єврокомісії у підготовці політичних ініціатив, надаючи консультації у своїх сферах компетенції, коли необхідна спеціальна експертиза. Крім того, вони сприяють обміну досвідом та найкращими практиками, включаючи розповсюдження інформації серед своїх членів, і дозволяють їм відстежувати розвиток політики у сфері своєї діяльності.

Відповідно до Рішення Комісії (ЄС) 2022/1368 від 3 серпня 2022 року, Єврокомісія створила наступні 7 тематичних Груп громадянського діалогу з питань, що охоплюються САП: Стратегічні плани САП та горизонтальні питання; сільськогосподарські ринки; тваринництво; міжнародні аспекти сільського господарства; органічне сільське господарство; якість та просування; навколишнє середовище та зміна клімату.

Також функціонують різноманітні *аграрні експертні групи*. Це експертні групи Генерального директорату з питань сільського господарства та розвитку сільських

територій, які є консультативними органами, що надають Європейській Комісії поради та експертизи. Вони консультують Єврокомісію щодо підготовки законодавчих пропозицій та політичних ініціатив, підготовки делегованих актів, імплементації законодавства, програм та політик ЄС, включаючи координацію та співпрацю з країнами ЄС та зацікавленими сторонами у цьому відношенні [66].

Країни ЄС мають власні національні сільськогосподарські політики, але вони повинні обов'язково відповідати загальним стандартам та правилам ЄС і САП ЄС.

Управління САП ЄС здійснює Генеральний Директорат Європейської Комісії з питань сільського господарства та розвитку сільських територій (англ. DG AGRI – Directorate-General for Agriculture and Rural Development). Він може приймати делеговані та імплементаційні акти для реалізації Спільної аграрної політики.

САП фінансується через два фонди, що є частиною бюджету ЄС – через Європейський фонд сільськогосподарських гарантій, який надає пряму підтримку фермерам і фінансує ринкові заходи та через Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій, який фінансує розвиток сільських територій. Управління виплатами здійснюється на національному рівні кожною країною ЄС. Інформація про одержувачів коштів публікується кожною країною відповідно до правил прозорості ЄС.

Європейський фонд сільськогосподарських гарантій (англ. EAGF) допомагає фермерам ЄС забезпечити надійне постачання безпечних, здорових та доступних продуктів харчування. Фонд підтримує фермерів ЄС за допомогою різних схем виплат, включаючи базову схему виплат, виплати за сталі методи ведення сільського господарства («зелені прямі виплати») та виплати для молодих фермерів. Країни ЄС можуть використовувати фонд для фінансування конкретних схем допомоги малим та середнім фермерським господарствам, фермерам, які працюють в районах з природними обмеженнями, та секторам, що зазнають труднощів. Усі виплати здійснюються за умови дотримання правил ЄС щодо безпеки харчових продуктів, захисту навколишнього середовища та добробуту тварин. EAGF також фінансує заходи з підтримки та стабілізації сільськогосподарських ринків, включаючи інтервенційні закупівлі, допомогу приватним сховищам, підтримку окремих секторів, тощо. Ці

ринкові заходи діють в рамках організації спільного ринку, що встановлює параметри для втручання на сільськогосподарських ринках. Крім того, фонд фінансує заходи з інформування та просування сільського господарства, а також підтримку найвіддаленіших регіонів.

Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (англ. EAFRD) здійснює фінансування внеску САП у досягнення цілей ЄС щодо розвитку сільських територій з метою підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, заохочення сталого управління природними ресурсами та кліматичних дій, досягнення збалансованого територіального розвитку сільських економік та громад. Ці цілі реалізуються через національні та регіональні програми розвитку сільських територій, які співфінансуються з даного фонду та з національних бюджетів країн ЄС. EAFRD також може надавати інвестиційну підтримку сільським підприємствам та проектам через такі фінансові інструменти, як кредити, гарантії або акціонерний капітал. Детальна інформація про фінансові інструменти, які доступні в рамках фонду, надається на консультаційній онлайн-платформі Fi-Compass /<https://www.fi-compass.eu/esif/eafrd/>. Очікується, що фінансові інструменти підтримають сільське господарство та аграрний сектор у досягненні прогресу, необхідного для реалізації Європейського зеленого курсу та досягнення амбітних цілей відповідно до стратегії біорізноманіття. Вони також можуть зробити свій внесок у нове довгострокове бачення розвитку сільських територій, допомагаючи сільському населенню розпочати або розвивати свою діяльність. Останні звіти про дослідження фінансових потреб сільського господарства та аграрного сектора в 24-х країнах-членах ЄС підкреслюють потенціал використання ресурсів фонду для покриття дефіциту фінансування. Законодавчою базою для фінансових інструментів, що реалізуються за рахунок ресурсів фонду, є Регламент (ЄС) 2021/2115 від 02 грудня 2021 року про Стратегічний план САП та Регламент (ЄС) 2021/2116 від 02 грудня 2021 року про фінансування, управління та моніторинг САП.

Загальну відповідальність за фінансове управління САП несе Єврокомісія. Проте, вона, як правило, не здійснює безпосередніх виплат бенефіціарам. Більша частина бюджету САП реалізується в рамках так званого «спільного управління» між

Єврокомісією та країнами ЄС, а решта підпадає під «пряме управління». Відповідно до принципу спільного управління, країни ЄС відповідають за створення системи управління та контролю за виплатами, яка б відповідала нормам ЄС. Орієнтовно 99,1% загального бюджету САП, включаючи асигнування на підтримку доходів, ринкові заходи та розвиток сільських територій, реалізується за принципом спільного управління між Єврокомісією і країнами ЄС. Єврокомісія відіграє наглядову роль, забезпечуючи відповідність механізмів, що регулюють систему управління та контролю, і перевіряючи ефективне функціонування цієї системи.

Країни ЄС здійснюють платежі бенефіціарам САП через офіційно призначені органи – платіжні агенції. Платіжною агенцією є спеціальний департамент або орган країни ЄС, відповідальний за управління та контроль витрат з двох фондів САП – фонду EAGF та фонду EAFRD. Країни ЄС надають акредитацію платіжним агенціям на основі детальних критеріїв, встановлених Єврокомісією. Виплати через платіжні агенції здійснюються наступним чином: фермери та інші потенційні бенефіціари подають заявку на отримання підтримки з бюджету САП, використовуючи національні онлайн-платформи; після проведення детальних перевірок бенефіціарів, платіжна агенція виплачує належні суми та декларує їх Єврокомісії; Єврокомісія потім відшкодовує відповідні суми країнам ЄС, щомісяця для фонду EAGF та щокварталу для фонду EAFRD; всі витрати відображаються у річних звітах платіжних агенцій та підлягають подальшому контролю, перевіркам і аудиту в рамках процесу фінансового забезпечення. Платіжні агенції повинні забезпечувати прийнятність усіх заявок на фінансування та правильне здійснення виплат фермерам та іншим бенефіціарам САП. Відповідно до принципу спільного управління, платіжні агенції здійснюють платежі під наглядом Єврокомісії. Усі елементи систем управління та контролю платіжних агенцій підлягають перевіркам та аудиту з боку Єврокомісії та органів сертифікації.

Приблизно 0,8% бюджету САП управляється безпосередньо Єврокомісією. Це фінансування включає видатки: на діяльність представництв та виконавчих органів ЄС; на діяльність з адміністративної та технічної підтримки, необхідної для реалізації САП, включаючи дослідження та моніторинг, аудит та інспекційні заходи, а також

підтримку ІТ-систем обліку в сільському господарстві; на діяльність з просування сільськогосподарської продукції ЄС міжнародними організаціями, виконавчими агентствами та самою Єврокомісією; на надання грантів на інформаційні заходи, пов'язані з САП; на послуги третіх сторін, такі як оцінка та дослідження, технічна допомога та навчання, консультування, проведення конференцій та реклама [67].

2.3 Механізми державної підтримки, що застосовуються в ЄС для підтримки сільськогосподарських виробників

Забезпечення продовольчої безпеки в Європі є важливим пріоритетом для ЄС. Однією з цілей САП ЄС є забезпечення справедливого рівня життя для сільського населення шляхом збільшення індивідуальних доходів фермерів. Середній дохід фермерів залишається значно нижчим за середній дохід у решті галузей економіки ЄС. Сільське господарство – це ризикований і часто дорогий бізнес. Даний сектор економіки більше залежить від погоди та клімату, ніж інші галузі. Існує також часовий розрив між споживчим попитом та можливістю фермерів збільшити пропозицію продуктів харчування. І на фермерів ЄС тисне зростання світової торгівлі продовольчими товарами та лібералізація торгівлі. Розвиток світових ринків посилює конкуренцію, крім того глобалізація та коливання попиту і пропозиції зробили ціни на сільськогосподарському ринку більш волатильними в останні роки, що додало фермерам занепокоєння. Невизначеність умов ведення бізнесу в сільському господарстві та важливість забезпечення ЄС продуктами харчування виправдовують ту важливу роль, яку відіграє державна політика у забезпеченні надійної системи підтримки доходів фермерів ЄС.

Рівень підтримки фермерів Європейського Союзу із загального бюджету ЄС відображає багато змінних, пов'язаних із забезпеченням постійного доступу до високоякісних продуктів харчування, що включає такі функції, як підтримка доходів фермерів, боротьба зі зміною клімату та підтримка життєдіяльності сільських громад.

В даному підрозділі аналізуються конкретні механізми та програми, які використовуються в Євросоюзі для підтримки сільгоспвиробників. Досліджується їх ефективність та вплив на сільське господарство і продовольчу безпеку в країнах ЄС.

Підтримка доходів фермерів ЄС базується, в основному, на таких двох критеріях:

1. Оброблювані гектари, а не кількість виробленої продукції. Фермери отримують підтримку доходу залежно від розміру їхнього господарства в гектарах. Відв'язування виплат від кількості виробленої продукції зроблено з метою уникнути перевиробництва продукції сільського господарства.

2. Повага до навколишнього середовища, здоров'я рослин, здоров'я та добробуту тварин, що сприяє сталому розвитку сільського господарства. В новій САП 2023-27 рр. це стало вимогою і фермери, які не дотримуються цих правил ЄС, отримують менші виплати, або їхні виплати можуть бути повністю припинені.

Прямі виплати сільгоспвиробникам ЄС надає з метою підтримки їх доходів для того, щоб допомогти фермерам у виробництві безпечних, здорових та доступних продуктів харчування, винагородити фермерів за виробництво суспільних благ, таких як турбота про сільську місцевість та навколишнє середовище, а також з метою зробити фермерство більш прибутковим та гарантувати продовольчу безпеку в Європі [6]. Для того, щоб отримати підтримку доходу, фермери повинні відповідати ряду критеріїв: фермерське господарство повинно знаходитись на території ЄС; необхідно виконати мінімальні вимоги для отримання підтримки доходу (підтримка доходу не надається на суми, менші за 100–500 євро (залежно від країни ЄС), та/або якщо площа землі менша за 0,3–5 гектарів); фермери повинні здійснювати виробництво продукції або утримання землі в належному стані на сільськогосподарських угіддях, що знаходяться в їхньому розпорядженні; фермери повинні відповідати визначенню «активного фермера».

Підтримкою доходу користуються близько 7 млн. фермерських господарств по всьому ЄС. Протягом останніх 10 років підтримка становила майже половину доходів фермерів. Рівень підтримки доходів може значно відрізнятись від одного господарства до іншого, від однієї країни ЄС до іншої або від одного регіону до іншого. В ЄС діє механізм під назвою «зовнішня конвергенція», метою якого є поступове коригування виплат на гектар в кожній країні в бік збільшення або зменшення, щоб наблизити їх до середнього рівня по ЄС. Країни ЄС, де середній розмір виплат нижчий за 90% від

середнього по ЄС, отримують додаткове фінансування в розмірі до половини різниці між поточним рівнем виплат та 90% від середнього по ЄС. Виплати становлять щонайменше 200 євро/га у 2023 році і зростуть до 215 євро/га у 2027 році.

Аналізуючи дані щодо обсягу підтримки фермерів Євросоюзу за 2019 рік, слід зазначити, що на підтримку фермерів з бюджету ЄС у 2019 році було виділено приблизно 36–37% всього обсягу бюджету ЄС. Загалом, обсяг підтримки фермерів ЄС у 2019 році із бюджету ЄС становив майже 58 млрд. євро, при цьому загальний обсяг бюджету Євросоюзу за 2019 рік становив приблизно 160 млрд.євро (див. рис. 2.2).

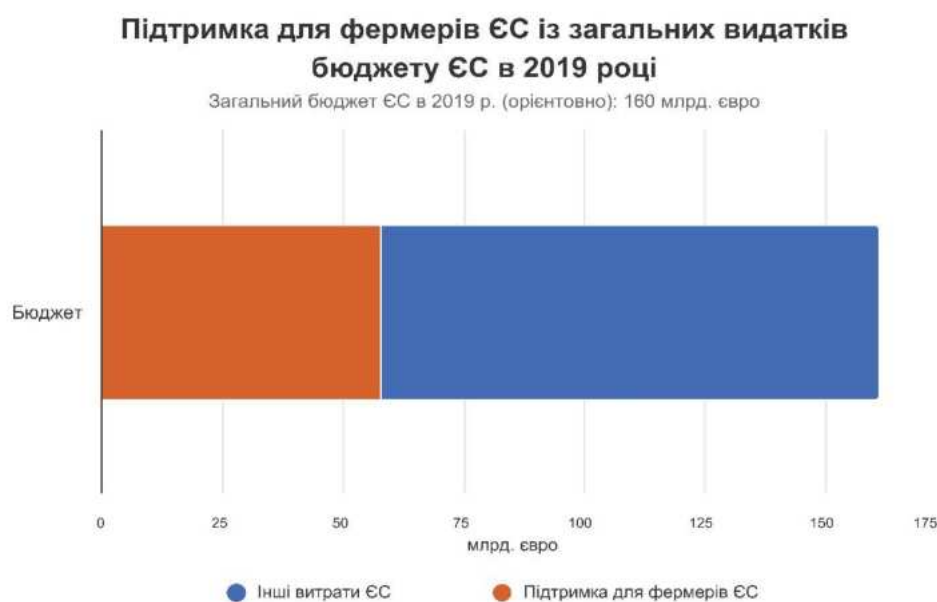


Рис. 2.2. Обсяг підтримки фермерів ЄС із бюджету Євросоюзу у 2019 році.

Джерело: сформовано автором на основі [76].

Розподіл загального обсягу підтримки фермерам ЄС у 2019 році із бюджету ЄС показано на рис. 2.3. Аналіз показує, що із загальної суми підтримки 57,98 млрд. євро приблизно 71,5% коштів або 41,43 млрд. євро було виділено на прямі виплати фермерам для підтримки їх доходу за різними програмами, крім того 14,18 млрд. євро виділено на розвиток сільських територій, і 2,3 млрд. євро на різні ринкові заходи.

Підтримка фермерам ЄС в 2019 році

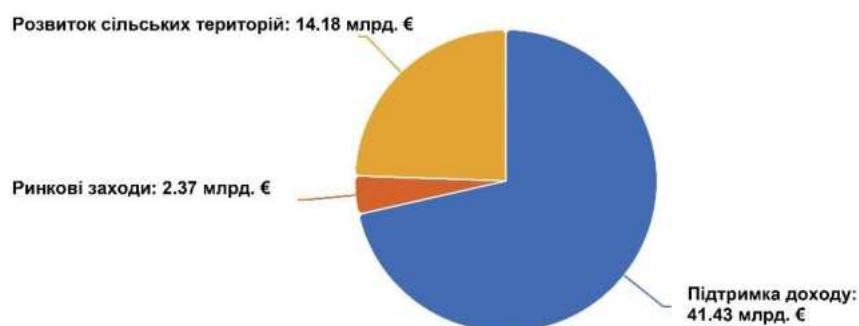


Рис. 2.3. Розподіл підтримки фермерів ЄС із бюджету Євросоюзу у 2019 році.

Джерело: сформовано автором на основі [76].

На рис. 2.4 зображено виплати з фонду EAGF за 2019 рік на підтримку доходів фермерів та на ринкові заходи з прив'язкою до кількості гектарів сільськогосподарських угідь.

Видатки на підтримку доходів та ринкові заходи з фонду EAGF за 2019 рік



Рис. 2.4. Виплати з фонду EAGF за 2019 рік на підтримку доходів фермерів та на ринкові заходи у розрізі гектарів сільськогосподарських угідь.

Джерело: сформовано автором на основі [67].

Далі перейдемо до розгляду окремих механізмів підтримки доходів фермерів.

Механізм підтримки базового доходу для забезпечення сталості (англ. BISS)

з'явився в рамках САП 2023-27, являє собою обов'язковий вид виплат для всіх країн ЄС, він фінансується виключно з бюджету ЄС і залишається найважливішим інструментом САП для підтримки доходів фермерів в ЄС. Це щорічний окремий платіж на основі площі сільськогосподарських угідь, який виплачується за всі придатні гектари, задекларовані фермерами. Усі фермери в ЄС мають доступ до BISS, який є основним з усіх механізмів підтримки їх доходів у формі прямих виплат. Даний механізм BISS відокремлений від сільськогосподарського виробництва і ці виплати не пов'язані з виробництвом на певній території. Відокремлення підтримки доходів було запроваджено з метою розірвати зв'язок між підтримкою фермерів та видом і кількістю продукції, яку вони виробляють, і допомогло аграрному сектору ЄС стати більш ринково орієнтованим, надавши фермерам свободу виробляти продукцію відповідно до ринкового попиту. Водночас, умовою надання підтримки доходу все частіше стає дотримання певних вимог, пов'язаних, головним чином, з екологічними аспектами та добробутом тварин. Для фермерів право на участь у механізмі BISS є також передумовою для отримання підтримки також за наступними програмами прямих виплат: додаткова підтримка доходів молодих фермерів; екосхеми; додаткова підтримка перерозподілу доходів для забезпечення сталості; виплата для малих фермерів.

Додаткова підтримка доходів молодих фермерів (англ. CISYF) – це добровільна програма прямих виплат, яка надає розширену підтримку доходу молодим фермерам, які вперше створюють фермерське господарство і мають право на базову підтримку доходу. Підтримка надається у формі щорічної виплати на відповідний гектар або щорічної одноразової суми. Стратегії, спрямовані на підтримку молодих фермерів, як правило, передбачають поєднання програми додаткової підтримки доходів молодих фермерів з навчанням молодих фермерів, фермерів-початківців та сільських підприємців. Країни ЄС повинні виділяти на підтримку молодих фермерів суму, що відповідає щонайменше 3% їхнього бюджету прямих виплат. Ця підтримка може надаватися у вигляді підтримки доходів, інвестиційної підтримки або стартової допомоги молодим фермерам. Залучення молодих людей до фермерства в ЄС є значним викликом для ЄС. На сьогодні, фермери віком до 40 років керують лише 9%

усіх фермерських господарств в ЄС, і з них жінки–фермери становлять лише 3% (див. рис. В.1, додаток В). Згідно з планами нової САП 2023-27 планується збільшити загальну кількість молодих фермерів в ЄС на 380 тисяч.

Екосхеми є одним із видів прямих виплат фермерам, які підтримують їх у впровадженні практик, що мінімізують негативний вплив сільського господарства на навколишнє середовище та клімат, і допомагають їм перейти до сталих моделей ведення сільського господарства. Близько половини території ЄС – це сільськогосподарські угіддя. На фермерську діяльність впливають кліматичні явища, стан навколишнього середовища, біорізноманіття та якість води. Екосхеми підтримують фермерів, які впроваджують або підтримують сільськогосподарські практики, що сприяють досягненню екологічних та кліматичних цілей ЄС. Через екосхеми ЄС винагороджує фермерів за збереження природних ресурсів та надання суспільних благ. Цей новий механізм фокусується на загальному переліку сфер діяльності, визначених на рівні ЄС, і може бути використаний для підтримки таких практик, як органічне землеробство, агроекологічні практики, поліпшення добробуту тварин, тощо. Для того, щоб отримати підтримку за програмою екосхем, сільгоспвиробники повинні здійснювати заходи, пов'язані з кліматом, навколишнім середовищем та добробутом тварин на основі потреб і пріоритетів, визначених на національному/регіональному рівнях у Стратегічних планах САП, і сприяти досягненню цілей Зеленого курсу ЄС.

Додаткова підтримка перерозподілу доходів для забезпечення сталості (англ. *CRISS*) є одним з інструментів САП для забезпечення справедливості шляхом перерозподілу підтримки доходів від великих до малих та середніх фермерських господарств. Такий розподіл є більш справедливим і є однією з ключових цілей САП на 2023-27 роки. На рівні ЄС середній дохід на річну робочу одиницю зростає із збільшенням фізичного розміру фермерського господарства. Це відображає економію на масштабах: чим більше господарство, тим нижчі витрати на одиницю продукції. Основною метою виплат *CRISS* є сприяння більш збалансованому розподілу підтримки доходів малих та середніх фермерських господарств. Країни-члени ЄС повинні виділяти щонайменше 10% від скоригованого пакету прямих виплат (після

перерозподілу між фондами) саме на ці конкретні виплати CRISS, щоб збільшити виплати, які отримують малі та середні фермерські господарства. Відступити від цієї обов'язкової вимоги вони можуть лише у випадку, якщо потреби перерозподілу доходів достатньою мірою задовольняються за допомогою інших виплат, що фінансуються з фонду EAGF. На практиці виплати CRISS – це щорічні окремі виплати на відповідний гектар («перші гектари») фермерам, які мають право на виплату в рамках програми підтримки базового доходу для сталого розвитку (BISS). Країни ЄС мають значну гнучкість в межах, встановлених правовою базою САП, щоб адаптувати механізм виплат CRISS до своїх потреб у перерозподілі та до структури фермерських господарств (наприклад, шляхом встановлення максимального порогу, шляхом застосування різних діапазонів гектарів, методом встановлення різної кількості одиниць для кожного діапазону, шляхом диференціації підтримки за регіонами або групами територій, що застосовуються в рамках BISS, та шляхом виключення з-під дії CRISS великих господарств).

Виплата для малих фермерів (англ. PSF) – це спрощена інтервенція з підтримки доходів в рамках САП. Країни ЄС можуть впроваджувати цей механізм на добровільній основі, або у вигляді однакової одноразової суми для всіх фермерів, або у вигляді плати за гектар. Малі фермерські господарства залишаються наріжним каменем сільськогосподарства ЄС, оскільки вони відіграють життєво важливу роль у підтримці зайнятості в сільській місцевості та сприяють територіальному розвитку. Понад три чверті фермерських господарств в ЄС є малими з розміром сільськогосподарських угідь менше 10 гектарів, причому значна частина з них має площу менше 5 гектарів. Метою виплат для малих фермерів є сприяння більш збалансованому розподілу підтримки, сприяння життєздатності та динаміці сільських територій, де малі фермерські господарства відіграють важливу економічну роль. Виплати малим фермерам не звільняють фермерів від контролю за виконанням умов, однак країни ЄС можуть запровадити спрощену систему контролю для малих фермерських господарств, в тому числі для тих фермерів, які застосовують механізм виплат PSF. Фермери, які подають заявку на отримання виплат для малих фермерів, не можуть отримати жодних інших прямих виплат. Умови отримання виплат такі ж самі,

як і для механізму виплат BISS. Максимальний рівень виплат визначається на національному рівні, але не може перевищувати 1250 євро. Механізм PSF може замінювати всі інші форми підтримки доходу для малих фермерів, в тому числі: базову підтримку доходу для забезпечення сталості (BISS); додаткову підтримку перерозподілу доходів для сталого розвитку (CRISS); екосхеми; додаткову підтримку доходу для молодих фермерів (CISYF); підтримку сукупного доходу (CIS).

Механізм підтримки сукупного доходу (англ. CIS) має на меті підтримку окремих сільськогосподарських секторів або підсекторів для подолання труднощів, з якими вони стикаються, якщо такі сектори є важливими з соціально-економічних чи екологічних міркувань. В рамках САП зв'язок між отриманням дотацій та виробництвом певної сільськогосподарської продукції поступово усувається для того, щоб уникнути перевиробництва певних продуктів і переконатися, що фермери реагують на реальний ринковий попит. Однак у деяких ситуаціях певний сільськогосподарський сектор може бути підтриманий для подолання проблем, підвищення конкурентоспроможності, стійкості та якості. Це необхідно, щоб не допустити ситуацій, коли альтернативою може бути закриття виробництва, що, в свою чергу, може вплинути на інші ланки ланцюга постачання або пов'язані з ним ринки, а також потенційно збільшити безробіття у вже економічно депресивних сільських регіонах. Підтримка відповідно до механізму CIS виплачується на кожну тварину або гектар у відповідному секторі і залежить від різних важливих умов та суворих обмежень, щоб зменшити ризик викривлення ринку. За загальним правилом (крім деяких винятків), країни ЄС не повинні використовувати більше 13% свого бюджету прямих виплат для надання виплат CIS.

Виплати за природні або інші специфічні обмеження окремих територій (англ. ANC) є специфічним механізмом підтримки САП. Території з природними або іншими територіально-специфічними обмеженнями – це території, на яких складніше ефективно вести сільське господарство через специфічні проблеми, спричинені природними умовами. Дані виплати ANC є добровільним видом підтримки для розвитку сільських територій, вони виплачуються щорічно за гектар сільськогосподарських угідь і базуються на розрахунку різниці в доходах та витратах

між територіями з обмеженими та необмеженими можливостями. Метою виплат є повна або часткова компенсація фермерам невиконаних умов, на які наражається сільськогосподарське виробництво через природні чи інші обмеження у сфері їхньої діяльності. Така компенсація в першу чергу допомагає забезпечити справедливий дохід і дозволяє фермерам продовжувати сільськогосподарське землекористування, щоб запобігти занедбанню земель. Для отримання права на виплати згідно механізму виплат ANC відповідна земельна ділянка повинна належати до однієї з трьох категорій: гірські території, які визначаються через їхню висоту або крутизну схилів; території, що стикаються зі значними природними обмеженнями, які базуються на восьми біофізичних критеріях та на процесі, відомому як «точне налаштування»; інші території, на які впливають специфічні обмеження, що обмежуються 10% від загальної площі країни ЄС і визначаються самою країною-членом ЄС, і які також повинні пройти процедуру «точного налаштування» [69].

Окремим способом підтримки сільгоспвиробників згідно САП є фінансування різних ринкових заходів, які спрямовані на стабілізацію сільськогосподарських ринків, запобігання ринковим кризам, стимулювання попиту та допомогу аграрним секторам ЄС краще адаптуватися до ринкових змін. Заходи ринкового втручання фінансуються через Європейський фонд сільськогосподарських гарантій. Основними з них є:

– *державне втручання*. Метою даного заходу є запобігання падінню цін до неприйнятно низького рівня. Для боротьби з ціновою нестабільністю ЄС запровадив механізм пом'якшення впливу на фермерів періодів з особливо низьким рівнем цін. При цьому сільськогосподарська продукція придбається і зберігається урядами країн ЄС або їхніми установами, а потім знову продається на ринку пізніше. Державне втручання може здійснюватися через механізм фіксованих цін або через тендери. Механізм фіксованих цін означає, що ЄС встановлює фіксовану ціну, за якою купується певна кількість будь-якого виду продукції, це діє як мінімальна ціна, яка допомагає запобігти падінню ринкової ціни нижче стійкого рівня. Тендерний механізм означає, що оператори пропонують певну ціну, а обсяги, нижчі за ціну, визначену ЄС після подання заявок, купуються за ціною, запропонованою операторами, і ці обсяги потім

продаються через тендерний механізм пізніше, коли ринкові умови покращаться. Наразі державне втручання можливе у низці секторів, які схильні до цінових коливань;

– *зберігання продукції приватним сектором.* У періоди зниження ринкових цін ЄС також може надавати підтримку операторам приватного сектора, оплачуючи вартість зберігання їхньої продукції протягом певного періоду часу. Це тимчасово зменшує вплив короткострокового надлишку пропозиції;

– *виняткові заходи.* Вони застосовуються, коли виникла криза або загроза кризи, і необхідна конкретна відповідь, щоб запобігти раптовому падінню цін або пом'якшити його наслідки. Вони дозволяють Єврокомісії швидко вживати заходів у разі серйозного дисбалансу на ринках чи при наявності конкретних проблем.

Також складовою ринкових заходів є тарифні квоти на сільськогосподарську продукцію, ліцензії на імпорт чи експорт продукції. Тарифні квоти дозволяють імпортувати заздалегідь визначену кількість товару за нижчими від звичайних ставками ввізного мита (в межах квоти). Країни ЄС після розрахунку та оприлюднення Єврокомісією коефіцієнтів розподілу імпорتنих та експортних квот повинні видати імпортні або експортні ліцензії на обсяги, заявлені в рамках відповідних квот [72].

САП підтримує також активність та економічну життєздатність сільських територій шляхом фінансування заходів, спрямованих на розвиток сільських територій шляхом зміцнення їх соціальної, екологічної та економічної стійкості. Країни-члени ЄС реалізують таке фінансування з фонду EAFRD через програми розвитку сільських територій. Дані програми також співфінансуються з національних бюджетів і можуть розроблятися як на національному, так і на регіональному рівнях. Єврокомісія затверджує та контролює програми розвитку сільських територій, проте рішення щодо відбору проектів та надання фінансування приймаються національними та регіональними органами управління країн-членів ЄС. Кожен проект з розвитку повинен бути спрямований на досягнення щонайменше чотирьох з шести пріоритетів EAFRD: сприяння передачі знань та інноваціям у сільському господарстві та сільській місцевості; підвищення життєздатності та конкурентоспроможності всіх видів сільського господарства, а також просування інноваційних сільськогосподарських

технологій; сприяння організації продовольчого ланцюга, добробуту тварин та управлінню ризиками в сільському господарстві; сприяння ефективному використанню ресурсів та підтримка переходу до кліматично стійкої економіки в аграрному секторі; відновлення, збереження та покращення екосистем, пов'язаних із сільським господарством; сприяння соціальній інтеграції, зменшенню бідності та економічному розвитку в сільській місцевості. Пріоритети EAFRD, у свою чергу, поділяються на 18 конкретних напрямків. Країни-члени ЄС у своїх програмах встановлюють цілі, пов'язані з обраними ними пріоритетами і пріоритетними напрямками, та стратегію досягнення поставлених цілей.

Розглянемо окремі аспекти програм розвитку сільських територій:

– *Витрати на клімат і навколишнє середовище.* Щонайменше 30% фінансування кожної програми має бути спрямовано на заходи, пов'язані з навколишнім середовищем та зміною клімату, значна частина фінансування спрямовується через гранти та щорічні виплати фермерам, які переходять на більш екологічні практики.

– *Підтримка дій на місцевому рівні.* Щонайменше 5% фінансування програми має йти на заходи, що базуються на підході місцевого розвитку за принципом LEADER / місцевий розвиток під керівництвом громади. LEADER – це підхід «знизу вгору», в рамках якого фермери, місцеві організації та бізнес, органи державної влади та окремі особи з різних секторів об'єднуються у групи місцевої дії, які готують власні стратегії місцевого розвитку та управляють власними бюджетами. Підхід LEADER зміцнює зв'язки в місцевих громадах, заохочує інновації в різних секторах та сприяє обміну знаннями між місцевими громадами на національному та загальноєвропейському рівнях.

– *Сприяння розвитку «розумних» сіл.* Програми розвитку сільських територій можуть також підтримувати ініціативу «розумних сіл», яка має на меті забезпечити стимулювання, підтримку та розширення інновацій у сільській місцевості по всій Європі. Заохочення інновацій у сільському господарстві та сільських громадах підтримує також *Європейське інноваційне партнерство для підвищення продуктивності та сталості сільського господарства (англ. EIP-Agri)*, яке створено з

метою подолання розриву між інноваційними рішеннями, створеними дослідниками, та впровадженням нових технологій тими, хто живе і працює в сільській місцевості.

– *Фінансові інструменти*. За допомогою фінансових інструментів фонд EAFRD виступає джерелом кредитів, мікрокредитів, гарантій та акцій, доступних для бенефіціарів у сільському господарстві, а також у сільській місцевості, які реалізують фінансово життєздатні проекти, що підтримують пріоритети EAFRD [75].

Хоча основні правила, що регулюють підтримку доходів, встановлюються на рівні ЄС, кожна країна ЄС впроваджує їх самостійно на місцях. Національні органи влади країн-членів ЄС відповідають за адміністрування та контроль за підтримкою доходів фермерів у своїй країні. В рамках правового поля ЄС кожна країна також має певний рівень гнучкості у способах надання цих виплат, щоб врахувати національні умови ведення сільського господарства, які значно відрізняються в різних країнах ЄС.

САП підтримує майже 7 млн. бенефіціарів по всьому Євросоюзу. За підсумками 2021 року були понад 5,9 млн. бенефіціарів за програмами прямої підтримки доходів фермерів, близько 3,5 млн. бенефіціарів за програмами розвитку сільських територій та близько 0,11 млн. бенефіціарів за ринковими заходами (більшість бенефіціарів за програмами розвитку сільських територій також отримують підтримку доходу і враховуються лише один раз при підрахунку загальної кількості бенефіціарів).

Багаторічна фінансова програма ЄС (довгостроковий бюджет) на 2021-27 роки (англ. MFF), затверджена в грудні 2020 року, становить 1,21 трлн. євро з додатковими 808 млрд. євро з інструменту відновлення ЄС наступного покоління (фонду відновлення для підтримки економічного відновлення після пандемії коронавірусу, а також побудови більш екологічного, цифрового та сталого майбутнього). Загальний обсяг асигнувань на САП на даний період становить 386,6 млрд. євро, який розподілений між двома фондами EAGF і EAFRD (які ще часто називають «двома стовпами» САП). Європейський фонд сільськогосподарських гарантій (EAGF), «перший стовп» САП, має асигнування у розмірі 291,1 млрд. євро, з них до 270 млрд. євро буде виділено на програми підтримки доходів фермерів, а решта – на підтримку сільськогосподарських ринків. Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD), «другий стовп» САП, має загальний обсяг фінансування

95,5 млрд євро, і він включає також 8,1 млрд. євро з інструменту відновлення ЄС Наступного покоління, виділені на 2021–2022 рр. для допомоги вирішення проблем, спричинених пандемією COVID-19.

На рис. 2.5 зображено обсяги виділеного фінансування на Спільну аграрну політику на 2021–2027 рр. в розрізі фондів, через які здійснюються виплати: прямі видатки на підтримку доходу фермерів та видатки на підтримку ринкових заходів (фонд EAGF); видатки на розвиток сільських територій та вливання з фонду відновлення ЄС Наступного покоління для подолання наслідків пандемії COVID-19 (фонд EAFRD).

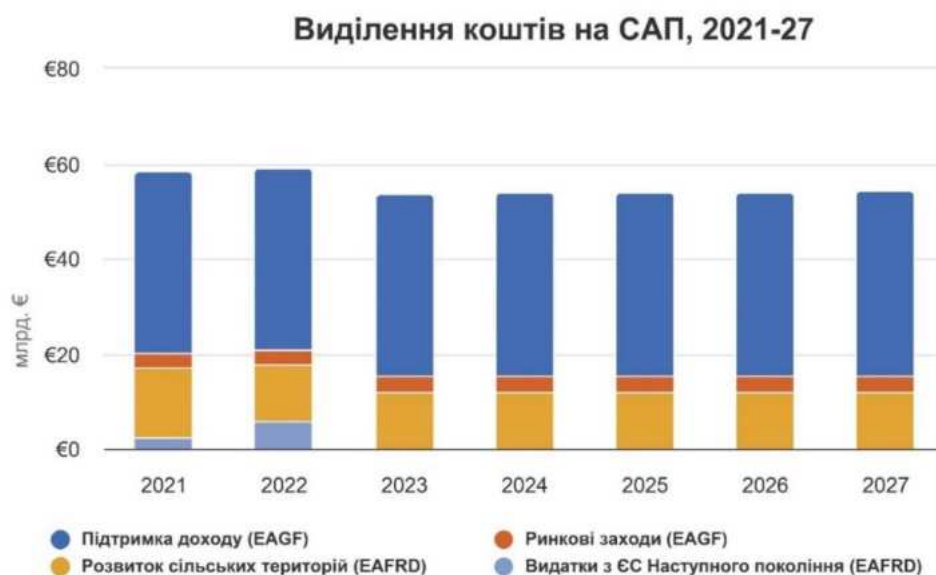


Рис. 2.5. Заплановані обсяги фінансування САП на період 2021–2027 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [67].

Протягом перших двох років дії Багаторічної фінансової програми (MFF) застосовувались діючі на 2014–2020 рр. правила САП, з метою забезпечення плавного переходу до майбутньої структури Стратегічних планів САП. Стратегічні плани САП впроваджені з 1 січня 2023 року. Стратегічні плани забезпечують більшу гнучкість між двома фондами та включають заходи Європейського зеленого курсу, при цьому до 40% загальних видатків САП заплановано спрямувати на кліматичні заходи. На сайті Єврокомісії можна детально ознайомитися з характеристикою усіх 28 Стратегічних планів САП, затверджених Єврокомісією для кожної із 27 країн ЄС (як виняток, для

Бельгії затверджено два окремі Стратегічні плани – для Фландрії та для Валлонії) [65].

Фінансування усіх Стратегічних планів САП здійснюється в рамках бюджету ЄС через два фонди, детальну характеристику яких ми розглядали вище: через фонд EAGF, який надає підтримку прямими виплатами, що повністю фінансуються ЄС, а також підтримку для стабілізації внутрішніх сільськогосподарських ринків, та через фонд EAFRD, який підтримує заходи з розвитку сільських територій, і який потребує також співфінансування з боку країн-членів ЄС. Обидва фонди мають різні програмні характеристики. Підтримка з фонду EAGF є щорічною, тоді як підтримка з фонду EAFRD базується на багаторічних платежах і зобов'язаннях, пов'язаних з територією, а також спрямовується через гранти або фінансові інструменти. Фінансові пакети для кожного фонду були виділені для кожної країни ЄС в рамках Багаторічної фінансової програми (MFF), яка є довгостроковим бюджетом ЄС, в тому числі і для САП. Багаторічна фінансова програма на 2021–2027 рр. була узгоджена главами держав та урядів ЄС у 2020 році, потім схвалена Європейським парламентом та офіційно затверджена Радою Євросоюзу [62]. В межах MFF країнам ЄС було надано можливість гнучко змінювати національний розподіл коштів Стратегічного плану САП між прямими виплатами (з фонду EAGF) та розвитком сільських територій (з фонду EAFRD) шляхом перерозподілу виділених сум в обох напрямках у межах попередньо визначених лімітів. Країни ЄС мають право перерозподіляти до 25% асигнувань САП, щоб краще адаптувати політику до пріоритетів свого аграрного сектора і застосовувати додаткові ресурси для окремих програм, таких як підтримка молодих фермерів, підтримка навколишнього середовища і кліматичних цілей, та у випадках, коли рівень прямих виплат є нижчим за середній.

Загальний розподіл запланованих видатків ЄС на фонди EAGF та EAFRD, що підтримують реалізацію усіх 28 Стратегічних планів САП відповідно до інструментів згідно з Регламентом про Стратегічний план САП, на 2023–2027 рр. відображено у таблиці Г.1 (додаток Г). Проведений аналіз показує, що з фонду EAGF передбачено 65% усіх запланованих виплат, з яких 62% на прямі виплати (з них 31% – прямі виплати фермерам на підтримку базового доходу і 15% – на підтримку екосхем та кліматичні заходи) і 3% на секторальну підтримку; а з фонду EAFRD передбачено

35% від усіх запланованих виплат, з них 11% – видатки на навколишнє середовище, кліматичні заходи та підтримку тварин і 10% – на інвестиції. Як бачимо, більшість коштів САП виділяється на прямі виплати фермерам, за якими слідує розвиток сільських територій.

Детальну структуру запланованого в рамках САП 2023-27 фінансування з фонду EAGF на прямі виплати фермерам та з фонду EAFRD на розвиток сільських територій наведено у додатку Д (див. рис. Д.1 та рис. Д.2) [84, с. 6-7]. Країни-члени ЄС, відповідно до правил САП, можуть надавати додаткове національне фінансування для підтримки розвитку сільських територій і, як правило, найбільші суми спрямовуються на інвестиції та заходи, пов'язані з навколишнім середовищем, кліматом та добробутом тварин.

Підтримка продовольчої безпеки є одним із пріоритетів Єврокомісії. Гнучкість САП дозволяє Єврокомісії за допомогою низки конкретних заходів допомагати країнам-членам ЄС і їх фермерам долати всілякі труднощі при виконанні певних вимог САП та при виникненні кризових ситуацій. В період пандемії COVID-19 аграрний сектор Євросоюзу продемонстрував свою стійкість і продовжував забезпечувати європейців високоякісними та безпечними продуктами харчування. Враховуючи наслідки впливу пандемії COVID-19 на продовольчу безпеку Єврокомісія підготувала план дій у надзвичайних ситуаціях для забезпечення продовольчого постачання та продовольчої безпеки в ЄС у кризові періоди – *Європейський механізм готовності до кризових ситуацій у сфері продовольчої безпеки та реагування на них (англ. EFSCM)*. В рамках даного механізму EFSCM Єврокомісія розробила заходи для підтримки фермерів ЄС, які найбільше постраждали від підвищення вартості виробничих ресурсів, закриття експортних ринків та впливу війни в Україні. Було прийнято рішення про виділення додаткових 500 млн. євро для прямої підтримки фермерів, які найбільше постраждали від зростання витрат та закриття експортних ринків, і також дозволено країнам-членам ЄС доповнити цю підтримку до 200% національними коштами. Крім того, фермерам 5 країн, що межують з Україною (Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії та Словаччини) був виділений додатковий пакет підтримки на суму 100 млн. євро для вирішення проблем, пов'язаних з логістичними обмеженнями, спричиненими значним

імпортом пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшнику з України. В той самий час, з метою запобігання викривленню ринків у цих сусідніх країнах-членах ЄС, з 2 травня 2023 року на тимчасовій основі до 15 вересня 2023 року діяли також виняткові та спеціальні обмежувальні заходи щодо імпорту з України даних чотирьох груп продукції.

У листопаді 2023 року Єврокомісія опублікувала оцінку виконання Стратегічних планів САП щодо досягнення цілей САП. Ця попередня оцінка підсумовує сукупний внесок заходів, запланованих країнами ЄС для досягнення конкретних цілей САП та шести загальноєвропейських цілей Зеленого курсу – більш справедливий дохід для фермерів, збереження сільських територій, навколишнє середовище, кліматичні дії, соціальна стійкість та добробут тварин. У звіті визнаються сфери, в яких Стратегічні плани могли б продемонструвати вищий рівень досягнень чи більш оптимальні підходи [65]. Звіт Єврокомісії підтверджує важливу роль Стратегічних планів САП у підтримці доходів фермерів та продовольчої безпеки, одночасно підтримуючи перехід сільського господарства ЄС до моделі сталого сільського господарства у 2023–2027 роках. Звіт також підтверджує, що Стратегічні плани САП спрямовані на реалізацію найамбітнішої САП за всю історію з точки зору екології та клімату [74].

Єврокомісія запланувала на наступні роки подальші заходи з реформування САП 2023-27. Так, починаючи з 2024 року, кожна країна ЄС представлятиме щорічний звіт про результати діяльності та проводитиме щорічну оглядову зустріч з Єврокомісією, у 2025 році Єврокомісія проведе перший перегляд ефективності кожного Стратегічного плану САП і за необхідності вимагатиме від країн ЄС конкретних подальших дій, у 2026 році буде проведено проміжну оцінку виконання САП, а в 2027 році Єврокомісія проведе другий перегляд ефективності кожного Стратегічного плану САП [76].

Окрім фінансування та підтримки сільськогосподарських секторів країн-членів ЄС в рамках САП 2023-27, Євросоюз також надає підтримку розвитку сільського господарства країн-кандидатів на вступ до ЄС в рамках дії програми IPARD III 2021-27 [73]. Так, на період 2021–2027 рр. ЄС виділив для п'яťох країн-кандидатів (Албанія,

Чорногорія, Північна Македонія, Сербія та Туреччина) загалом 990 млн. євро на конкретні заходи програми IPARD III, які описані в секторальній угоді, укладеній між Європейською Комісією та кожною країною-бенефіціаром IPARD III (додаток Б).

Висновки до розділу 2

У цьому розділі ми проаналізували досвід Європейського Союзу щодо державної підтримки сільськогосподарських виробників.

Встановлено, що ЄС застосовує комплексні стратегії, політики та програми, спрямовані на забезпечення стабільності сільського господарства та продовольчої безпеки Європейського Союзу. Інституційна структура та механізми підтримки сільськогосподарських виробників відіграють ключову роль у досягненні цих цілей.

Економічно життєздатні фермерські господарства є основою сільського господарства в ЄС. Без здатності забезпечувати стабільний дохід у короткостроковій і довгостроковій перспективі, сільське господарство не змогло б постачати суспільству необхідні продукти і послуги. Хоча фермери багато чого можуть зробити для покращення своєї діяльності, економічна стійкість значною мірою залежить також і від зовнішніх факторів. Наслідки геополітичних, природних та кліматичних змін останніми роками стають все більш очевидними по всій Європі. Зміни, спричинені нестабільними погодними умовами (засухи та повені), геополітичними подіями (війна в Україні), хворобами (пандемія COVID-19) тощо, іноді призводять до зниження врожайності, ринкових потрясінь та волатильності доходів фермерських господарств.

Тому Спільна аграрна політика Євросоюзу спрямована на досягнення економічної стійкості, забезпечення короткострокової та довгострокової економічної життєздатності фермерських господарств, посилення ринкової орієнтації та підвищення їх конкурентоспроможності, а також покращення позицій фермерів у ланцюжку створення вартості. Вона охоплює багато різноманітних програм, механізмів та інструментів підтримки сільськогосподарських виробників для забезпечення їх економічної стійкості.

Спільна аграрна політика ЄС також передбачає, що усі економічні інструменти підтримки САП не повинні шкодити і мають сприяти навколишньому середовищу.

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1 Формування державної політики України в сфері сільського господарства в умовах воєнної економіки

Сільське господарство є ключовою галуззю національної економіки України і має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки та розвитку країни. Система публічного управління, формуючи державну політику у галузі сільського господарства, спрямовує зусилля на розвиток сільського господарства, підтримку сільськогосподарських виробників та забезпечення національної продовольчої безпеки.

Державна політика України у сфері сільського господарства орієнтована на створення сприятливих умов для розвитку аграрного сектора, підвищення його ефективності та відповіді на сучасні виклики для сільськогосподарського сектора економіки, такі як кризи, кліматичні зміни, пандемії та війни.

У цьому підрозділі ми розглянемо значення України та її сільськогосподарського сектора для глобальної продовольчої безпеки. Звернемо увагу на те, як війна в Україні вплинула на аграрний сектор, і які заходи приймаються для забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки. Також детально розглянемо основні аспекти державної політики України у сфері сільського господарства та особливості її формування в умовах воєнної економіки.

Україна є ключовим учасником світового аграрного ринку. Загальна площа сільськогосподарських угідь України перевищує 41 мільйон гектарів і охоплює значну частину території країни. Здатність України ефективно вирощувати великі обсяги зернових та інших сільськогосподарських культур визнається як важливий компонент глобальної стратегії забезпечення стабільності та глобальної продовольчої безпеки. Роль сільського господарства України в глобальному контексті надзвичайно важлива. Україна є однією з провідних світових експортерів зернових, зокрема пшениці та кукурудзи. Сільське господарство України забезпечує значні обсяги поставок

зернових, зернобобових, олійних культур та іншої сільськогосподарської продукції на світові ринки і відіграє важливу роль у забезпеченні продуктами харчування населення різних країн світу, сприяючи глобальній продовольчій безпеці. Загальні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, її якість та конкурентоспроможність забезпечують Україні вагому позицію серед світових гравців у сфері сільського господарства.

Участь України у міжнародних та міжурядових організаціях, таких як *Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО, англ. FAO)*, *Міжнародна зернова рада (англ. International Grains Council)* та *Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ, англ. WHO)*, дозволяє обмінюватися досвідом та отримувати підтримку у питаннях продовольчої безпеки та сільського господарства.

Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) займається питаннями сільськогосподарського виробництва, розвитку аграрного сектора та сільських територій в системі ООН і на сьогодні вона об'єднує більше 190 країн-учасниць. Україна до ФАО приєдналася у 2003 році і з тих пір є активним її членом і бере регулярну участь в її щорічних конференціях. Також в 2021 році Україна увійшла до складу Комітету із всесвітньої продовольчої безпеки ООН, що підпорядковується через економічну та соціальну Раду ООН Генеральній Асамблеї ООН і конференції ФАО.

Міжнародна рада по зерну – це міжурядова організація, яка сприяє розвитку та зміцненню міжнародної співпраці між країнами-експортерами та країнами-імпортерами стосовно зернових культур. Роль України як потужного експортера сільськогосподарської продукції важко переоцінити. Україна входить до п'ятірки найбільших світових експортерів зернових та зернобобових культур. За результатами 2022/2023 маркетингового року експорт зернових культур і зернобобових, а також продуктів їх переробки, склав 48,996 млн. тонн, що на 0,641 млн. тонн вище результатів попереднього маркетингового року [10]. Згідно інформації, оприлюдненої колишнім Міністром аграрної політики та продовольства України Р. Лещенком, внесок України у світовий продовольчий ринок за даними 2021 року був еквівалентний харчуванню приблизно 400 млн. осіб, не враховуючи населення нашої

країни, а стратегія розвитку України до 2030 року передбачає забезпечення продовольством аж 1 млрд. населення світу [58]. Завдяки експорту наша країна тривалий час є гарантом продовольчої безпеки багатьох країн світу. Динаміку та обсяги експорту видно на рис. 3.1.



Рис. 3.1. Обсяги експорту з України зернових та зернобобових культур за результатами трьох останніх маркетингових періодів.

Джерело: сформовано автором на основі даних Мінагрополітики.

Україна в 2023 році стала 178-ю країною-членом *Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку (МФСР, англ. IFAD)*, який є спеціалізованою установою ООН і займається інвестуваннями в сільське населення, надаючи йому можливість зменшити рівень бідності, покращити харчування, зміцнити стійкість та підвищити продовольчу безпеку. Україна буде повністю інтегрована в наступний цикл фінансування фонду, який розпочнеться у 2025 році. МФСР вивчатиме шляхи підтримки пріоритетів розвитку сільських територій України, включаючи відновлення сільської інфраструктури, підвищення продуктивності сільського господарства, покращення конкурентоспроможності та створення робочих місць.

Україна також є членом *Всесвітньої продовольчої програми (ВПП, англ. WFP)* – гуманітарної організації ООН, яка надає продовольчу допомогу у вигляді грошових коштів або продуктів харчування.

Вся система публічного адміністрування України активно співпрацює з Євросоюзом у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки. Досвід та

практика ЄС у цих питаннях детально аналізуються для покращення власної системи підтримки і регулювання аграрного сектора та системи продовольчої безпеки. Процес євроінтеграції теж впливає на державну політику України з питань сільського господарства. При входженні до європейських структур Україна буде зобов'язана відповідати європейським стандартам та вимогам, включаючи ті, що стосуються якості та безпеки харчових продуктів.

За останні десятиліття Україна неодноразово переживала складні періоди економічних змін і стикалася з серйозними викликами щодо продовольчої безпеки. Це були, як правило, періоди під час світових економічних криз, періоди погодних катаклізмів і відповідно поганих врожаїв сільськогосподарських культур, періоди поширення пандемії COVID-19 та дії карантинних обмежень, тощо. Одним із ключових завдань науки публічного управління було допомогти сформувати правильні напрями та механізми державної політики України з питань продовольчої безпеки, щоб мінімізувати усі негативні впливи на аграрний сектор та загалом на продовольчу безпеку держави. Державна політика забезпечувала здійснення регуляторного впливу на виробництво сільськогосподарської продукції, регулювання цін на неї, підтримку сільгоспвиробників, щоб вирішити питання доступності якісних продуктів харчування для населення, і в першу чергу для його вразливих верств.

На сьогоднішній день найбільшим викликом для України та для її продовольчої безпеки стала повномасштабна війна з російськими окупантами, яка вже майже два роки триває на території нашої держави. Активні воєнні дії та окупація частини території України спричинили різкий негативний вплив на економіку України, зокрема на сільське господарство та аграрний сектор в цілому. Значно погіршилось функціонування продовольчих систем, відбулось порушення ланцюгів постачання продукції сільського господарства від її виробництва до реалізації споживачам.

Відбувся зрив посівної кампанії, що вплинуло, насамперед, на обсяги виробництва зернових, більша частина яких вирощувалася у східних і південних областях, де відбуваються активні бойові дії. На рис. 3.2 видно загальну динаміку посівних площ сільськогосподарських культур в Україні з 2010 по 2022 роки, а також їх різке падіння в 2022 році. Також за підсумками 2022 року зменшилось поголів'я

сільськогосподарських тварин, на рис. 3.3 показано негативну динаміку обсягів поголів'я сільськогосподарських тварин в Україні з 2010 по 2022 роки.

Зрив посівної компанії, втрата частини сільськогосподарських земель та фермерських господарств внаслідок окупації окремих територій України, зменшення посівних площ сільськогосподарських культур, спричинили за результатами 2022 року загальне падіння обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

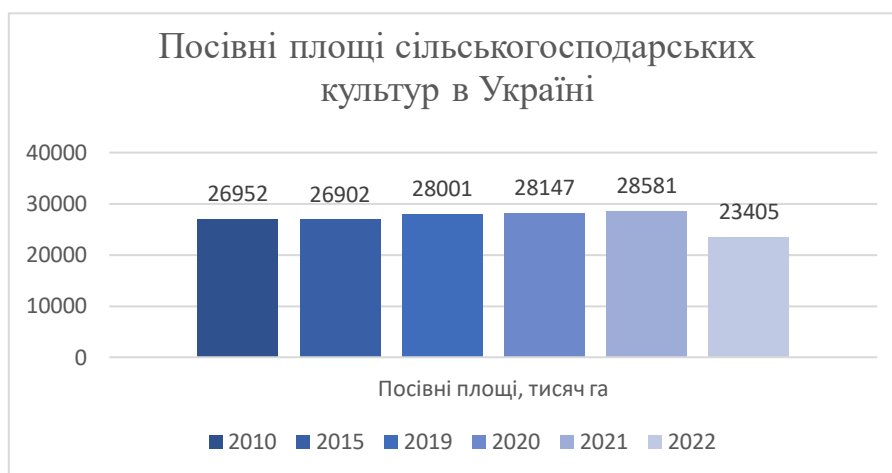


Рис. 3.2. Посівні площі сільськогосподарських культур в Україні за 2010-2022 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [55, с. 57].

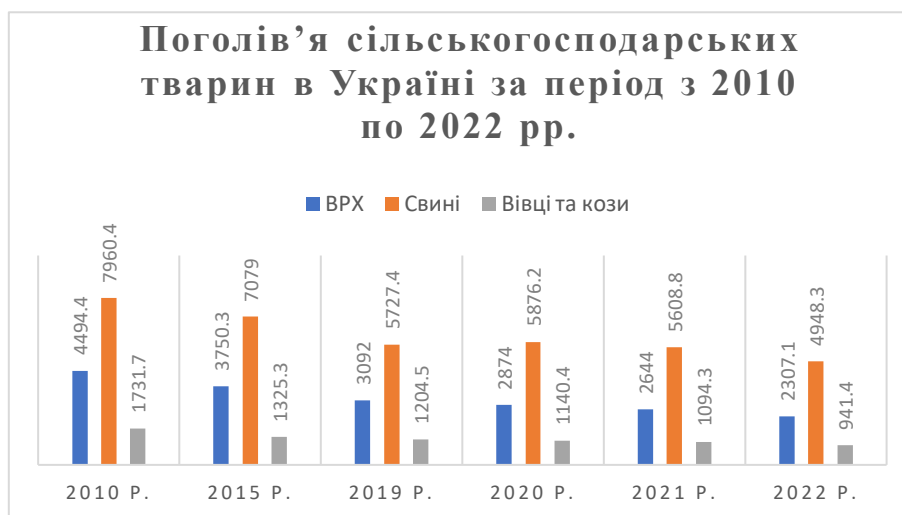


Рис. 3.3. Поголів'я сільськогосподарських тварин в Україні за період з 2010 по 2022 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [55, с. 102].

На рис. 3.4 видно динаміку обсягів виробництва в Україні зернових та зернобобових культур за 2010–2022 роки, та падіння їх виробництва в 2022 році.

А в додатку Е у табл. Е.1 та табл. Е.2 наведено порівняльні дані щодо обсягів виробництва в Україні продукції рослинництва та тваринництва в розрізі основних видів продукції за період з 2010 по 2022 рр.



Рис. 3.4. Обсяги виробництва зернових та зернобобових культур в Україні за період з 2010 по 2022 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [55, с. 62].

Крім того, через війну та її наслідки, значно ускладнився експорт української сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки. Відбулось це, в основному, через блокування портів України, через які ще до війни Україна експортувала понад 60% сільськогосподарської продукції. Загалом, за підсумками 2022 року мало місце падіння обсягів експорту. Так, загальний обсяг експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції 1–24 груп УКТ ЗЕД склав за 2022 рік 23389,96 млн. доларів США, а за результатами 2021 року даний показник становив 27708,93 млн. доларів США.

Війна в Україні призвела до виникнення серйозних загроз у глобальній продовольчій безпеці. Як наслідок, відбулося підвищення світових цін на продукти харчування, глобальний ріст інфляції. Згідно з прогнозом ФАО на початку 2022 року було очікування, що світові ціни на харчові продукти через війну в Україні можуть зрости на 20%, і це може призвести до глобальної продовольчої кризи. У березні 2022 року ООН опублікувала екстрений заклик (Flash appeal Ukraine) на підтримку уряду України, в якому зазначила, що ситуація в Україні з цілісністю продовольчої системи різко погіршилась, і що це призведе до збільшення кількості домогосподарств, які

відчувають нестачу продовольства, оскільки фермерські господарства та малий бізнес тікатимуть з територій, що постраждали від війни, і що необхідно буде підтримати 1,5 млн. людей в Україні для забезпечення засобів існування в сільському господарстві, і що ця цифра зростатиме в міру подальшої ескалації війни [80, р. 18].

З метою допомоги Україні та стабілізації ситуації з продовольчою безпекою ФАО розробила *План швидкого реагування Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) для України на 2022 рік та Стратегію щодо підтримки зберігання зерна* [60]. Вони впроваджувалися спільно з КМУ, Мінагрополітики України, місцевими адміністраціями та при підтримці організацій-партнерів ФАО. Уряд України звернувся до ФАО з проханням підтримати вразливих виробників шляхом надання грошових коштів та сільськогосподарських засобів виробництва, а також сприяти збереженню загального доступу до критично важливих ринків. Оскільки доступ до продовольства, виробництво та загальна наявність продовольства значно погіршилися, в 2022 році підтримка ФАО стосувалася саме сільськогосподарського виробництва України, фермерських господарств, щоб підвищити рівень наявності продовольства та його доступності. У плані швидкого реагування ФАО відзначено, що сектор малих фермерських господарств забезпечує 41% валового сільськогосподарського виробництва і має вирішальне значення для зайнятості, засобів до існування та продовольчої безпеки на місцевому рівні. Малі фермери є ключовими постачальниками для коротких місцевих ланцюжків доданої вартості, вони вирощують близько п'ятої частини зерна, виробленого в країні та домінують у таких підгалузях виробництва як овочі (85%), фрукти та ягоди (83%), мед (99%), виробництво молока (70%) та яйця (45%), і також відповідають за майже 1/3 виробництва м'яса. ФАО провела оцінку дій місцевих органів влади та сільгоспвиробників і виявила обмежену доступність критично важливих ресурсів, зокрема насіння, добрив, палива, тваринницької сировини та обладнання. Це було пов'язано з поєднанням логістичних та фінансових факторів. Близько 30% фермерів стикалися з непрацюючими ланцюгами постачання та мережами постачання матеріально-технічних ресурсів. Ціни на насіння, добрива та пальне зросли в середньому на 35–45% по всій країні. Тому зусилля ФАО, спрямовані на підтримку

сільськогосподарського виробництва та функціонування ланцюгів постачання продовольства в Україні, були важливими для запобігання продовольчій кризі у 2022 році [78, р. 2]. План швидкого реагування ФАО потребував 115,4 млн. доларів США для реалізації заходів та надання допомоги до кінця грудня 2022 року. Продовженням Плану реагування була Стратегія підтримки зберігання зерна, яку також розробила ФАО для подолання кризи зі зберіганням зерна, і яка потребувала додаткових 50 млн. доларів США [87]. На жаль, у 2022 році всі заплановані кошти не вдалося залучити, і заходи Плану вдалося профінансувати лише на 37 %, а Стратегії підтримки зберігання зерна на 92 % відповідно. У 2023 році ФАО продовжила надавати допомогу вже згідно з новим Планом реагування для України на 2023 рік. Головним пріоритетом Плану у 2023 році був захист продовольчої безпеки і посилення стійкості сільських домогосподарств, а також підтримання продовольчої системи країни шляхом підтримки виробничих потужностей сільських громад та збереження функціональності національних ланцюгів постачання і доступу до ринків [79, р. 4, 6].

В останньому звіті ФАО «Стан продовольчої безпеки та харчування у світі» за 2023 рік йдеться про те, що світ, який ще до кінця не оговтався від руйнівних наслідків глобальної пандемії COVID-19, зараз бореться з наслідками війни в Україні, яка ще більше потрясла продовольчі та енергетичні ринки. У лютому 2022 року, коли тягар пандемії почав спадати, спалахнула війна в Україні, що спричинила шоківі хвилі на товарних та енергетичних ринках, послабивши відновлення та додавши ще більшої невизначеності [61, с. 5]. Шок, спричинений війною, позначився насамперед на світових ринках продовольства та сільськогосподарської продукції, оскільки вона зачепила одного з найбільших світових виробників сільськогосподарської сировини – Україну, яка входить до трійки найбільших світових експортерів пшениці, кукурудзи, ріпаку, макухи та соняшникової олії [61, с. 12].

Регулярний моніторинг продовольчої безпеки і аграрної політики в Україні у воєнний час здійснюється Центром досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр) спільно із Мінагрополітики України. За даними огляду продовольчої безпеки та політики KSE, Україна відіграє все більшу роль на світовому аграрному ринку. В 2019–2021 роках на Україну вже припадало приблизно 10%

світового експорту пшениці, орієнтовно 15% світового експорту кукурудзи і ячменю та майже 50% світового експорту соняшникової олії. На сільське господарство України припадає близько 20% ВВП України (якщо врахувати усі суміжні галузі, що створюють додану вартість у продовольчому ланцюгу) і понад 40% загального доходу від експорту, воно є важливою сферою і з точки зору зайнятості – у даному секторі задіяно близько 15% загальної чисельності населення України. Потенціал сільськогосподарського виробництва України величезний, і війна в Україні серйозно впливає не тільки на внутрішню продовольчу безпеку, але й на глобальну продовольчу безпеку [18].

Від початку повномасштабної війни Кабінет Міністрів України разом із Президентом України, Верховною Радою України, РНБО та всією системою публічного управління вживають екстрені заходи для стабілізації економічної ситуації в державі та забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану.

Так, 24.03.2022 р. було прийнято Закон України № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», метою якого було створення умов для регулювання земельних правовідносин протягом дії воєнного стану і також спрощення механізмів набуття прав користування сільськогосподарськими земельними ділянками [26]. Окупація територій і втрата значної площі сільськогосподарських земель вимагала невідкладного використання усіх доступних в Україні сільськогосподарських угідь для залучення їх до посівної кампанії, для цього влада спростила окремі процедури набуття прав користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану. Завдяки прийняттю даного закону були створені умови для швидкої передачі орієнтовно 20 тис. га земель комунальної власності та 300 – 400 тис. га земель державної власності для сільськогосподарського виробництва, що за оцінками мало дати змогу виростити на цих землях додатково близько 1,4 млн. тонн зернових.

У квітні 2022 року уряд України затвердив розпорядженням КМУ № 327-р від 29.04.2022 р. «План заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», яким передбачено впровадження наступних заходів. *У сфері адміністрування*

загальної системи продовольчої безпеки держави: здійснення регулярного моніторингу стану продовольчої безпеки, регулювання граничних рівнів цін та тарифів, торговельних надбавок, а також нормативів рентабельності на окремі види продукції, які мають істотне соціальне значення; забезпечення безперервного виробництва продукції сільського господарства, забезпечення застосування протягом 2022–2023 рр. інструментів фінансування або кредитування підприємств, які займаються виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції. *У сфері забезпечення продовольчими товарами населення територіальних громад:* задоволення нагальних потреб функціонування держави щодо забезпечення населення територіальних громад в регіонах, на території яких тривають активні бойові дії, продовольчими товарами тривалого зберігання; формування розгалуженої мережі для зберігання резервів сировини і продовольчих ресурсів з метою задоволення стратегічних потреб держави; створення можливостей для самозабезпечення територіальних громад та домогосподарств харчовими продуктами, зокрема розроблення та реалізація відповідних місцевих програм. *У сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності:* забезпечення повноцінного функціонування підприємств АПК, у тому числі шляхом задоволення їх потреб в імпортних складових, а також задоволення потреб населення у необхідних харчових продуктах; регулювання внутрішнього ринку, його наповнення продукцією власного виробництва, а також забезпечення експортного попиту. Відповідальними за реалізацію даного плану заходів КМУ визначив Мінагрополітики, Мінекономіки, інші органи виконавчої влади та обласні військові адміністрації [22].

Законом України від 27.07.2022 р. № 2445-ІХ було звільнено від оподаткування ввізним митом обладнання для зберігання, перевезення, завантаження і розвантаження зернових та олійних культур для часткового вирішення проблеми забезпечення їх належного зберігання у зв'язку із неможливістю відвантаження на експорт через морські порти. Також постановою КМУ від 19.06.2023 р. № 650 на період дії воєнного стану та 3-х місяців після його припинення або скасування було встановлено граничний рівень торговельної націнки (не більш як 10%) на соціально важливі продовольчі товари вітчизняного виробництва і також встановлено

максимальний строк для здійснення розрахунків за окремі поставлені продовольчі товари вітчизняного виробництва [47].

Указом Президента України від 9 жовтня 2023 року № 681/2023 було введено в дію рішення РНБО «Про стан забезпечення продовольчої безпеки», метою якого було ефективне протистояння виявленим загрозам продовольчої безпеки і стабілізація ситуації у цій сфері на період воєнного стану. Основними аспектами рішення є: розроблення плану заходів щодо відновлення сільськогосподарського виробництва на деокупованих територіях; затвердження програми заходів із протидії загрозам для продовольчої безпеки України, що виникли внаслідок руйнування російськими окупантами греблі Каховської ГЕС, в т.ч. заходів щодо забезпечення безперебійного постачання населенню та підприємствам АПК питної води; заходи щодо оптимізації зберігання та перероблення аграрної продукції для формування запасів продовольчих ресурсів з метою забезпечення продовольчої безпеки; питання впровадження програм фінансової допомоги сільгоспвиробникам на деокупованих і постраждалих внаслідок бойових дій територіях; доцільність передбачити в проекті Стратегії продовольчої безпеки України необхідність запровадження систем національного і регіонального моніторингу продовольчої безпеки, а також систем виявлення і раннього попередження усіх загроз продовольчій безпеці; заходи державної підтримки для виробників насіння; розробка і схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку тваринництва на період до 2033 року; питання здійснення форвардних державних і місцевих закупівель сільськогосподарської продукції з нового врожаю для задоволення потреб внутрішнього ринку в соціально необхідних продуктах харчування; необхідність моніторингу стану реалізації Плану швидкого реагування Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) на 2023 рік для України з метою забезпечення ефективного використання фінансової підтримки; програми відродження підприємств харчової і переробної промисловості через призму кластерної організації виробництва на різних рівнях – громад, районів, областей та держави в цілому [49]. Цим рішенням РНБО доручено виконання вищезгаданих заходів КМУ і Мінагрополітики України. Аналітики характеризують дане рішення як «Аграрну реформу від РНБО» або план розвитку продовольчої

безпеки України в умовах війни [1].

У період дії воєнного стану для фінансової підтримки сільгоспвиробників урядом України застосовувалися наступні заходи: продовжувала діяти державна програма «Доступні кредити 5–7–9 %», за якою сільськогосподарські підприємства отримують банківські кредити на підтримку та розвиток своїх господарств; з липня 2022 року почала діяти нова урядова грантова програма підтримки малого та середнього бізнесу, в межах якої надаються гранти для розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства, гранти для створення і розвитку тепличних господарств та переробних підприємств; з серпня 2022 року запроваджено додаткову державну підтримку сільгоспвиробникам на 1 га оброблюваних земель сільськогосподарського призначення (для власників/користувачів від 1 до 120 га земель) та на утримання корів (для власників від 3 до 100 голів корів); у 2023 році відновлено компенсації єдиного соціального внеску для сімейних фермерських господарств, які були призупинені; відновлено державну підтримку аграріїв та організацій водокористувачів, що використовують меліоровані землі, для покращення в умовах зміни клімату ефективності ведення сільського господарства, реконструкцію наявних і будівництво нових меліоративних систем та стимулювання росту експлуатації меліорованих земель, а також відновлення, модернізацію та капітальний ремонт насосних станцій; внесено до переліку об'єктів критичної інфраструктури підприємства, які експлуатують елеватори та які займаються виробництвом ветеринарних препаратів; у березні 2023 року затверджено План заходів із розмінування земель сільськогосподарського призначення, який визначає заходи з обстеження та розмінування земель для можливості їх використання за призначенням, а також було звільнено заміновані та окуповані ділянки від оподаткування земельним податком (або орендною платою).

На сьогоднішній день також відбувається адаптація нормативно-правової бази сільського господарства України до норм та правил ЄС у сфері безпеки і якості харчових продуктів та кормів, здоров'я і благополуччя тварин, у сфері експертизи і реєстрації сортів рослин, обігу насіння та садивного матеріалу тощо.

Загалом, у 2022–2023 рр. система публічного управління та державна політика

України у сфері сільського господарства були спрямовані на подолання наслідків воєнних дій, посилення стійкості аграрного сектора держави, підтримку експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції та адаптацію нормативно-правової бази в сільському господарстві до норм та правил ЄС [11, с. 1-5].

Важливу роль у підтримці України в умовах війни відіграє Європейська Комісія, яка сприяє розробці та впровадженню короткострокової і середньострокової стратегії продовольчої безпеки України. Євросоюз докладает багато зусиль, щоб допомагати вивозити заблоковане в Україні зерно на світові ринки. Від початку війни та блокади українських портів українське зерно та інша сільськогосподарська продукція не можуть потрапити до кінцевих пунктів призначення. Ситуація загрожує глобальній продовольчій безпеці, оскільки Україна, згідно з висновками Єврокомісії, є провідним світовим експортером зернових – 3-й найбільший виробник ячменю у світі, 4-й найбільший у світі виробник кукурудзи і 5-й найбільший у світі виробник пшениці, тому існує нагальна потреба у створенні альтернативних логістичних маршрутів з використанням усіх відповідних видів транспорту. Єврокомісія представила комплекс заходів, спрямованих на допомогу Україні в експорті сільськогосподарської продукції, і для цього навесні 2022 року запустила план дій *«Шляхи солідарності»* для створення альтернативних логістичних маршрутів через залізничні, автомобільні та внутрішні водні шляхи, відомі як *«Шляхи солідарності»*, підтримала їх фінансово, щоб українське зерно змогло потрапити до найбільш вразливих країн світу. Також ЄС погодився у травні 2022 року призупинити дію ввізних мит, квот та заходів торговельного захисту щодо українського експорту до Євросоюзу, щоб допомогти українським виробникам і експортерам полегшити труднощі, з якими вони зіткнулися внаслідок війни. З березня 2022 року по листопад 2023 року через *«Шляхи солідарності»* з України пройшло понад 58 млн. тонн зернових та олійних культур, а також супутніх товарів, вони дозволили експортувати близько 60% українського зерна з початку війни. І близько 30% українського зерна було експортовано через українські чорноморські порти.

Однак, незважаючи на усі зусилля ЄС та його країн-членів, спрямовані на спрощення перетину кордонів між Україною та ЄС, тисячі вагонів та вантажівок на

сьогоднішній день далі очікують на оформлення на українській стороні. Середній час очікування вагонів становить 16 днів, а на деяких кордонах – до 30 днів. В українських елеваторах все ще зберігається багато зерна, готового до експорту. Серед проблем – різна ширина залізничної колії: українські вагони не сумісні з більшою частиною залізничної мережі ЄС, тому більшість товарів необхідно перевантажувати у вантажівки або вагони, які відповідають стандартній ширині колії ЄС. Цей процес займає багато часу, а перевалочних потужностей уздовж кордонів не вистачає. Для усунення цих перешкод і забезпечення ефективної роботи «Шляхів солідарності» Єврокомісія разом з країнами-членами ЄС та Україною планує працювати в короткостроковій перспективі над такими пріоритетними заходами, як: виділення додаткового вантажного рухомого складу, суден та вантажівок; збільшення пропускної спроможності транспортних мереж і перевалочних терміналів; оптимізація митних операцій та інших перевірок; забезпечення зберігання товарів на території ЄС. У середньо- та довгостроковій перспективі Єврокомісія також планує працювати над підвищенням інфраструктурної спроможності нових експортних коридорів та створенням нових інфраструктурних зв'язків з метою покращення транспортного сполучення з Україною, зокрема залізничного сполучення та залізничних терміналів.

Перший віцепрем'єр-міністр України – Міністр економіки України Юлія Свириденко під час свого виступу в кінці 2023 року на саміті, присвяченому реалізації Формули миру Президента України Володимира Зеленського, представила конкретні кроки до досягнення глобальної продовольчої безпеки:

– створення міжнародних гарантій безпеки для безперервного постачання продовольства з Чорноморського басейну (що включає захист портової та логістичної інфраструктури в Україні, розмінування морських шляхів у Чорному морі, необхідний супровід страхування суден і вантажів, що перевозяться в морські порти України і з них);

– запуск довгострокової програми збільшення пропускної спроможності транспортних шляхів через ЄС. В першу чергу це підтримка розвитку поставок продовольства через Балтійський коридор. Мова йде про забезпечення взаємосумісності транспортних систем, збільшення пропускної здатності пунктів

пропуску, спроможності морських портів Румунії, Болгарії, Греції, Хорватії, Польщі, Литви, Латвії та інших прибережних держав для безперебійного транспортування сільськогосподарських вантажів з України та регіону, і подальше спрощення регулятивних процедур перетину кордону між Україною та державами-членами ЄС;

– забезпечення безпеки постачання товарів до держав, які є нетто-імпортерами;

– посилення програм продовольчої безпеки, які надають допомогу для найбільш уразливих споживачів (зокрема, збільшення поставок в рамках ініціативи «Grain from Ukraine», яка має стати моделлю для додаткових зусиль країн-експортерів щодо викорінення голоду у світі, посилення ролі Чорноморського регіону в гуманітарній допомозі в рамках Всесвітньої продовольчої програми ООН) [14].

За підсумками 11-го щорічного звіту Глобального індексу продовольчої безпеки 2022, Україна значно опустилася в рейтингу, зайнявши останнє місце серед країн Європи і 71-е місце серед країн світу, що відображає суттєве погіршення стану продовольчої безпеки в країні у порівнянні з попереднім роком, коли Україна посідала 58-у сходинку [82]. Основні фактори, які вплинули на падіння рейтингу України в Глобальному індексі продовольчої безпеки 2022 [83], детально наведені у додатку Ж.

Безумовно, причиною багатьох негативних чинників та ризиків в продовольчій безпеці України стала війна та її наслідки для економіки держави. Однак є також багато інших питань, які вимагають вирішення зі сторони держави. Необхідно прийняти окремі законодавчі акти та стратегії щодо продовольчої безпеки, залучити науковців, провести наукові дослідження і розробити державні програми для вирішення наявних проблем та усунення ризиків, і в цілому сформуванню комплексну державну політику у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки [54, с. 14-16].

3.2 Інституційно-організаційні аспекти сфери державного управління із підтримки сільськогосподарських виробників в Україні

У даному підрозділі ми розглянемо систему державного управління сільським господарством в Україні та визначимо роль відповідних інституцій, органів та агентств, які відповідають за здійснення державної підтримки сільськогосподарських

виробників. Крім того, проаналізуємо чинну нормативно-правову базу, яка є основою державної політики з підтримки сільського господарства, а також розглянемо основні програми та інструменти державної підтримки сільськогосподарських виробників.

В Україні існує кілька основних видів державної підтримки сільгоспвиробників, зокрема це: пряма державна підтримка з бюджету у вигляді субсидій чи дотацій; податкові пільги; державне регулювання ціноутворення, експорту та імпорту.

Пряма державна підтримка сільськогосподарських виробників здійснюється шляхом фінансування у вигляді субсидій та дотацій з державного бюджету України (із загального та спеціального фондів) та з місцевих бюджетів України.

Податкові пільги можна розглядати як різницю між загальноприйнятим в Україні податковим навантаженням та фактичним податковим навантаженням сільськогосподарських підприємств, яка виникає внаслідок застосування спеціального режиму оподаткування – спрощеної системи оподаткування єдиним податком 4-ї групи, оскільки цей єдиний податок звільнив сільгоспвиробників від сплати податку на прибуток та земельного податку. Крім того, до 2017 року найбільшим джерелом податкових пільг для сільгоспідприємств був спеціальний режим сплати податку на додану вартість, згідно з яким сільськогосподарські виробники мали право залишати собі ПДВ із продажу своєї продукції для фінансування своїх виробничих потреб.

Державне регулювання ціноутворення, експорту та імпорту – це заходи державної політики, які впливають на кінцеву реалізацію сільськогосподарської продукції (наприклад, запровадження експортних, імпортних квот або мит, адміністративне регулювання цін, квоти на внутрішнє виробництво, відшкодування податку на додану вартість при експорті продукції, тощо). Завдяки позитивному для виробника державному регулюванню сільгоспвиробник отримує додатковий дохід як підтримку (наприклад, у випадку, якщо ціна реалізації продукції є вищою від ціни на світовому ринку, завдяки застосуванню таких заходів, як імпортні мита чи квоти), при негативному для виробника державному регулюванню сільгоспвиробник недоотримує дохід (для прикладу, якщо ціна продажу є нижчою за відповідну світову ціну, у разі дії таких заходів регулювання, як експортні мита чи квоти).

Система публічного управління сільським господарством в Україні включає в

себе ряд органів і інституцій, що спільно працюють над регулюванням та підтримкою розвитку аграрного сектора держави.

Ключовими інституціями, які формують та реалізують державну політику у сфері сільського господарства є Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України.

– *Кабінет Міністрів України* визначає основні напрями державної політики у цій сфері, готує та реалізує стратегії розвитку сільського господарства, формує бюджетні видатки для сільського господарства, враховуючи потреби галузі та фінансові можливості держави, впроваджує механізми регулювання ринків сільськогосподарської продукції та регулювання цін, затверджує порядки і механізми державної підтримки для сільгоспвиробників, забезпечує розвиток сільської інфраструктури, узгоджує і координує дії міністерств та інших державних органів.

– *Верховна Рада України* приймає закони, які стосуються сільського господарства, його підтримки, регулювання ринків та інші аспекти, затверджує держбюджети та виділення фінансових ресурсів на підтримку сільського господарства. Ключову функцію виконує *Комітет Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики*, який розглядає відповідні питання, розробляє та погоджує зміни до законодавства.

Також основними складовими системи державного управління у сфері сільського господарства є:

– *Міністерство аграрної політики та продовольства України*: орган, безпосередньо відповідальний за формування та реалізацію державної політики в галузі сільського господарства, включаючи розробку та впровадження механізмів регулювання сільського господарства, розробку і реалізацію програм та механізмів фінансової підтримки сільгоспвиробників, включаючи субсидії, кредитування і гранти.

– *Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів*: відповідає за контроль, нагляд та моніторинг якості та безпеки харчових продуктів на всіх етапах їхнього виробництва та обігу.

– *Державна регуляторна служба України*: займається питаннями регуляторної політики та стимулювання підприємницької діяльності у сільському господарстві.

– *Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України*: визначає політику розвитку сільських територій, включаючи інфраструктуру в сільських районах.

– *Державне агентство розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм*: здійснює організацію та контроль за рибальством та аквакультурою в Україні для забезпечення стійкості та екологічної безпеки цієї галузі.

– *Департаменти агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій*: беруть участь у формуванні та забезпечують реалізацію на регіональному рівні державної політики, яка спрямована на розвиток аграрного сектора і гарантування продовольчої безпеки.

– *Аграрний фонд (АТ «Аграрний фонд»)*: займається закупівлею зерна шляхом укладання форвардних (попередніх) контрактів, створений за рішенням КМУ і належить державі в особі Мінагрополітики. Його метою є створення сприятливих умов для функціонування ринку сільськогосподарської продукції, підтримки вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника та забезпечення продовольчої безпеки держави. На сьогодні фонд займає орієнтовно 20% внутрішнього ринку продовольчого зерна та є найбільшим розпорядником борошна в Україні з часткою 13%.

– *Державна продовольчо-зернова корпорація України (АТ «ДПЗКУ»)*: національний оператор українського зернового ринку, лідер у сфері зберігання зернових і олійних культур, що володів до війни потужністю одночасного зберігання близько 4 млн. т. зернових, та лідер ринку з переробки, перевалки і експорту зернових.

– *Український державний Фонд підтримки фермерських господарств*: через даний фонд здійснюється надання фінансової допомоги українським фермерам.

– *Державний аграрний реєстр*: електронна система, створена Мінагрополітики для ефективного і прозорого розподілу усіх видів підтримки для українських сільськогосподарських виробників, зокрема державної підтримки з державного бюджету, підтримки у вигляді міжнародних грантів та пільгових кредитів.

– *Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві*: фонд нещодавно створений КМУ за підтримки Світового банку та ЄС, капіталізований для

початку своєї діяльності завдяки гранту у розмірі 10 млн. євро, що наданий Євросоюзом для Проекту Світового банку «Зміцнення Фонду часткових кредитних гарантій у сільському господарстві». Діяльність фонду спрямовується на підтримку дрібних, малих і середніх фермерів, що обробляють землі загальним обсягом до 500 гектарів. Фонд співпрацюватиме з українськими банками щодо кредитування невеликих фермерів і гарантуватиме для аграріїв покриття перед банками їх зобов'язань по кредитах у розмірі до 50%. Сільгоспвиробники-позичальники зможуть завдяки фонду отримати інвестиційні кредити на придбання сільськогосподарської техніки та обладнання терміном до 7 років, кредити для придбання сільськогосподарських земель терміном до 10 років, та обігові кредити строком до 3 років, з максимальним розміром кредиту 30 млн. грн. на одного позичальника. Щоб отримати доступ до гарантій фонду сільгоспвиробники повинні бути зареєстровані в ДАР. Гарантії фонду матимуть у подальшому позитивний вплив також і на розвиток українського земельного ринку.

– *інші агентства та установи, відповідальні за конкретні аспекти галузі, науково-дослідні інститути, які сприяють впровадженню новітніх технологій, тощо.*

Ця система органів та інституцій державного управління дозволяє координувати дії різних гілок влади і виконує ключові функції для забезпечення продовольчої безпеки, розвитку сільського господарства та підтримки сільгоспвиробників в Україні.

Державна підтримка сільськогосподарських виробників базується на таких основних законодавчих та нормативно-правових актах, які визначають державну політику України щодо підтримки сільського господарства: Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV [28]; Постанова КМУ від 08.02.2017 р. № 77 [40] та ряд інших постанов КМУ, якими затверджені порядки використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським виробникам.

Відповідно до ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України» фінансова підтримка сільгоспвиробників може здійснюватися через механізми здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів. Кредитні субсидії

надаються сільгоспвиробникам за кредитами, залученими для поповнення обігових коштів; для закупівлі у сільгосптоваровиробників виробленої ними продукції; для придбання основних засобів для виробництва і переробки сільськогосподарської продукції; для фінансування витрат, пов'язаних з будівництвом та реконструкцією сільськогосподарських виробничих об'єктів, об'єктів, пов'язаних з переробкою сільськогосподарської продукції, а також оптових ринків продукції та сховищ для зберігання зерна, фруктів та овочів. Кредитні субсидії надаються у розмірі не менше як 1,5 облікової ставки НБУ (для кредитів в національній валюті) та не менше як 10% річних (для кредитів в іноземній валюті), при цьому розміри кредитних субсидій не можуть перевищувати розміри, які передбачені кредитними договорами. Компенсація лізингових платежів надається сільгоспвиробникам за сплачені лізингові платежі в обсязі 40% вартості придбаних на умовах фінансового лізингу техніки і обладнання та за комісійну винагороду лізингодавцю – в розмірі 1,5 облікової ставки НБУ, але не вище розмірів, що передбачені договорами фінансового лізингу. Також сімейним фермерським господарствам, які є зареєстровані платниками єдиного податку 4-ї групи згідно ПКУ, надається додаткова фінансова підтримка у вигляді механізму доплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на користь застрахованих осіб – членів та/або голови сімейного фермерського господарства.

Законом також передбачено, що сільгосптоваровиробники, основною діяльністю яких є постачання сільськогосподарських товарів або послуг, що вироблені ними на власних або орендованих потужностях, і питома вага вартості яких становить не менше як 75 відсотків вартості всіх товарів та послуг, поставлених ними сукупно протягом попередніх 12-ти послідовних звітних податкових періодів, і які здійснюють види діяльності, що визначені ст. 16 Закону, вносяться податковим органом до загального Реєстру отримувачів бюджетної дотації і з моменту такого внесення мають право на бюджетну дотацію для розвитку та стимулювання виробництва продукції сільського господарства. При цьому, обсяг бюджетної дотації має становити не більше ніж 150 млн. грн. на рік на одного сільгосптоваровиробника з урахуванням пов'язаних осіб.

З метою державної підтримки сільгоспвиробників продукції тваринництва Законом передбачено: виплату виробникам бюджетної дотації або спеціальної бюджетної дотації (з розрахунку на одну голову поголів'я); відшкодування сільгосптоваровиробникам (в розмірі до 50%) та сільськогосподарським кооперативам (в розмірі до 70%) вартості будівництва чи реконструкції тваринницьких ферм та комплексів, призначених для утримання сільськогосподарських тварин, птиці, пасік, доїльних залів, рибницьких господарств, об'єктів з переробки і зберігання сільськогосподарської продукції, відшкодування вартості закупівлі техніки, обладнання та механізмів для виробництва і переробки продукції; часткове відшкодування до 80% вартості племінних ресурсів та здешевлення вартості засобів ідентифікації і реєстрації сільськогосподарських тварин.

Відповідно до положень Закону підтримка сільгоспвиробників може надаватися також шляхом: виділення бюджетних субсидій із розрахунку на одиницю оброблених угідь; часткового бюджетного відшкодування вартості насіння сільськогосподарських культур високих репродукцій; виконання цільових державних програм, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, на ведення сільського господарства на територіях, забруднених радіаційно, на боротьбу з хворобами та шкідниками сільськогосподарських рослин та тварин; відшкодування втрат від пошкодження внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру посівів сільськогосподарських культур, шляхом виплати бюджетної дотації з розрахунку на одиницю пошкоджених угідь; виділення бюджетної дотації на одиницю оброблюваних угідь сільгоспвиробникам, які використовують меліоровані землі; відшкодування сільгоспвиробникам вартості інженерно-технічних комунікацій, збудованих у сільській місцевості. Держава також забезпечує підтримку сільгоспвиробників у формі здійснення державних закупівель зерна на організованому товарному ринку на умовах ф'ючерсів або форвардів.

Виробникам плодів, ягід, винограду, хмелю та овочів державна підтримка надається для: часткової компенсації витрат, які понесені на придбання садивного матеріалу та на проведення робіт і придбання матеріалів для встановлення систем краплинного зрошення і спорудження шпалер; компенсації до 50% вартості нового

будівництва холодильників, призначених для зберігання плодів, ягід та винограду, хмелю і овочів власного виробництва, цехів з первинної переробки та об'єктів із заморожування продукції, а також придбання ліній з товарної обробки, висушування та переробки плодів, ягід, винограду, хмелю та овочів власного виробництва.

Виробникам органічної сільськогосподарської продукції державна підтримка здійснюється шляхом: виділення бюджетних субсидій із розрахунку на одиницю угідь, що обробляються, та/або з розрахунку на одну голову ВРХ; відшкодування до 30% вартості витрат, понесених на проведення заходів із сертифікації органічного виробництва; відшкодування до 30% вартості витрат, понесених на придбання засобів захисту рослин, добрив, насіння, садивного матеріалу і кормів. Державна підтримка сільгоспвиробникам, які займаються діяльністю у галузі рибного господарства, надається шляхом: часткової компенсації до 30% витрат, понесених на таку діяльність; надання дотації на площу водного об'єкта або одиницю виробленої продукції.

Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» також передбачено функціонування Державного аграрного реєстру (ДАР), який ведеться за рахунок коштів державного бюджету та використовується для електронної взаємодії між фізичними та юридичними особами, державними органами, органами місцевого самоврядування, центрами надання адміністративних послуг з метою реалізації державної аграрної політики, зокрема в частині надання державної підтримки виробникам сільськогосподарської продукції. Метою ДАР є комплексне інтегрування відомостей про виробників сільськогосподарської продукції, їхні майнові, земельні, екологічні, трудові, фінансово-кредитні та інші права і характеристики [28].

Державний аграрний реєстр (<https://www.dar.gov.ua/>) – це автоматизована електронна система, яка створена у серпні 2022 року Мінагрополітики з метою ефективного, прозорого залучення і розподілу усіх видів підтримки для українських сільгоспвиробників, зокрема державної підтримки за рахунок коштів держбюджету, підтримки у вигляді міжнародних грантів, технічної допомоги, пільгових кредитів. ДАР створений на виконання ЗУ від 05.11.2020 р. № 985-IX [25] і постанови КМУ від 02.06.2021 р. № 573 «Про функціонування Державного аграрного реєстру» [52]. У ДАР

створюється персональний електронний кабінет сільгоспвиробника, до якого автоматично завантажуються дані з багатьох державних реєстрів про його господарську діяльність, земельний банк, поголів'я тварин тощо, і в даному кабінеті виробника також міститься вся інформація про доступні програми підтримки для сільгоспвиробника. Сільгоспвиробники, зареєстровані в ДАР, можуть через дану онлайн-платформу подати заявку на отримання різних державних субсидій, цільових кредитних програм, позик, технічної допомоги від ЄС і інших міжнародних донорів [7]. Впровадження ДАР відбулося за підтримки ЄС, а також Світового банку, за аналогією до подібних цифрових реєстрів, які використовуються у країнах ЄС для підтримки сільгоспвиробників.

Постановою КМУ від 08.02.2017 р. № 77 визначено механізм та спрямування використання бюджетних коштів, які передбачені у державному бюджеті за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» і головним розпорядником яких є Мінагрополітики. Порядком передбачено, що бюджетні кошти спрямовуються на: державну підтримку розвитку тваринництва і переробки сільськогосподарської продукції; фінансову підтримку діяльності та розвитку фермерських господарств; часткову компенсацію вартості сільськогосподарських техніки і обладнання вітчизняного виробництва; фінансову підтримку шляхом здешевлення кредитів; фінансову підтримку розвитку садівництва, розвитку виноградарства і хмелярства; надання сімейним фермерським господарствам фінансової підтримки у вигляді доплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соцстрахування; державну підтримку страхування продукції сільського господарства; відшкодування втрат від пошкодження внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру посівів сільськогосподарських культур; державну підтримку сільгоспвиробників, що використовують меліоровані землі; державну підтримку виробників органічної продукції сільського господарства; державну підтримку виробників картоплі та інших овочів; державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників у вигляді надання бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь [40].

З метою виконання програм державної підтримки сільгоспвиробників іншими

постановами КМУ затверджено детальні порядки використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки виробників за наступними напрямками: підтримка розвитку фермерства (постанова КМУ від 07.02.2018 р. № 106) [37]; підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (постанова КМУ від 07.02.2018 р. № 107) [33]; підтримка розвитку садівництва (постанова КМУ від 15.07.2005 р. № 587) [38]; підтримка сільгоспвиробників, які використовують меліоровані землі (постанова КМУ від 11.10.2021 р. № 1070) [35]; часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання (постанова КМУ від 01.03.2017 р. № 130) [41]; часткове відшкодування відсотків за залученими кредитами (постанова КМУ від 29.04.2015 р. № 300) [39]; доплата ЄСВ для сімейних фермерських господарств (постанова КМУ від 22.05.2019 р. № 565) [42]. Постановою КМУ від 24.01.2020 р. № 28 затверджено також порядки надання державної підтримки шляхом здешевлення вартості кредитів, підтримки за договорами фінансового лізингу та факторингу [44]. З 2021 року діють нові програми підтримки сільгоспвиробників: підтримка виробництва окремих культур з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь (постанова КМУ від 11.08.2021 р. № 886, у 2021 році така підтримка виділялась на вирощування гречки) [34]; компенсації втрат від повністю втрачених посівів сільськогосподарських культур (постанова КМУ від 11.08.2021 р. № 885) [31]; підтримка виробників картоплі (постанова КМУ від 22.09.2021 р. № 1008) [32].

З початком повномасштабної війни та введенням воєнного стану в Україні підтримка сільгоспвиробників стала ще важливішою, оскільки під загрозою опинилась продовольча безпека держави. Держава продовжувала надавати виробникам підтримку відповідно до вищезазначених порядків та програм в межах доступного фінансування, при цьому до багатьох із згаданих постанов КМУ були внесені зміни та доповнення, які удосконалювали порядок і механізм надання підтримки в умовах воєнної економіки.

З метою забезпечення безперебійного виробництва сільськогосподарської продукції і підвищення рівня продовольчої безпеки постановою КМУ від 16.08.2022 р. № 918 було затверджено порядок додаткової підтримки

сільгоспвиробників, яким передбачено надання підтримки за одним із двох напрямів: бюджетна субсидія для провадження сільськогосподарської діяльності на 1 гектар оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення (при цьому отримувач повинен мати у власності чи користуванні від 1 до 120 га сільськогосподарських земель); спеціальна бюджетна дотація за утримання корів усіх напрямків продуктивності (при цьому отримувач повинен мати у власності від 3 до 100 голів корів) [36]. Також у 2022 році було запроваджено надання грантів на створення або розвитку бізнесу у напрямку садівництва, ягідництва, виноградарства та тепличного господарства. Постановою КМУ від 21.06.2022 р. № 738 були затверджені порядки надання грантів: на створення або розвиток власного бізнесу; для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства та для створення або розвитку тепличного господарства [8].

В додатку II у табл. II.1 ми можемо побачити динаміку фактичних обсягів державної підтримки сільського господарства з держбюджету України за 2020–2023 рр. та заплановані обсяги на 2024 рік. Основна частина державного фінансування програм підтримки сільського господарства виділяється із загального або спеціального фондів держбюджету України, це дотації, субсидії, інші програми, спрямовані на підтримку аграрного сектора економіки. Як видно з вищенаведених даних, до повномасштабної війни і в перший рік війни (2020–2022 рр.) щорічно із загального фонду держбюджету на фінансову підтримку сільгоспвиробників виділялось більше 4 млрд. грн. У 2022 році також було виділено ще понад 1,5 млрд. грн. на підтримку фермерських господарств та інших сільгоспвиробників і 1 млрд. грн. на модернізацію та відновлення меліоративних систем. На 2023 рік були заплановані значно більші суми державної підтримки, проте через війну та жорсткі обмеження фінансових ресурсів з державного бюджету кошти на підтримку сільського господарства практично не було виділено.

Активно фінансувалась у 2023 році лише урядова грантова програма підтримки розвитку садівництва, ягідництва, виноградарства та тепличного господарства, в рамках якої за рік було виплачено 484,4 млн. грн. на розвиток садівництва та ще 139,8 млн. грн. на теплиці. З початку дії програми, з липня 2022 року, профінансовано

всього 672,5 млн. грн., в тому числі 518,7 млн. грн. на розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства та 153,8 млн. грн. на теплиці. Фінансування сільгоспвиробників відбувалося завдяки підтримці Світового банку у рамках «Екстреного проєкту надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України (ARISE)».

Також з початку 2023 року понад 10,5 тисяч сільськогосподарських підприємств одержали 42,4 млрд. грн. банківських кредитів за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9». Дана програма спрощує доступ аграрного сектора до банківського кредитування, сільгоспвиробники можуть отримати кредити у розмірі до 90 млн. грн. під 5–9% річних, залежно від категорії позичальника та виду кредиту. Пільгове кредитування сільгоспвиробників за програмою «Доступні кредити 5-7-9» є можливим також завдяки підтримці Світового банку у рамках «Екстреного проєкту надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України (ARISE)».

Також у рамках міжнародної допомоги та співпраці українським сільгоспвиробникам надається допомога від ФАО через Державний аграрний реєстр у межах дії таких програм: програма підтримки у вигляді грантової допомоги дрібним сільгоспвиробникам західних областей (розмір грантової підтримки від 10 до 25 тис. дол. США); програма підтримки дрібних сільгоспвиробників прифронтових областей у вигляді надання насіння (до 2 т) для посіву ярих культур; програма підтримки селянських домогосподарств у тих регіонах, що постраждали під час ведення бойових дій; програма підтримки сільгоспвиробників модульними зерносховищами місткістю 300, 500 або 1000 т для виробників, які мають в офіційному обробітку понад 100 га земель та будуть використовувати отримані сховища для зберігання власно вирощеної продукції [7]. Окрім ФАО, підтримку українським сільгоспвиробникам надає також Програма USAID з аграрного і сільського розвитку – АГРО, яка у 2023 році забезпечила дрібних сільгоспвиробників насінням і добривами орієнтовно для 370 тис. га посівних площ, а в рамках весняної посівної 2024 року планує забезпечити їх добривами (до 2 т на господарство) через ДАР. Грантову підтримку малим та середнім аграрним підприємствам надає теж Mercy Corps – міжнародна гуманітарна

організація, яка пропонує програму грантів для агропідприємств, які релокували свій бізнес, а також програму грантів фермерським господарствам для подолання наслідків війни.

Дані заходи підтримки дозволяють зменшити негативні наслідки війни для сільського господарства та створюють умови для збереження і відновлення його виробничого потенціалу [11, с. 6-8].

На 2024 рік основні обсяги державної підтримки заплановано до видачі із спеціального фонду держбюджету, з них 3 млрд. грн. планується спрямувати на компенсацію витрат на розмінування земель сільськогосподарського призначення, що є однією з найбільших проблем для сільгоспвиробників, оскільки заважає проведенню посівної і вирощуванню сільськогосподарської продукції. У поточному році заплановано провести розмінування до 500 тис. гектарів сільськогосподарських угідь. А загалом на деокупованих територіях України потребують розмінування понад 2 млн. гектарів землі [24]. Ще 1 млрд. грн. передбачено на відновлення програми часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, яка підтримує виробництво вітчизняної сільгосптехніки. Також на 2024 рік продовжується підтримка сільгоспвиробників у вигляді бюджетної субсидії на 1 гектар оброблюваних сільськогосподарських угідь (розмір такої бюджетної субсидії на сьогодні становить 3100 грн. на 1 га) і спеціальної бюджетної дотації за утримання корів (розмір цієї бюджетної дотації становить на сьогодні 5300 грн. на 1 корову). Слід зазначити, що Законом України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» передбачено, що підтримка сільгоспвиробників у 2024 році буде здійснюватися через Український державний фонд підтримки фермерських господарств у разі внесення відомостей про них до ДАР, при цьому відомості про сільгоспвиробників тимчасово (на період дії воєнного стану) будуть включатися до реєстру без дотримання вимог щодо питомої ваги вартості сільськогосподарських товарів, визначених ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України» [27].

Також у 2024 році буде продовжувати функціонувати державна грантова програма для підтримки розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства (гранти на посадку садів у розмірі до 400 тис. грн. на 1 га), розвитку тепличного господарства

(гранти на будівництво нових теплиць розміром до 7 млн. грн.) і розвитку переробки сільськогосподарської продукції (гранти на розширення або створення підприємств у сфері переробки у розмірі до 8 млн. грн.). І залишається діяти програма «Доступні кредити 5-7-9», яка дозволяє сільськогосподарським виробникам брати пільгові гривневі кредити для підтримки їх діяльності та подальшого розвитку.

3.3 Шляхи вдосконалення державної політики України щодо підтримки сільськогосподарських виробників з використанням кращих практик європейських країн

У цьому підрозділі ми порівнюємо основні аспекти державної політики України у сільському господарстві та Спільної аграрної політики Євросоюзу, розглянемо їх основні відмінності. Проаналізуємо існуючі проблеми державної політики України в сфері підтримки сільськогосподарських виробників, висвітлимо можливі шляхи її удосконалення, використовуючи кращі практики, які застосовуються в країнах ЄС. Пропонуючи конкретні рекомендації та заходи, ми намагатимемося дослідити, як система публічного управління може покращити підтримку аграрного сектора України та забезпечити його сталість в умовах воєнної економіки.

Порівнюючи аграрну політику Євросоюзу та України, слід зазначити, що в ЄС основи Спільної аграрної політики закладені ще на фундаментальному рівні, а саме у Договорі про функціонування Європейського Союзу. Законодавча база ЄС щодо продовольчої безпеки, розвитку аграрного сектора та підтримки сільгоспвиробників країн ЄС включає в себе багато різних стратегій, директив, регламентів, рішень, програм та інших документів, і є добре структурованою та досконалою. Майже 40% усього законодавства ЄС стосується продовольчої безпеки чи аграрного сектора.

В Україні нормативно-правова база у сфері сільського господарства та його підтримки сформована на рівні окремих законів, ключовим із яких є ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України», різних підзаконних нормативно-правових актів, постанов та розпоряджень КМУ. Проте, на сьогоднішній день відсутні належним чином сформовані і затверджені стратегії розвитку сільського господарства та аграрного сектора економіки. У сфері продовольчої безпеки ключові

правові документи, такі, як ЗУ «Про продовольчу безпеку» та Стратегія продовольчої безпеки на період до 2030 року, на даний час існують лише у якості проєктів. Проєкт розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року» був презентований ще 25 грудня 2020 року, його метою було забезпечення доступу для усіх соціальних та демографічних груп населення до безпечних і якісних харчових продуктів, і також створення умов для продовольчої безпеки України. Однак, через відсутність системності та послідовності у діях, дана стратегія, як і чимало інших стратегій залишилася тільки у вигляді проєкту і не була реалізована.

Рамковими стратегіями для сільського господарства України є Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою КМУ від 03.03.2021 р. № 179 і Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджена постановою КМУ від 05.08.2020 р. № 695. В Національній економічній стратегії на період до 2030 року визначені базові завдання щодо євроінтеграції України і орієнтації на Зелений курс Євросоюзу, також питання секторального промислового розвитку, у тому числі розвитку аграрного сектора економіки, забезпечення його якісною інфраструктурою, матеріально-технічними ресурсами, сприяння розвитку виробництва, переробки та збуту сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, забезпечення виробництва безпечних та якісних харчових продуктів, проведення стимулюючої і дорадчої аграрної політики [30]. У Державній стратегії регіонального розвитку до 2027 року визначені питання розвитку кооперації, фермерства, ринків збуту для малих сільгоспвиробників та інфраструктури для зберігання сільськогосподарської продукції, також передбачено створення у бюджеті Фонду розвитку сільських територій [29]. Також діє Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року, схвалена розпорядженням КМУ від 10.07.2019 р. № 588-р, метою якої є забезпечення активної участі держави у світовому ринку продуктів харчування, підвищення конкурентоспроможності продукції, розширення товарної номенклатури експорту, диверсифікація ринків збуту, підтримка та розвиток існуючих ринків, і просування продукції сільського господарства України [50].

У сфері розвитку сільських територій розпорядженням КМУ від 23.09.2015 р.

№ 995-р була схвалена Концепція розвитку сільських територій, а розпорядженням КМУ від 19.07.2017 р. № 489-р був затверджений План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій. Їх метою є диверсифікація економічної діяльності сільських територій, охорона навколишнього середовища, збереження і відновлення природних ресурсів, збереження сільського населення та підвищення якості його життя, збільшення рівня доходів у сільській місцевості, досягнення гарантованих соціальних стандартів, сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації, покращення доступу до фінансів і ринків, розвиток системи дорадництва, розробка проектів розвитку сільських територій.

Через відсутність системного підходу і комплексної правової бази у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки, відсутність стратегічного планування в аграрному секторі та дієвих державних програм, система публічного управління в Україні відстає у формуванні державної політики у сфері сільського господарства у порівнянні з ЄС, і це потрібно невідкладно виправляти на даному етапі, коли Україна вже отримала 23 червня 2022 року статус кандидата на вступ до ЄС і повинна вирішувати питання щодо приведення свого законодавства у відповідність до норм та стандартів ЄС. В процесі євроінтеграції необхідне наближення державної політики України у сфері сільського господарства до Спільної аграрної політики ЄС та їх гармонізація.

Перейдемо до порівняння ключових аспектів Спільної аграрної політики ЄС та державної політики України у сфері сільського господарства. САП фокусується, в основному, на програмах підтримки гарантованого мінімального доходу сільгоспвиробників з прив'язкою до 1 гектару площі сільськогосподарських земель. Така підтримка захищає фермерів ЄС від наслідків природних катаклізмів, інших несприятливих обставин, та гарантує їм фінансову стабільність. При цьому, у новій САП 2023-27 ставки підтримки стають все більш диференційованими і залежать від цілей сталого розвитку, впровадження екосхем, кліматичних заходів, заходів підтримки добробуту тварин, розвитку сільських територій, тощо. Більша перевага надається підтримці дрібним фермерам. В Україні також надається підтримка сільгоспвиробникам з розрахунку на 1 гектар сільськогосподарських угідь, при цьому у

різні періоди діяли різні обмеження для отримання підтримки, пов'язані з площею землі, яка обробляється. Раніше виплати стосувалися сільгоспвиробників, які обробляли до 500 гектарів, зараз виплати диференціюються і здійснюються у вигляді бюджетних субсидій виробникам, які обробляють до 120 гектарів. Слід зазначити, що в Україні такі виплати для підтримки сільськогосподарських виробників жодним чином не пов'язані з цілями сталого розвитку, впровадженням екологічних чи кліматичних заходів, на відміну від ЄС. Винятком є запроваджена у 2021 році програма компенсації втрат від пошкодження посівів з прив'язкою виплат також до 1 гектара землі, яка є своєрідним заходом підтримки у зв'язку з негативним для сільського господарства впливом зміни клімату. Значна частина сум підтримки сільгоспвиробникам в Україні раніше виділялась у вигляді компенсації частини вартості придбаної сільськогосподарської техніки та у вигляді компенсації частини відсоткових ставок за банківськими кредитами на поповнення обігових коштів. Недосконале законодавство на той час дозволяло отримувати великі суми дотацій та компенсацій саме великим господарствам та агрохолдингам [21, с. 108]. І лише останнім часом були введені обмеження на отримання підтримки в рамках діючих програм компенсацій, спрямовані на отримання дотацій саме малими та середніми сільгоспвиробниками. У Євросоюзі такі програми компенсації частини вартості придбаної техніки чи частини відсоткових ставок за кредитами на поповнення обігових коштів не застосовуються. Програми здешевлення кредитів в ЄС існують тільки за інвестиційними кредитами та кредитами на розвиток інноваційних технологій. Підтримка окремих секторів сільського господарства в Україні здійснюється подібно до ЄС. Це, для прикладу, підтримка садівництва, ягідництва, виноградарства, тепличних господарств. В ЄС крім того ще діють програми підтримки виробників вина, хмелю, овочів. Відповідно до нової САП окремі країни-члени ЄС самостійно визначають сектори, які найбільше потребують підтримки, та розміри їх підтримки. Загалом, як САП, так і державна політика України у сфері сільського господарства демонструють схожість у механізмах надання підтримки сільгоспвиробникам. Проте, в Україні можливість отримання державної підтримки сільгоспвиробниками здебільшого пов'язується з їх статусом чи податковими критеріями, без дотримання додаткових вимог чи стандартів. В ЄС

отримання підтримки сільгоспвиробниками пов'язується з дотриманням стандартів належної сільськогосподарської діяльності, вимог законодавства щодо безпеки і якості харчових продуктів, охорони навколишнього середовища, екологічних стандартів, підтримки інновацій, розвитку сільської місцевості.

Фінансування програм підтримки САП в Євросоюзі здійснюється через два фонди – EAGF та EAFRD, при цьому обидва фонди гарантовано отримують та виділяють фінансування. В Україні програми державної підтримки фінансуються з державного бюджету, із загального та спеціального фондів, і вони відрізняються ступенем гарантування виплат – виплати із загального фонду фінансуються пріоритетно, а виплати із спеціального фонду фінансуються за залишковим принципом. Крім того, і в Україні, і в ЄС, здійснюється додаткове співфінансування підтримки сільського господарства з місцевих бюджетів. В Євросоюзі, на відміну від України, така підтримка координується на рівні ЄС з визначенням впливу на досягнення цілей САП.

Слід також відзначити, що в ЄС налагоджені управління, моніторинг, звітування і оцінювання заходів підтримки САП та досягнення нею поставлених цілей, визначені відповідні індикатори моніторингу та оцінки. В Україні такої практики практично не існує. Також в ЄС визначені окремі стратегічні цілі САП, для їх досягнення розробляють програми підтримки та наперед визначають граничні розміри фінансування програм за конкретними напрямками. В Україні такої практики немає, часто спочатку визначаються напрями фінансування, а потім вносяться зміни у відповідні законодавчі акти, при цьому визначення напрямів підтримки з жодними стратегічними цілями не пов'язується. Також часто здійснюється лише попередній розподіл виділених сум підтримки за визначеними напрямками фінансування і його подальше оперативне коригування по мірі використання бюджетних коштів. Це свідчить про відсутність стратегічного планування та послідовності у діях, що зовсім не узгоджується з правилами та стандартами ЄС. Хоча загалом цілі, визначені у наявних стратегіях [30] і [29], відповідають європейським цілям.

У даний час здійснюється адаптація українського законодавства та нормативно-правової бази і приведення їх у відповідність до норм і правил ЄС. Проте, крім гармонізації самого законодавства, потрібно також провести і гармонізацію політики,

оскільки законодавчі та нормативно-правові акти є насамперед інструментами реалізації політики. Державна політика України у сфері сільського господарства повинна змінюватися у напрямі узгодження з САП ЄС, її цілями, програмами та напрямами надання підтримки сільськогосподарським виробникам.

З огляду на значення сільського господарства для України та важливість аграрної політики для Європейського Союзу, діяльність із визначення національної аграрної політики України і її практичного втілення слід покласти у контекст післявоєнної відбудови України, що відбуватиметься згідно комюніке Європейської Комісії «Ukraine relief and reconstruction». З цією метою слід провести переговори з Представництвом ЄС в Україні стосовно надання політичної підтримки і технічної допомоги у формуванні вищезгаданих дорожніх карт гармонізації аграрної політики України до САП ЄС, і наближення методів та інструментів фінансування національної аграрної політики. Також для кращого розуміння САП, її змісту, завдань та інструментів, варто забезпечити переклад на українську мову базових документів САП ЄС та розробку тлумачного словника з роз'ясненням змісту термінів і ключових положень САП [56, с. 31].

Сільське господарство в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки та економічного розвитку. Однак, незважаючи на його важливість для економіки держави та на наявність програм державної підтримки, сільське господарство тривалий період часу стикається з рядом серйозних проблем і викликів. Це зокрема: застаріла інфраструктура, коли багато сільськогосподарських виробників обмежені в доступі до сучасної інфраструктури, що ускладнює виробництво та збут їх продукції; низька конкурентоспроможність, коли часто українські сільськогосподарські виробники не можуть ефективно конкурувати на міжнародних ринках через низьку якість їх продукції та високі витрати; низький рівень фінансування, недостатній для повноцінного розвитку та модернізації сільськогосподарського сектора України; корупція у сфері підтримки сільськогосподарських виробників, яка все ще залишається актуальною проблемою; кліматичні зміни та екологічні проблеми.

У своєму дослідженні Панухник О.В. [19, с. 6] до основних проблем державної

підтримки сільського господарства в Україні відносить насамперед такі, як відсутність довіри зі сторони сільгоспвиробників до держави у сфері підтримки та недостатній рівень впливу на розвиток вітчизняного сільського господарства існуючих заходів державної підтримки. Причиною цього є те, що програми державної підтримки в Україні постійно недофінансовуються, розподіл бюджетних коштів за програмами підтримки схвалюється, як правило, на щорічній основі і з року в рік часто змінюється, що призводить до того, що виробники певних видів сільськогосподарської продукції не отримують підтримки саме тоді, коли вона їм необхідна. Крім того, існують певні складнощі для сільгоспвиробників у доступі до програм бюджетної підтримки, а також і прояви корупції у сфері підтримки. Інші дослідники Пахуча Е.В. та Бабики В.О. наголошують на проблемах, що в Україні практично відсутня підтримка соціальних і екологічних функцій сільського господарства, зокрема таких, як підвищення ефективної зайнятості, здійснення компенсаційних виплат сільськогосподарським товаровиробникам за органічне землеробство, виплат на деградовані угіддя, виведені з обігу і залужені або заліснені, виплат на формування і утримання польових лісосмуг, виплат на агрохімічну меліорацію ґрунтів [20, с. 56-57].

На сьогоднішній день основним викликом та проблемою для сільського господарства України стала повномасштабна війна та її наслідки – окуповані території, заміновані і забруднені сільськогосподарські землі, зруйновані інфраструктура, дамби, господарські об'єкти, особливо на прифронтових та деокупованих територіях, ріст виробничих витрат та ризику падіння виробництва продукції, руйнування продовольчих ланцюгів, погіршення логістичних маршрутів та ускладнення експорту продукції.

У липні 2022 року робочою групою «Нова аграрна політика» в рамках діяльності Національної Ради з відновлення України від наслідків війни було розроблено стратегічний документ під назвою «Проект плану відновлення України», у якому детально розглянуто виклики для функціонування аграрного сектора в умовах війни, презентовано План збереження та відновлення економічного потенціалу галузі АПК, його цілі, завдання та етапи. В проєкті виділено основні аспекти негативного впливу

війни на аграрний сектор України, зокрема: значне скорочення експорту через блокування морських портів, падіння внутрішніх цін реалізації аграрної продукції нижче рівня собівартості і загроза банкрутства аграрних підприємств, дефіцит потужностей для зберігання зернових, втрати посівних площ через пошкодження та замінування, зростання вартості виробництва продукції внаслідок зростання цін на добрива, паливе та насіння, втрата поголів'я тварин, руйнування об'єктів інфраструктури транспортної, енергетичної, складської, сільськогосподарської, переробної промисловості, фізичне знищення аграрних підприємств в зоні ведення бойових дій [53, с. 3].

Війна створила для економіки України і її аграрного сектора нову реальність, у зв'язку з чим потреба у фінансуванні та підтримці сільського господарства значно виросла і залишиться на такому рівні і після закінчення війни, оскільки потрібно буде розмінювати сільськогосподарські землі, відновлювати виробничі потужності та інфраструктуру. Україні необхідно сформулювати ефективну політику для підтримки сільськогосподарських виробників, забезпечуючи стійкий розвиток цієї галузі та підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Аналізуючи досвід європейських країн, можемо виділити кілька ключових напрямків для вдосконалення державної політики України щодо підтримки сільськогосподарських виробників:

– *збільшення ефективності фінансової підтримки*: в ЄС в рамках дії САП країни Євросоюзу активно застосовують різноманітні інструменти фінансової підтримки для своїх сільгоспвиробників. Здебільшого, це прямі виплати на підтримку доходів фермерів, які забезпечують досягнення цілей сталого розвитку аграрного сектора ЄС. Активно фінансуються також програми підтримки дрібних виробників, молодих фермерів, тощо. В Україні необхідним є збільшення обсягів фінансової підтримки сільгоспвиробникам для забезпечення стабільного функціонування та розвитку сільськогосподарського сектора економіки. При цьому важливо удосконалити механізми надання субсидій, дотацій, грантів та інших видів підтримки, у тому числі доступу до програм здешевлення кредитів. Фінансування програм підтримки слід прив'язати до досягнення окремих цілей політики. Пріоритетом повинна бути

підтримка невеликих фермерів та обмеження агрохолдингів у доступі до ресурсів фінансування. Стимулом для отримання підтримки сільгоспвиробниками повинна бути їх участь в інвестуванні у розвиток сільськогосподарського виробництва, покращення інфраструктури. Слід розвивати програми підтримки впровадження нових технологій, інновацій у сільському господарстві, покращення безпеки та якості сільськогосподарської продукції;

– *модернізація інфраструктури та стимулювання інновацій*: країни ЄС активно впроваджують новітні технології в аграрний сектор, здійснюють модернізацію та розвиток інфраструктури. Підтримка інвестицій в сучасну інфраструктуру та стимулювання інновацій сприяють підвищенню ефективності виробництва. Україні слід спрямувати значні зусилля та ресурси на розвиток інфраструктури, в тому числі потужностей для зберігання, обробки та переробки продукції, на модернізацію і оновлення сільськогосподарської техніки та обладнання, на впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій виробництва, нових технологій в тваринництві, сучасних електронних систем для управління процесами, новітніх систем полів та систем автоматизації. Для цього слід розробити програми підтримки, щоб стимулювати сільгоспвиробників вкладати кошти у розвиток інфраструктури та нові технології;

– *стимулювання органічного виробництва та досягнення екологічної стійкості*: однією з ключових практик європейських країн є розвиток органічного виробництва та екологічно стійкого сільського господарства. В рамках САП ЄС на ці напрями виділяються значні обсяги коштів підтримки. В Україні слід теж приділити максимальну увагу ефективному використанню ресурсів, упровадженню органічного виробництва та зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище. Підтримка органічного виробництва буде сприяти покращенню якості сільськогосподарської продукції та ефективному доступу до експортних ринків. Проведені дослідження показують, що економічна вигода суттєво мотивує українських сільгоспвиробників стежити за дотриманням екологічних стандартів, особливо у використанні та зберіганні шкідливих матеріалів. Програми, що стимулюють відповідальне ставлення до навколишнього середовища та пропонують економічну вигоду, мають значний

потенціал. З одного боку, вони дають змогу українській продукції залишатись конкурентною, з іншого – сприяють дотриманню вимог відповідального сільськогосподарського виробництва. Такі інструменти дозволять також швидше адаптуватись до норм та стандартів САП ЄС [9];

– *підтримка кліматичних заходів*: велика увага в ЄС приділяється фінансуванню програм підтримки різноманітних заходів протидії змінам клімату та негативному впливу природних катаклізмів. Україні варто перейняти досвід ЄС у даному напрямі та впроваджувати і підтримувати такі заходи;

– *розвиток системи страхування сільськогосподарської продукції*: застосування в Україні європейських практик у сфері страхування врожаю допоможе українським сільськогосподарським виробникам захищати свої сільськогосподарські активи в умовах несприятливих ризиків, таких як природні катастрофи чи епідемії;

– *розвиток кооперації*: кооперація між фермерами, аграрними підприємствами та їх об'єднаннями є важливим чинником успіху у розвитку аграрного сектора ЄС. Створення об'єднань на умовах кооперації для спільного замовлення обладнання, закупівлі сировини та проведення маркетингових заходів може значно підвищити конкурентоспроможність українських фермерів;

– *розвиток сільських територій*: в ЄС в рамках САП діють окремі програми для підтримки розвитку сільських територій. Сільгоспвиробникам виділяється фінансування на утримання сільської місцевості, допоміжних територій, територій з природними обмеженнями, пошкоджених і деградованих земель, розвиток сільської інфраструктури та інші заходи, які сприяють підвищенню якості життя сільського населення та розвитку сільських територій. В Україні на такі цілі підтримка сільгоспвиробникам практично не виділяється. Дані питання є досить важливими і потребують детального вивчення та розробки окремих програм державної підтримки;

– *прозорість фінансування та подолання корупції*: процес розподілу підтримки та виділення фінансування сільгоспвиробникам слід зробити максимально прозорим, щоб запобігати проявам корупції у цій сфері і унеможливити концентрацію ресурсів підтримки великими сільськогосподарськими підприємствами та агрохолдингами;

– *розвиток освіти та наукових досліджень*: європейські країни вкладають в

освіту та підготовку фахівців у галузі сільського господарства значні ресурси. В Україні слід також розширювати програми підготовки фермерів, впроваджувати нові методи навчання та підвищувати рівень аграрної освіти. Розвиток освіти, технічна підтримка та підтримка дослідницьких проєктів у сфері сільськогосподарського виробництва допоможуть впроваджувати нові сучасні технології та методи виробництва.

На сьогоднішній день, в умовах повномасштабної війни, державна аграрна політика України має спрямовуватися на підвищення стійкості аграрного сектора. Важливим є нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, пошук та створення нових об'єктів для зберігання і переробки продукції, забезпечення збереження продовольчого ланцюга «виробництво – переробка – зберігання – постачання продуктів харчування», залучення усіх можливих ресурсів для забезпечення логістичного постачання продуктів харчування у місця їх збуту. Вжиті заходи дозволять зменшити негативні наслідки війни для сільського господарства та створять умови для збереження і відновлення його потенціалу [11, с. 5-6]. З метою мінімізації негативного впливу війни на сільське господарство України та недопущення банкрутства багатьох аграрних підприємств необхідно збільшити обсяги державної підтримки сільського господарства, розширити дію програм кредитування та здешевлення кредитів для сільгоспвиробників, переробників та експортерів сільськогосподарської продукції та забезпечити дію ефективного механізму страхування як складової державної підтримки. Потрібно забезпечити підтримку програм із відновлення та рекультивації земель, збільшення потужностей для зберігання сільськогосподарської продукції, розвитку меліоративних систем. Необхідно надавати підтримку релокованим агровиробникам та стимулювати зайнятість у сільському господарстві внутрішньо переміщених осіб. Ще однією проблемою, яка виникла внаслідок дії війни та безконтрольної мобілізації, є вже наявний дефіцит кваліфікованих кадрів у сільському господарстві. І це питання також потрібно вирішувати на державному рівні. Крім того, необхідно проводити навчання українських сільгоспвиробників стосовно вимог європейського законодавства у галузі сільського господарства, санітарних та фітосанітарних вимог ЄС, вимог Зеленого курсу

ЄС.

Набуття Україною 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до ЄС та потенційне членство України в ЄС може мати для українських сільгоспвиробників та аграрного сектора в цілому значні позитивні наслідки у якості суттєвої фінансової підтримки із бюджету ЄС. За матеріалами Financial Times, вступ України до Євросоюзу надасть їй право на отримання орієнтовно 186 млрд. євро з бюджету ЄС протягом наступних семи років. Це буде тому, що Україна буде у складі Євросоюзу найбіднішим його членом і водночас найбільшим сільгоспвиробником. Теперішні правила ЄС передбачають виплати найбіднішим країнам-членам ЄС із Фонду згуртування ЄС та виділення коштів підтримки САП ЄС, більша частина з яких йде прямо сільгоспвиробникам. У разі вступу до ЄС Україна протягом 7 років зможе отримати 61 млрд. євро виплат із Фонду згуртування ЄС та 96,5 млрд. євро виплат в рамках САП ЄС, що становить загалом 157,5 млрд. євро (тільки з цих двох основних джерел фінансування). На сьогодні найбільше субсидій Євросоюзу для сільського господарства одержує Франція, а Україна після вступу до ЄС зможе потіснити її із першого місяця. За ствердженнями експертів такий перерозподіл фінансування може спричинити скорочення сільськогосподарських субсидій для інших країн-членів ЄС на 20% [59]. Країни-члени ЄС оцінюють потенційні втрати своїх сільгоспвиробників від можливого вступу України до ЄС. Площа орних земель України складає понад 41 млн. гектарів, що на 11 млн. гектарів більше від площі сільськогосподарських угідь найбільшої країни ЄС Франції. Це дасть змогу нашим сільгоспвиробникам претендувати на значний відсоток фінансування, яке щороку виділяється в рамках САП ЄС. Крім того, у разі приєднання України до спільного ринку з ЄС, наша країна зможе вільно переміщати свою сільськогосподарську продукцію через кордони і продавати її в Європі без будь-яких тарифів чи квот. Також в Європі на сьогодні переважає дрібне сімейне фермерство, тому вони не зможуть конкурувати з нашими великими вертикально-інтегрованими агрохолдингами. Є пересторога, що європейські фермери не витримають конкуренції з ними і для їх підтримки доведеться ще більше збільшувати розмір дотацій [17, с. 86-87]. Європейці побоюються, що Україна почне активно розвиватися, збільшить виробництво сільськогосподарської продукції та її експорт до ЄС, і це в підсумку може

поглинути цілі сектори сільського господарства ЄС. Через це європейські фермери будуть незадоволені і будуть тиснути на свої уряди при формуванні їхньої політики стосовно України.

Як зазначив нещодавно перший заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Тарас Висоцький, у 2024 році для сільгоспвиробників основними залишаються саме ті виклики, які пов'язані із повномасштабною війною – це фінансування, логістичні шляхи експорту і розмінування сільськогосподарських земель. За словами Т. Висоцького, завдяки стійкості українських аграріїв і їх вмінню працювати валове виробництво сільськогосподарської продукції в Україні у 2023 році є одним із найбільших, урожайність є рекордною, експорт повернувся до рівня 2019–2020 років, і це попри те, що майже 20% сільськогосподарських земель залишаються тимчасово окупованими. Він наголосив, що на сьогодні одним із важливих напрямів роботи Мінагрополітики є допомога сільгоспвиробникам на деокупованих територіях. Також пріоритетним напрямом роботи є продовження адаптації законодавства країни до норм та стандартів ЄС, оскільки доступ до європейського ринку є дуже важливий для розвитку аграрного сектора України [57].

Висновки до розділу 3

У цьому розділі було досліджено основні аспекти державної політики України у сфері сільського господарства, її функціонування в умовах воєнної економіки, розглянуто інституційно-організаційну структуру державного управління у сфері підтримки сільгоспвиробників, проведено аналіз програм та механізмів державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні та їх дію в умовах війни, а також запропоновано шляхи вдосконалення державної політики з урахуванням європейського досвіду.

У контексті повномасштабної війни Україна стикається із складними викликами, що вимагають адаптації її державної політики у сфері сільського господарства до умов воєнної економіки. Ефективне формування такої політики вимагає комплексного підходу. Важливо розробити стратегії для подальшого розвитку сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки держави. При

цьому необхідно врахувати вплив війни на аграрний сектор та вжити заходи, спрямовані на підтримку, забезпечення стійкості та виживання сільгоспвиробників.

Аналіз інституційно-організаційних аспектів державного управління свідчить про необхідність створення ефективної системи, яка б забезпечувала прозорість та координацію між різними рівнями влади у питаннях підтримки сільськогосподарських виробників. Краща інтеграція між різними державними органами та створення чітких механізмів взаємодії є ключовими для процесу ефективної організації підтримки сільськогосподарських виробників.

Важливо зазначити, що для успішного вдосконалення державної політики потрібно поглиблене вивчення європейського досвіду та застосування його в українських реаліях. Інтеграція в державну політику кращих практик європейських країн щодо підтримки сільського господарства може виявитися ключовим фактором для забезпечення сталого розвитку аграрного сектора України. Запозичення ефективних інструментів підтримки, створення сприятливого бізнес-середовища та збалансоване регулювання може сприяти збільшенню конкурентоспроможності та стійкості українських сільськогосподарських виробників.

Загалом, результати цього розділу підкреслюють важливість адаптації державної політики до викликів війни та необхідність системних змін для забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні.

ВИСНОВКИ

В підсумку нашого дослідження варто відзначити, що державна підтримка сільськогосподарських виробників має велике значення як для України, так і для Європейського Союзу. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей економіки ЄС і України, воно забезпечує продовольчу безпеку та сталість розвитку.

У вступі до даної роботи ми розглянули загалом тему проведеного дослідження, висвітлили її актуальність, визначили мету та завдання роботи, а також надали інформацію про практичне значення отриманих результатів дослідження та їх апробацію.

У розділі 1 розглянули науково-теоретичні аспекти формування державної політики у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки. Також визначили поняття сільськогосподарського виробника та висвітлили державно-регуляторні засади підтримки сільського господарства. У підсумку встановили, що підтримка сільськогосподарських виробників відіграє ключову роль у досягненні сталого розвитку сільського господарства та забезпеченні продовольчої безпеки.

У розділі 2 детально проаналізували досвід Європейського Союзу у сфері підтримки сільськогосподарських виробників. Розглянули Спільну аграрну політику ЄС, інституційну структуру, програми і механізми підтримки, та їх ефективність. Дослідили, що Спільна аграрна політика Євросоюзу спрямована на досягнення сталості у сільському господарстві, забезпечення підтримки фермерських господарств та підвищення їх конкурентоспроможності. Вона охоплює багато програм, механізмів та інструментів підтримки сільськогосподарських виробників для забезпечення їх економічної стійкості і життєздатності. Спільна аграрна політика також передбачає, що усі економічні інструменти підтримки не повинні шкодити і мають сприяти навколишньому середовищу та соціальній стабільності. Цей аналіз дає нам важливий контекст для подальшого використання у рекомендаціях щодо вдосконалення державної політики України у сфері сільського господарства.

У розділі 3 ми розглянули державну політику України у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки, дослідили ситуацію в аграрному секторі та

його функціонування в умовах воєнної економіки. Також проаналізували інституційну структуру державного управління в сфері сільського господарства та чинну нормативно-правову базу. Визначили основні виклики та проблеми, з якими стикаються сільськогосподарські виробники в Україні, та розглянули можливості використання європейського досвіду для вдосконалення державної політики України та механізмів підтримки українських сільськогосподарських виробників.

Країни Європейського Союзу, у порівнянні з Україною, мають більший досвід і розвинуті інституції для підтримки сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки. Євросоюз має Спільну аграрну політику та комплексні програми підтримки сільськогосподарських виробників країн-членів ЄС, які сприяють забезпеченню сталого доступу населення Європи до якісних та безпечних харчових продуктів і досягнення високого стандарту продовольчої безпеки в Євросоюзі.

Україна та вся її система публічного управління повинні вчитися на прикладі Європейського Союзу та впроваджувати кращі практики щодо забезпечення продовольчої безпеки та підтримки сільського господарства.

Вплив європейського досвіду на політику підтримки сільськогосподарських виробників в Україні є значущим та багатограним. Україна, як потенційна країна-кандидат на вступ до Європейського Союзу, яка 23 червня 2022 року отримала офіційний статус кандидата на вступ до ЄС, на сьогоднішній день вивчає і намагається адаптувати європейський досвід у галузі сільського господарства, підтримки сільськогосподарських виробників та сільського розвитку. Інтеграція з ЄС передбачає повну гармонізацію законодавства та стандартів України із європейськими. У цьому контексті необхідно адаптувати державну політику щодо підтримки сільськогосподарських виробників в Україні до стандартів та вимог Спільної аграрної політики ЄС. При цьому важливо врахувати регіональні та національні особливості України, щоб забезпечити ефективність цієї політики для українського сільськогосподарського сектора.

Необхідно також використовувати позитивний досвід Європейського Союзу у сфері сільського господарства для дотримання екологічних стандартів та захисту навколишнього середовища, для покращення умов життя українських сільських

громад і сільського населення та розвитку сільських територій.

На даний час Україна співпрацює з Європейським Союзом у рамках різних програм та ініціатив, спрямованих на розвиток сільського господарства та його підтримку в умовах війни. Ця співпраця сприяє обміну досвідом та надає можливість українським сільськогосподарським виробникам отримувати підтримку і необхідну фінансову допомогу для підвищення конкурентоспроможності, для модернізації та розвитку своїх господарств, а також для забезпечення економічної стійкості в умовах воєнної економіки.

Реалії повномасштабної війни вимагають адаптації державної політики України у сфері сільського господарства до умов воєнної економіки.

Державна політика у сфері сільського господарства України в умовах воєнної економіки повинна бути спрямована на достатню підтримку сільськогосподарських виробників, збереження ефективності продовольчих ланцюгів від виробництва і переробки до зберігання і постачання продуктів харчування, підвищення стійкості аграрного сектора та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Необхідно протистояти усім викликам війни, мінімізувати її негативний вплив на сільське господарство України, удосконалити програми державної підтримки сільськогосподарських виробників для забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку сільського господарства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрна реформа від РНБО – Зеленський озвучив уряду та аграрним відомствам план розвитку продбезпеки України. URL: <https://salو.li/e64Db6B>
2. Аграрне право України: навч. посібн. / авторський колектив: Антоненко О.А., Гоштинар С. Л., Григорецька І. І., Дришлюк В. І., Журавель А.В., Кострицький І.Л., Пащенко О.М.; за ред. Пащенко О.М. Одеса: ОДУВС, 2022. 206 с.
3. Вараксіна, О.В., Титатренко, А.А. Принципи формування продовольчої безпеки національної економіки: теоретичний аспект. Економіка та суспільство. 2020. Випуск № 22. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/92/87>
4. Гамалюк Б.М., Романишин В.Р. Особливості регулювання поведження з генетично-модифікованими організмами: закордонний досвід. *Актуальні проблеми правового регулювання економічного відновлення України: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (20 жовтня 2023 року) / за заг. ред. М.С. Долинської*. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 151 с.
5. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
6. Державна підтримка агросектору в Європі – суми, аналіз державних програм і бюджету. URL: <https://salو.li/56e3227>
7. Державний аграрний реєстр. URL: <https://www.dar.gov.ua/news>
8. Деякі питання надання грантів бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#n200>
9. Екологічно відповідальне аграрне виробництво: чи реально це під час війни та післявоєнного відновлення? *Центр досліджень продовольства та землекористування KSE Institute*. 2023. URL: <https://salو.li/6b5D63A>
10. Експорт зерна зріс на 641 тис. тонн у 2022/23 мр – Мінагрополітики. URL: <https://salو.li/063f261>
11. Жураковська Л. А. Ключові політики та заходи для підтримки аграрного

сектору України в умовах воєнного стану. Центр економічних і соціальних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, 2023. 8 с.

12. Заходим М.В. Продовольча безпека та її місце у структурі економічної безпеки держави. Інноваційна економіка. 2022. № 1, С. 31-37.

13. Іванов С.В., Юдіна С.В. Забезпечення національної продовольчої безпеки. Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету. 2022. № 2(5). С. 7-15.

14. Міністерство економіки України. Саміт з питань реалізації Формули миру Президента України Володимира Зеленського: Юлія Свириденко представила конкретні кроки до досягнення глобальної продовольчої безпеки. URL: <https://salo.li/564673E>

15. Мостова А. Д. Оцінка продовольчої безпеки держави на міжнародному рівні. «Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво». 2019. Вип. 4 (109). С. 13-19.

16. Мостова А.Д. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки України. Харків, 2019. 311 с.

17. Неміш Д.В., Гуменюк М.М. Основи функціонування малого аграрного підприємництва в умовах євроінтеграції. Вісник аграрної науки. 2022. № 8 (833). С. 79-88.

18. Огляд продовольчої безпеки та політики. *Центр досліджень продовольства та землекористування KSE Institute*. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoyi-bezpeki-ta-politiki/>

19. Панухник О.В. Напрями та шляхи трансформації державної підтримки суб'єктів аграрної сфери України. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 1. С. 5-10.

20. Пахуча Е. В., Бабика В. О. Державна підтримка конкурентоспроможності аграрних підприємств. Економіка та держава. 2022. № 3. С. 53–58.

21. Петлюк Л. О., Медведкова Н. С. Державна підтримка у забезпеченні розвитку аграрного сектору економіки України. Економіка та держава. 2021. № 2. С. 105–111.

22. План заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного

стану: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року № 327-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text>

23. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

24. Понад 2 млн гектарів землі потребують розмінування на деокупованих територіях України. URL: <https://salo.li/E6A3F7A>

25. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції: Закон України від 5 листопада 2020 року № 985-IX.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-20#Text>

26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 року № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>

27. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України 9 листопада 2023 року № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

28. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>

29. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 року № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

30. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

31. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для відшкодування втрат від пошкодження посівів сільськогосподарських культур внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 року № 885. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2021-%D0%BF#Text>

32. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у

державному бюджеті для державної підтримки виробників картоплі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 року № 1008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1008-2021-%D0%BF#Text>

33. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF#Text>

34. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 року № 886. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/886-2021-%D0%BF#Text>

35. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, які використовують меліоровані землі, та організаціям водокористувачів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 року № 1070. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070-2021-%D0%BF#n8>

36. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2022 року № 918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2022-%D0%BF#Text>

37. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF#Text>

38. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 2005 року № 587. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-%D0%BF#Text>

39. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 300. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF#Text>

40. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільгосптоваровиробників: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 року № 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2017-%D0%BF#Text>

41. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 березня 2017 року № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF#Text>

42. Про затвердження Порядку надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб – членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2019-%D0%BF#Text>

43. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14 лютого 1992 року № 2114-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12#Text>

44. Про надання фінансової державної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 року № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>

45. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>

46. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 року № 742-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text>
47. Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 року № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2023-%D0%BF#Text>
48. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21 липня 2020 року № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>
49. Про стан забезпечення продовольчої безпеки. Рішення РНБО: Указ Президента України від 9 жовтня 2023 року № 681/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0038525-23#Text>
50. Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 588-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>
51. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 року № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>
52. Про функціонування Державного аграрного реєстру: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 червня 2021 року №573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2021-%D0%BF#Text>
53. Проект Плану відновлення України. *Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика»*. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. 22 С.
54. Романишин В.Р. Глобальний індекс продовольчої безпеки та місце України в ньому. *Актуальні проблеми сучасної науки та освіти*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19-20 січня 2024 року). Львів: Львівський науковий форум, 2024. 141 с.
55. Сільське господарство України 2022 : Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2023. 163 с.
56. Старікова Л.В. Спільна аграрна політика ЄС і завдання України в

контексті євроінтеграції (план наближення політик і гармонізації законодавства). ГО «Аналітичний центр Аграрного союзу України». Київ, 2022. 32 с.

57. Тарас Висоцький: Доступ до європейського ринку важливий для розвитку агросектору країни. URL: <https://salo.li/cFD5b00>

58. Україна годує 400 млн людей у світі. URL: <https://salo.li/748cDEC>

59. Україна може стати найбільшим одержувачем європейської допомоги на агросектор. URL: <https://salo.li/6BD561d>

60. ФАО: Нові можливості для українського АПК. URL: <https://salo.li/ea0A9b>

61. 2023 The state of food security and nutrition in the world /FAO. Rome, 2023. 286 p.

62. Approved 28 CAP Strategic Plans (2023-2027): Summary overview for 27 Member States. Facts and figures / European commission. Agriculture and Rural Development. 2023. 100 p.

63. Council of the European Union. Agriculture and Fisheries Council configuration (AGRIFISH). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/configurations/agrifish/>

64. EFSA Strategy 2027 – Science, safe food, sustainability. URL: <https://op.europa.eu/webpub/efsa/strategy-2027/en/>

65. European commission. CAP Strategic Plans. URL: <https://salo.li/942cd33>

66. European commission. Committees and expert groups. URL: <https://salo.li/4C85C14>

67. European commission. Common agricultural policy funds. URL: <https://salo.li/EE684F8>

68. European commission. Common monitoring and evaluation framework. URL: <https://salo.li/65918FB>

69. European commission. Income support. URL: <https://salo.li/30760bf>

70. European commission. Key policy objectives of the CAP 2023-27. URL: <https://salo.li/0720176>

71. European commission. Key reforms in the new CAP. URL: <https://salo.li/17E422A>

72. European commission. Market measures. URL: <https://salo.li/C9e0B96>
73. European commission. Overview of EU pre-accession assistance for rural development (IPARD III). URL: <https://salo.li/D94696e>
74. European commission. Report on CAP covering the 2023-2027 period highlights shift towards a sustainable EU farming model. PRESS RELEASE. Brussels, 23 November 2023. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_5986
75. European commission. Rural development. URL: <https://salo.li/82d6Ee5>
76. European commission. The common agricultural policy: 2023-27. URL: <https://salo.li/116E0cc>
77. European commission. The common agricultural policy at a glance. URL: <https://salo.li/e9ECb1E>
78. FAO. 2022. Ukraine: Rapid Response Plan, March–December 2022. Supporting agricultural production to bolster food availability and access. Rome, 2022. 16 p.
79. FAO. 2023. Ukraine: Response programme: January–December 2023. Restoring food systems and protecting food security in Ukraine. Rome, 2023. 26 p.
80. Flash appeal Ukraine. Humanitarian programme cycle. March – May 2022. OCHA. 2022. 40 p.
81. Global Food Security Index 2022. URL: <https://salo.li/fb78006>
82. Global Food Security Index 2022: Explore countries. URL: <https://salo.li/392b2D3>
83. Global Food Security Index 2022: Ukraine. URL: <https://salo.li/15f2139>
84. Mapping and Analysis of CAP Strategic Plans: Assessment of joint efforts for 2023-2027 / European commission. Written by Ecorys, Metis, and Agrosynergy. 2023. 1023 p.
85. Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action. World Food Summit 13-17 November 1996. FAO. Rome, 1996. URL: <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>
86. The state of food insecurity in the world 2001 / FAO. Rome, 2021. 58 p.
87. Ukraine. Humanitarian response update. FAO. URL: <https://www.fao.org/3/cc0978en/cc0978en.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Ключові Регламенти ЄС, які регулюють діяльність САП 2023-27:

– Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2021/2115 від 02 грудня 2021 року, що встановлює правила підтримки Стратегічних планів, які розробляються державами-членами в рамках САП та фінансуються Європейським фондом сільськогосподарських гарантій (EAGF) і Європейським сільськогосподарським фондом розвитку сільських територій (EAFRD). Даний Регламент регулює правила щодо загальних та конкретних цілей, які мають бути досягнуті за допомогою підтримки, наданої в рамках САП через Стратегічні плани САП; типів втручань та загальних вимог до країн-членів ЄС для досягнення цих цілей, а також відповідних фінансових механізмів; Стратегічних планів САП, які мають бути розроблені державами-членами і які встановлюють цілі, визначають умови для втручань та розподіляють фінансові ресурси відповідно до конкретних цілей та виявлених потреб; координації та управління, а також моніторингу, звітності та оцінки;

– Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2021/2116 від 02 грудня 2021 року про фінансування, управління та моніторинг САП, який встановлює правила фінансування видатків у рамках САП; системи управління та контролю, які мають бути запроваджені державами-членами; дозвільні процедури та процедури відповідності;

– Регламент (ЄС) 2021/2117 Європейського Парламенту та Ради від 02 грудня 2021 року про внесення змін до Регламентів (ЄС) 1308/2013 про спільну організацію сільськогосподарських ринків, 1151/2012 про схеми якості сільськогосподарської продукції, 251/2014 про географічні зазначення для ароматизованих винних продуктів та 228/2013 про заходи для сільського господарства у віддалених регіонах ЄС [77].

Додаток Б

Програма IPARD III 2021-27

Європейський Союз за допомогою програми IPARD III надає країнам-бенефіціарам – кандидатам на вступ до ЄС конкретну фінансову та технічну допомогу

для досягнення збалансованого територіального розвитку шляхом підвищення соціальних, екологічних та економічних стандартів у сільській місцевості з метою посилення конкурентоспроможності та життєздатності агропродовольчих секторів країн шляхом розбудови їх сільського господарства, здатного конкурувати в умовах ринку ЄС, а також з метою забезпечення сталого управління природними ресурсами та підвищення стійкості до зміни клімату.

Рамкова програма ЄС IPARD III передбачає 13 заходів, які описані в секторальній угоді, укладеній між Єврокомісією та кожною країною-бенефіціаром IPARD III: інвестиції у фізичні активи сільгоспвиробників; підтримка створення груп виробників; інвестиції у фізичні активи, пов'язані з переробкою та збутом сільськогосподарської та рибної продукції; агро-довкілля-клімат та органічне сільське господарство; впровадження стратегій місцевого розвитку – підхід LEADER; інвестиції в сільську громадську інфраструктуру; диверсифікація фермерських господарств та розвиток бізнесу; вдосконалення навичок та компетенцій; технічна допомога; дорадчі послуги; створення та захист лісів; фінансові інструменти; сприяння співробітництву для інновацій та передачі знань. Кожна країна-бенефіціар самостійно обирає заходи, які найкраще відповідають її конкретним потребам, що визначені у стратегіях розвитку сільських територій, та сприяють досягненню відповідних пріоритетів програми IPARD III, і повинна представити свою багаторічну програму на затвердження Єврокомісії. При цьому, країни-бенефіціари зобов'язані теж робити свій внесок у загальну підтримку IPARD III, надаючи національне співфінансування для багатьох заходів програми.

Програма IPARD III 2021-27 сприяє досягненню таких цілей: підвищення конкурентоспроможності агропродовольчого сектора, поступово наближаючи його до стандартів ЄС (ветеринарія, безпечність харчових продуктів та фітосанітарія), а також підвищення ефективності та сталості виробництва на фермах, що забезпечить краще задоволення суспільних потреб у безпечних, поживних та сталих продуктах харчування; сприяння розвитку бізнесу, розвитку сільських територій, збільшенню зайнятості в сільській місцевості, покращенню позицій фермерів у ланцюжку створення вартості та залученню молодих фермерів у сільське господарство; сприяння

пом'якшенню наслідків зміни клімату та адаптації до них, сприяння сталому управлінню природними ресурсами та захисту довкілля; покращення розвитку громад та соціального розвитку у сільській місцевості, а також формування сучасного державного управління сільським господарством та розвитком сільських територій з дотриманням принципів належного врядування.

На даний час підтримку від ЄС в рамках програми IPARD III 2021-27 отримують такі країни як Албанія, Чорногорія, Північна Македонія, Сербія та Туреччина – потенційні кандидати на вступ до ЄС.

Програма IPARD III 2021-27 має на меті допомогти країнам-кандидатам на вступ до ЄС розпочати перехід до сталих продовольчих систем, і це набуває все більшого значення для узгодження з правилами ЄС щодо безпеки харчових продуктів та стратегією, що лежить в основі Зеленого курсу ЄС, покликаною зробити продовольчі системи справедливими, здоровими та екологічно чистими. Дана програма сприяє забезпеченню продовольчої безпеки цих країн через призму економічного та соціального розвитку сільських територій, а також підвищення стійкості до негативних наслідків зміни клімату [73].

Додаток В

Характеристика керівників фермерських господарств за віком та статтю

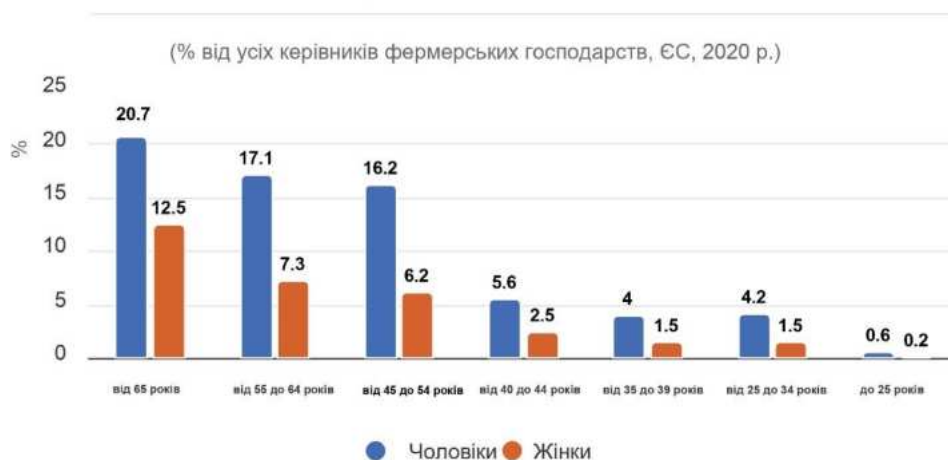


Рис. В.1. Характеристика керівників фермерських господарств ЄС за віком та статтю.

Джерело: сформовано автором.

Додаток Г

Таблиця Г.1

Загальний розподіл запланованих витратків ЄС на фонди EAGF та EAFRD,
на 2023–2027 рр.

євро

ВИД ПІДТРИМКИ	ВНЕСОК ЄС (ЄВРО)	НАЦІОНАЛЬНЕ СПІВФІНАН- СУВАННЯ	ЗАГАЛЬНІ ДЕРЖАВНІ ВИТРАТИ (ЄС ТА НАЦІОНАЛЬНЕ СПІВФІНАНСУВАННЯ)	% ЯК ЧАСТКА ВІД ЗАГАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ
Підтримка через Європейський сільськогосподарський фонд (EAGF)				
BISS – Підтримка базового доходу для стійкості (Ст.21–28)	96 697 483 142	не застосовується	96 697 483 142	31%
CIS – Підтримка спільного доходу (Ст.32–35)	23 030 903 969		23 030 903 969	7%
CIS-YF – Додатковий дохід– підтримка молодих фермерів (Ст.30)	3 407 403 394		3 407 403 394	1%
CRISS – Додаткова перерозподільна підтримка доходів для сталого розвитку (Ст. 29)	20 094 247 101		20 094 247 101	7%
Еко-схема – Схеми для клімату, навколишнього середовища та добробуту тварин (Ст. 31)	44 712 639 715		44 712 639 715	15%
Бавовна – Виплати на конкретну культуру бавовна (Ст. 36–41)	1 232 110 245		1 232 110 245	0.4%
Загальні прямі виплати – EAGF	189 109 706 310	не застосовується	189 109 706 310	62%
Бджільництво (Ст. 54–56)	285 607 172	324 387 287	609 994 458	0.2%
Оливки (Ст.63–65)	218 729 300	не застосовується	218 729 300	0.07%
Виноробство (Ст. 57–60)	4 142 887 347		4 142 887 347	1%
Хміль (Ст. 61–62)	10 940 000		10 940 000	0.004%
Фрукти та овочі (Ст. 49–53)	4 142 887 347		4 142 887 347	1%
Інші сектори (Ст. 66–68)	110 171 983		110 171 983	0.04%
Загальна секторальна підтримка – EAGF (також Ст. 42–48)	8 915 271 473	324 387 287	9 239 658 760	3%
Підтримка через Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD)				
АЕСС – Навколишнє середовище/ клімат/добробут тварин (Ст.70)	20 289 987 423	12 922 384 337	33 212 371 761	11%
ANC – Території з природними обмеженнями (Ст.71)	10 598 347 767	8 117 856 724	18 716 204 491	6%
ASD – Території з особливими проблемами (Ст.72)	501 286 959	329 170 180	830 457 139	0.3%
INV – Інвестиції (Ст.73 і 74)	18 433 062 578	12 945 827 188	31 378 889 766	10%
INSTAL – Створення фермерських господарств та стартапів (Ст.75)	3 411 775 402	1 763 146 568	5 174 921 970	2%
RISK – Інструменти управління ризиками (Ст.76)	2 731 774 898	1 859 749 688	4 591 524 586	1%
COOP–Кооперація (Ст.77)	7 033 768 843	4 125 997 116	11 159 765 960	4%
KNOW – Знання та Інформація (Ст.78)	1 134 104 929	939 153 317	2 073 258 246	0.7%
Технічна допомога	1 864 585 916	n/a	1 864 585 916	0.6%
Загальна підтримка через EAFRD – фонд розвитку сільських територій	65 998 694 714	43 003 285 120	109 001 979 834	35%
Загальна сума запланованих витратків САП	264 023 672 497	43 327 672 407	307 351 344 904	

Джерело: сформовано автором на основі [62].

Додаток Д

Розподіл запланованої фінансової підтримки на прямі виплати (EAGF), у % і млн. євро, на період 2023–2027 рр.

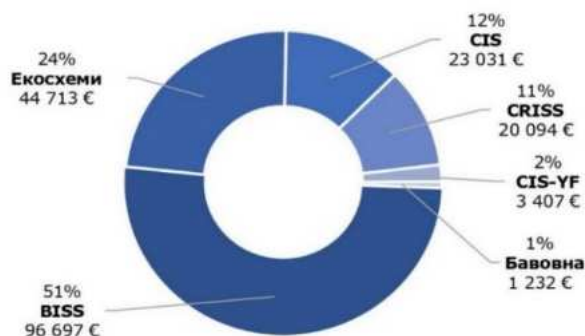


Рис. Д.1. Структура прямих виплат фермерам (EAGF) на період 2023–2027 рр.

Джерело: сформовано автором на підставі [84, с. 6].

Як бачимо, на механізм підтримки базового доходу (BISS) та екосхеми (клімат, навколишнє середовище і добробут тварин) припадає 75% від всього обсягу асигнувань на прямі виплати (51% та 24% відповідно). Також 12% займає підтримка сукупного доходу (CIS), 11% – додаткова підтримка перерозподілу доходів для забезпечення сталості (CRISS), 2% – додаткова підтримка доходів молодих фермерів (CISYF).

Розподіл запланованої фінансової підтримки на розвиток сільських територій (EAFRD і національне співфінансування), у %, на період 2023–2027 рр.

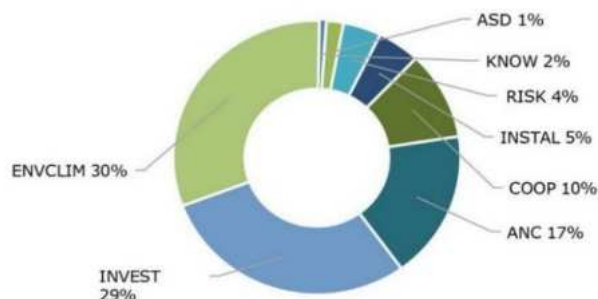


Рис. Д.2. Структура виплат на розвиток сільських територій (EAFRD і національне співфінансування) на період 2023–2027 рр.

Джерело: сформовано автором на підставі [84, с. 7].

У видатках на розвиток сільських територій домінують заходи з охорони навколишнього середовища та клімату (ENVCLIM) – 30%, далі йдуть інвестиційна підтримка (INVEST) – 29%, підтримка територій з природними обмеженнями (ANC) – 17%, підтримка співпраці (COOP) – 10%, допомога у впровадженні (INSTALL) – 5%, підтримка управління ризиками (RISK) – 4%, підтримка знань та консультацій (KNOW) – 2% та підтримка територій з особливими проблемами (ASD) – 1%.

Додаток Е

Порівняльні дані щодо обсягів виробництва в Україні продукції рослинництва та тваринництва в розрізі основних видів за період з 2010 по 2022 роки.

Таблиця Е.1

Обсяги виробництва в Україні продукції рослинництва в розрізі основних видів сільськогосподарських культур за період з 2010 по 2022 рр.

(тис.тонн)

Вид сільськогосподарської продукції	2010 р.	2015 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Культури зернові та зернобобові	39270,9	60125,8	75143,2	64933,4	86010,4	53863,7
Буряк цукровий	13749,2	10330,8	10204,5	9150,2	10853,9	9941,5
Соняшник	6771,5	11181,1	15254,1	13110,4	16392,4	11328,8
Картопля	18704,8	20839,3	20269,2	20838,0	21356,3	20899,2
Культури овочеві	8122,4	9214,0	9687,6	9652,8	9935,2	7511,6
Культури плодові та ягідні	1746,5	2152,8	2118,9	2023,9	2235,1	1994,8

Джерело: сформовано автором на основі [55, с. 62].

Таблиця Е.2

Обсяги виробництва в Україні продукції тваринництва в розрізі видів за період з 2010 по 2022 рр.

(тис.тонн)

Вид продукції тваринництва	2010 р.	2015 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
М'ясо, тис.т	2059,0	2322,6	2492,4	2477,5	2438,3	2206,7

Молоко, тис.т	11248,5	10615,4	9663,2	9263,6	8713,9	7767,7
Яйця, млн.шт.	17052,3	16782,9	16677,5	16167,2	14071,3	11921,8

Джерело: сформовано автором на основі [55, с. 118].

Додаток Ж

Глобальний індекс продовольчої безпеки та рейтинг України

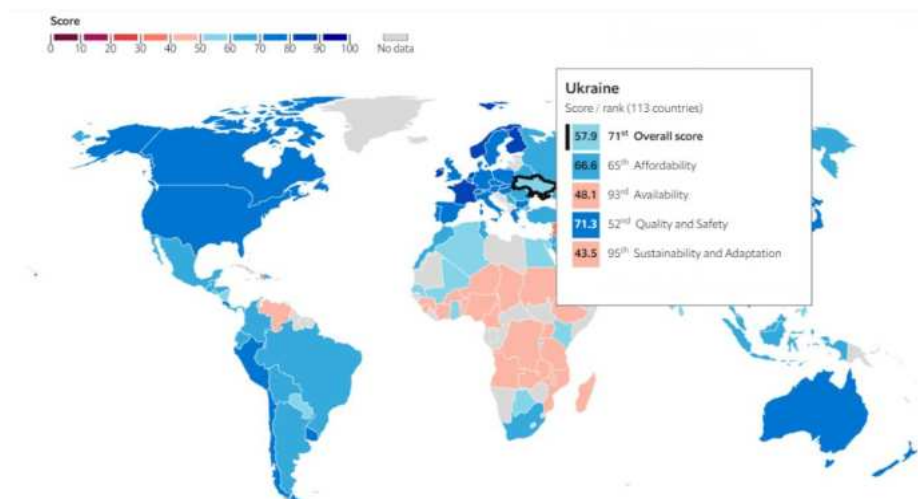


Рис. Ж.1. Рейтинг України в Глобальному індексі продовольчої безпеки 2022.

Джерело: взято автором з [82].

Як видно на рис. Ж.1, за результатами звіту Глобального індексу продовольчої безпеки 2022, Україна зайняла 71-е місце серед країн світу. В розрізі компонентів індексу Україна зайняла 65-е місце за економічною доступністю продуктів, 93-е місце за фізичною доступністю, 52-е місце за показником якості та безпечності продуктів, і 95-е місце за показником сталості та адаптації. Слабкі і вразливі місця та ризики в продовольчій безпеці України відображаються окремими індикаторами Глобального індексу, це: війна; корупція; ризики політичної нестабільності; відсутність стратегії продовольчої безпеки; відсутність агентства з питань продовольчої безпеки; зміна середніх витрат на харчування; відсутність фінансування наявних програм безпеки харчових продуктів; відсутність національного охоплення програм безпеки харчових продуктів; низький доступ до фінансових продуктів для фермерів; відсутність політики і стратегії, спрямованої на підтримку жінок-фермерів і доступу їх до ресурсів; низький показник державних витрат на сільськогосподарські наукові дослідження та розробки; низький політичний базис для розвитку інноваційних технологій; погана зрошувальна інфраструктура; погана ефективність ланцюга

поставок, транспорту та логістики; незадовільна якість дорожньої інфраструктури; низька якість портової, авіаційної та залізничної інфраструктури; відсутність моніторингу та нагляду за харчуванням; низька ефективність механізмів безпеки харчових продуктів (включаючи національні стандарти, законодавство, потужності лабораторій та моніторинг безпеки); зростання деградації земель; низька стійкість до посух та ризику затоплень; ризику нестачі води; незадовільна якість сільськогосподарських вод; відсутність стратегії впровадження заходів раннього попередження та інвестування в кліматично розумне сільське господарство; відсутність стратегії з регулювання впливу клімату на сільське господарство; відсутність національної політики щодо зменшення ризику зараження шкідниками та інфекціями; слабка національна політика сприяння сталому веденню сільського господарства [83].

Додаток И

Таблиця И.1

Динаміка фактичних обсягів державної підтримки сільського господарства України з Державного бюджету за період з 2020 по 2023 рр. та план на 2024 р.

(тис.грн.)

Код видатків	Найменування видатків	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом
2020 рік				
1201090	Фінансова підтримка заходів в АПК		5 000,0	5 000,0
1201150	Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	4 000 000,0		4 000 000,0
2021 рік				
2801580	Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	4 665 000,0		4 665 000,0
2022 рік				
1201300	Реконструкція, модернізація та відновлення меліоративних систем	1 000 000,0		1 000 000,0
2801500	Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції	1 545 500,0		1 545 500,0
2801580	Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	4 400 000,0		4 400 000,0
2023 рік				
2801500	Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції	0,0		0,0
2801580	Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	201 000,0		201 000,0
2024 рік (план)				
1201310	Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва		1 000 000,0	1 000 000,0

1201420	Компенсація витрат за розмінування земель сільськогосподарського призначення	1 000 000,0	2 000 000,0	3 000 000,0
2801500	Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції	0,0	796 000,0	796 000,0
2801580	Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	205 000,0		205 000,0

Джерело: сформовано автором.

ВІДГУК
на кваліфікаційну роботу
на здобуття освітнього ступеня магістр
студента факультету суспільних та прикладних наук
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
на тему: **Державна підтримка сільськогосподарських виробників:**
європейський досвід та українські реалії
Романишина Василя Романовича

Сільське господарство є однією з основних галузей економіки багатьох країн, включаючи Україну. Питання державної підтримки та розвитку сільськогосподарських виробників завжди були актуальними, адже вони впливають на продовольчу безпеку та економічний розвиток країни. Особливо актуальними ці питання постають у період різних катаклізмів, геополітичних конфліктів та воєн. Формування теоретико-методологічного обґрунтування та науково-прикладної розробки державної підтримки сільськогосподарських виробників стає одним із пріоритетних публічного управління.

Романишином В.Р. проведено ґрунтовне дослідження проблеми, актуальної для вітчизняної науки публічного управління та адміністрування. Магістерська робота Романишина В.Р. містить усі необхідні для такого виду дослідження компоненти – аналіз досягнень попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, узагальнення матеріалів, належну апробацію результатів дослідження.

Магістрант здійснив дослідження обраної ним теми на високому науковому рівні.

Так, заслуговують на увагу положення та висновки щодо:

- порівняльного аналізу та узагальнення існуючих наукових джерел щодо державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні та Європейському Союзі;

- аналізу ефективності інструментів і механізмів державної підтримки сільськогосподарських виробників та їхнього впливу на сільське господарство і продовольчу безпеку;

- запропоновані можливі шляхи удосконалення державної політики України у сфері сільського господарства.

Разом з тим окремі положення магістерської роботи потребують конкретизації під час захисту

Уточнення потребує наступне положення. В роботі, автор вказує, що ключовими інструментом державної підтримки сільського господарства в Україні є прямі виплати та субсидії для сільгоспвиробників, одночасно перечує і інші види. В даному випадку необхідно було застосувати метод статистичного порівняння.

За формою та змістом магістерська робота відповідає чинним нормативним вимогам, є самостійним дослідженням, у котрому здобувач вищої освіти показав знання засад спеціальності, знання конкретного предмета свого дослідження, вміння одержувати інформацію за допомогою сучасних методів пізнання, вміння критично осмислювати одержану інформацію та подавати її у прийнятній формі.

На підставі наведеного вважаю, що магістерська робота Романишина В. Р. на тему «Державна підтримка сільськогосподарських виробників: європейський досвід та українські реалії» заслуговує оцінки «відмінно», а її автор – присвоєння освітнього ступеня «магістр».

Науковий керівник
доцент кафедри права
та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»
кандидат наук з державного управління



Гамалюк Б.М.

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу

на здобуття освітнього ступеня магістр

студента факультету суспільних та прикладних наук

спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

на тему: Державна підтримка сільськогосподарських виробників:

європейський досвід та українські реалії

Романишина Василя Романовича

Представлена на рецензію магістерська робота відповідає затвердженій темі, викладена науковою мовою, логічно й послідовно відображає мету та поставлені в роботі завдання. Робота є актуальною, присвячена проблемним публічного управління та адміністрування, а саме місцю та ролі державній підтримці сільськогосподарських виробників: європейський досвід та українські реалії.

Структура роботи є логічною та довершено відображає проблематику проведеного дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, переліку використаних джерел.

Романишеном В.Р. вирішено коло взаємопов'язаних завдань, з огляду на які можна стверджувати про досягнення поставленої мети дослідження. У магістерській роботі удосконалено та обґрунтовано низку важливих норм. А саме, досліджено європейський досвід державної підтримки сільськогосподарських виробників та особливості вирішення даного питання національною системою публічного управління.

В роботі магістрантом використана необхідна емпірична база, матеріали практики, що робить теоретичні висновки дослідження більш переконливими.

Разом з тим окремі положення роботи потребують конкретизації під час захисту, в роботі студент вказує що державне втручання може здійснюватися через механізм фіксованих цін. Щодо окресленої проблеми у спеціальній літературі наводиться досить ґрунтовна позиція на яку магістрантом присвячено недостатньо уваги. Тому при захисті роботи необхідно звернути увагу на це питання.

Однак, це не знижує загальний високий рівень проведеного дослідження.

В цілому, магістерська робота Романишина В.Р. є самостійним науковим дослідженням. Тема роботи повністю розкрита, поставлена мета досягнута, вирішені поставлені завдання. Зміст кваліфікаційної роботи вказує на гарну обізнаність магістранта з даної проблеми. Простежується ретельна робота автора по кожному розділу роботи.

Дослідження є оригінальним, завершеним, відповідає вимогам, що ставляться до робіт такого типу, а її автор – Романишин В.Р. при умові успішного захисту, заслуговує на позитивну оцінку.

Рецензент:

**Начальник юридичного відділу
Головного управління Державної
казначейської служби України
в Івано-Франківській області**



Лілія ШИКЕРИНЕЦЬ



метадані

Заголовок

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Автор

Романишин В.Р. Науковий керівник / Експерт

підрозділ

King Danylo University

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про **МОЖЛИВІ** маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

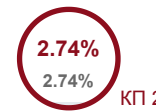
Заміна букв		7
Інтервали		0
Мікропробіли		241
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		270

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

**25**

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

**32143**

Кількість слів

256722

Кількість символів

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Колір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
1	https://www.me.gov.ua/News/Print?id=ef5e1b9f-c22a-4d5b-91fa-f073475a8eed	91	0.28 %
2	http://www.golos.com.ua/article/339179	71	0.22 %
3	https://farmer.minagro.gov.ua/hto-mozhe-zasnuvati	63	0.20 %